

ООН-женщины – Бириккен улуттар уюмунун (БУУ) гендердик теңдештик, аялдардын укуктары менен мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү маселелери боюнча иш алып барган структурасы. Глобалдык деңгээлде аялдар менен кыздардын укуктарын активдүү түрдө коргоочу жана кызыкчылыктарын билдирүүчү «ООН-женщины» структурасы бүткүл дүйнө жүзүндөгү аялдар менен кыздардын укуктарын коргоо жаатындагы иштердин прогрессин ыкчамдаатуу максатында түзүлгөн.

«ООН-женщины» структурасы гендердик теңдештикке жетишүүнүн эл аралык нормаларын жана стандарттарын аныктап чыгып, ишке киргизүүсүндө Бириккен улуттар уюмунун мүчө мамлекеттерине колдоо көрсөтөт; аталган стандарттарды жүзөгө ашыруу үчүн талап кылына турган мыйзамдарды, саясий мамилелерди, программаларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү иштеп чыгуу жаатында өкмөттөр жана жарандык коомдун уюмдары менен кызматташтыкта иш алып барат. Приоритеттүү иш-аракеттердин беш багытына өзгөчө көңүл буруу менен «ООН-женщины» структурасы аялдардын жашоо-турмуштун бардык чөйрөлөрүндө тең укуктуу негизде катышуусуна активдүү түрдө көмөктөшөт. Ал багыттар – аялдардын лидерлик ролун күчтөндүрүү жана алардын коомдук жашоодогу иштерге тартылуу мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү; аялдарды басмырлоону түп тамыры менен жоюу; тынчтыкты жана коопсуздукту орнотууга байланышкан бардык маселелерди чечүүгө аялдарды катыштыруу; экономика тармагында аялдардын мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү; улуттук өнүгүү жаатындагы пландоо жана аларга тиешелүү бюджетти иштеп чыгуу процесстеринде гендердик теңдештикке жетишүүдө аялдардын борбордук ролун камсыздоо. «ООН-женщины» структурасы бүткүл БУУ системасынын алкагында гендердик теңдештикке жетишүүнү илгерилетүү жаатындагы иштери боюнча да координациялоону камсыздайт.

Кыргызстандагы жана Тажикстандагы суу ресурстарын башкаруу боюнча программаны (FinWaterWEI II) программасы 2014-жылы башталган жана 2017-жылга чейин улантылган. FinWaterWEI II программасы Финляндиянын Өнүктүрүү саясий программасынын (2012-ж.) адам укугун алга жылдырган демократиялык жана отчеттук коомун калыптандырууну, калктын жумуштуулук деңгээлин жогорулатууга көмөк көрсөтүүчү ар тараптуу «жашыл экономиканы», туруктуу пайдалануу жана табигый ресурстар менен башкаруу жана курчаган чөйрөнү коргоону, ошондой эле адам потенциалын камтыган приоритеттүү тармактарга негизделет.

Бул басылма Финляндия Өкмөтүнүн каржылык көмөктөшүүсү менен FinWaterWEI II программасынын алкагында «ООН-Женщины» «Сууну адилет пайдалануу туруктуу коомчулукту түзүүнү түшүндүрөт» долбоорунун алкагында даярдалган жана басылып чыккан.

«Менин коопсуз жана бейпил мектебим» окуу куралы орто мектептердин 9-, 10- жана 11-класстарынын окуучуларына арналган. Бул окуу куралы аркылуу жаш кыздар менен эркектер Кыргыз Республикасынын Конституциясынын жоболорунун негизинде өз укуктары, гендердик теңдик, ошондой эле өз классташтарынын, түрдүү этникалык топтор менен калктын ар кыл катмарларынын арасында адам укуктары бузулуп жаткандыгын аныктоо үчүн конфликттик кырдаалга кандайча анализ жүргүзүү керектиги жөнүндө кабардар болушат. Окуу куралдын мазмунуна ылайык аракеттерди көрүүнүн натыйжасында, курдаштар өз карьерасын өстүрүүдө жана өздүк мамилелерди ийгиликтүү түзүүдө жардам бере тургандай, жашоо-турмуш үчүн маанилүү болгон шык-жөндөмдөргө үйрөнүшөт.

Авторлор:

Гюнтер Геральд, «ООН-женщины»; Акулова Салия, «Агенты перемен» коомдук фонду; Джэнбекова Марал, «ООН-женщины»; Кулышманова Амина, «ООН-женщины»; Мусаев Акбий, «Центр права человека и демократия» коомдук фонду; Хаслантер Катя, «ООН-женщины»

Авторлоштор:

Абазбеков Роберт, ОФМТ; Айткурманова Анара, «ООН-женщины»; Аманбаева Дарика, Y-Peer Бишкек; Даулетова Умутай, «ООН-женщины»; Кабылбек кызы Зина, Y-Peer Бишкек; Каравашкина Александра, Y-Peer Ош; Курманбекова Айчурек, «ООН-женщины» структурасынын волонтеру; Маматкулов Мавлонбек, СПАРК; Мурзаканова Махабат, «ООН-женщины»; Норузбаева Мунира, «Маана» Кризистик борбору; Эркинбаева Айзада, Y-Peer Бишкек

Редакторлор:

Монтгомери Джеймс жана Браун Элистейр (англис тили)
Абдыкалыкова Гульбара (кыргыз тили)
Айткурманова Анара, Кулышманова Амина жана Турматова Жыпара (орус тил)
Элмурод Жусупалиев (үзбек тили)

Фото сүрөттөр:

ООН-женщины

Иллюстрациялар:

Бейшебаев Жумгалбек

«V.R.S. Company» ЖЧК басмаканасынан басылып чыккан

Колуңуздагы басылмада чагылдырылган ойлор авторлорго таандык, бирок ал «ООН-женщины» структурасынын, БУУнун же анын алкагындагы уюмдардын расмий көз карашы менен дал келбөөсү мүмкүн.

М 0803010200-15

УДК 396
ББК 66.74

ISBN 978-9967-15-408-7

Автордук укук © ООН-женщины, 2017

Кыргыз Республикасындагы «ООН-женщины» структурасынын башкы офиси
720040, Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары, Коенкозов көчөсү 144
Тел: +996 312 325226
Факс: +996 312 325226 (105)
<http://eca.unwomen.org/en/where-we-are/kyrgyzstan>

Disclaimer:

This publication has been produced with the assistance of the Government of Finland. The contents of this publication are the sole responsibility of UN Women Kyrgyz Republic Country Office and can in no way be taken to reflect the views of the Government of Finland.

«Жоопкерчиликтерди чектөө тууралуу макулдашуу:

Бул басылма Финляндия Өкмөтүнүн колдоосу менен даярдалды. Аталган басылманын мазмунуна Кыргыз Республикасындагы «ООН-женщины» структурасынын Өлкө боюнча Офиси жоопкерчилик алат жана ал Финляндия Өкмөтүнүн пикиринин чагылдырылышы катары кабыл алууга болбойт».

2018-жылдагы өтө турган күндөр	Бөлүм	Сессиянын аталышы	Тапшырма	Беттери
25–29 январда	1-бөлүм. Биздин мектептеги конфликттер- ди талдоо	1-сессия: Конфликттин негиздери	Ыкмаларды колдонуу	10
1–5 февралда		2-сессия: Конфликтти анализдөө		14
8–12 февралда		3-сессия: «Конфликттин дарагы» ыкмасы		19
15–19 февралда		4-сессия: «Конфликттин картографиясы» ыкмасы		23
22–26 февралда		5-сессия: Конфликт боюнча маалымат топтоонун ыкмалары		28
1–5 мартта	2-бөлүм. Медиация	1-сессия. Конфликтологиядагы медиациянын негиздери	Ыкмаларды колдонуунун жыйынтыктары боюнча отчет	41
8–12 мартта		2-сессия. Медиация процесси Медиациядагы 5 кадам	Жамаатта медиацияны колдонуу	45
15–19 мартта	3-бөлүм. Айылдагы биргелешип баалоо (АББ)	1-сессия. Саресеп салуу жана жалпы принциптер; АББга даярдануу: Күнүмдүк баалоо жана пландаштыруу жыйналышы		56
19–28 мартта	Каникулдар		Медиацияны колдонуунун натыйжасы боюнча эссе жазуу	
29 мартта – 2 апрелде		2-сессия. Колдонулуучу куралдар жана ыкмалар: Ресурстар картасы; Ресурстар карточкалары; Венн диаграммасы	АББ ыкмасын колдонуу менен изилдөө жүргүзүү	65
5–9 апрелде		3-сессия. Социалдык карта; материалдык жетиштүүлүгү/турмуш деңгээли боюнча категорияларга бөлүштүрүү		79
12–16 апрелде		4-сессия А. Иш жүзүндөгү көнүгүү 4-сессия Б. Иш жүзүндөгү көнүгүү		87
19–23 апрелде		5-сессия. Жергиликтүү коомдоштуктагы семинар; алынган тажрыйба кийинчерээк бүтүндөй топко көрсөтүлөт		102
26–30 апрелде	4-бөлүм. Социалдык өзгөрүүлөр театры	1-сессия: Киришүү	Спектаклды коюуга даярдык	111
3–7 майда		2-сессия: Образ жаратуу		116
10–14 майда		3-сессия: Спектаклдарды даярдоо		119
17–21 майда		4-сессия: Спектаклды даярдоо жана коюу		122
24–28 майда		5-сессия: Спектакль коюу		124

Бириккен Улуттар Уюму (БУУ) Кыргызстан окуучуларына тынчтык орнотуу маселелерин талкуулоо үчүн платформа сунуштады
БУУ Күнүн жана Эл аралык тынчтык күнүн майрамдоонун алкагында

2014-жылдын 24-октябрында Бишкек шаарындагы № 24 орто мектебинде жана Т. Сатылганов атындагы № 69 окуу-тарбиялык гимназия-комплексинде БУУнун Күнү жана Эл аралык Тынчтык күнү майрамдалды. Бул окуянын өзгөчөлүгү болуп 200дөн ашык окуучу Кыргыз Республикасынын Президентинин аппаратынын, Билим берүү жана илим министрлигинин, элчи Мирослав Енч, Борбордук Азия үчүн Превентивдик дипломатия боюнча БУУ Аймактык борбо-

рунун башчысы жана Бириккен Улуттар Уюмунун өкүлдөрү менен тынчтык жана коопсуздук боюнча маселелерди түз талкуулаганга мүмкүнчүлүк алганы эсептелет. ООН-женщины уюмунун волонтеру Марал Жэнбекова жана № 24 мектептен эки тең насаатчы – Алтынай Юсупова жана Султан Мансури долбоор боюнча баяндама менен чыгышты. Бет ачардан кийин мамлекеттик түзүмдүн жана БУУ өкүлдөрүнө Кыргызстандагы конфликттерди тынчтык жолу менен чечүү процессиндеги жаштардын ролу жөнүндө, Кыргызстан өкмөтү тарабынан мектептерде окутуунун жаңы интерактивдик ыкмаларын киргизүү жөнүндө, Кыргызстандагы БУУ долбоорунун натыйжалары ж.б. жөнүндө кызыктуу суроолор берилди.

Андан кийин ООН-женщины уюмунун волонтеру Назик Аманованын жана № 69 мектептин окуучулары Махабат Айдаралиева, Аэлига Айбек кызы жана Даяна Таалайбек кызы «Өспүрүмдөр арасындагы түшүнбөөчүлүк»

темасындагы сахналаштырылган оюн коюп, анда окуучулардын арасындагы социалдык бөлүнүү проблемасын алып чыгышып, бул проблема мектептердеги дискриминацияга жана конфликтке алып келерин көргөзүштү. Андан тышкары, 8-9-10 жана 11-класстардын окуучуларынын арасындагы үч мыктыга «Менин коопсуз жана бейпил мектебим» жана «Өспүрүмдөр арасындагы түшүнбөөчүлүк» темасындагы мыкты сүрөт, ыр жана дилбаян үчүн сыйлыктар ыйгарылды.

ООН-женщины Тынчтык орнотуу фонду жана Европа Биримдиги тарабынан каржыланган долбоорлордун алкагында Кыргызстан калкынын көпчүлүгүн түзгөн жаштар менен иштеп, Кыргызстандын 80ден ашык мектептеринде окуучулар жана окутуучулар үчүн гендердик теңчилик жана адам укуктарынын негизи боюнча тренингдерди өткөрүүдө. Мектеп окуучулары тең-теңи менен принциби боюнча курбуларын окутуу боюнча көндүмдөргө ээ болуп, тынчтык менен бирдейликти чыңдоодо өзгөрүү агенти болуп калууда. Окуучулар мектебиндеги кыз ала качуу, үй-бүлөлүк зомбулук, эрте никеге туруу, мектеп рэкети жана башка темалар сыяктуу адилетсиздиктерди чечүү боюнча иреттүү иш-аракеттердин планын иштеп чыга башташты. Долбоордун алкагында мониторинг жүргүзгөн топ, мектеп окуучулары өздөрүнүн мектебинде иреттүү иш-аракеттердин планынын негизинде өз алдынча бет ачар өткөрүү үчүн тажрыйбаларын арттырууга аракет кылып жатышканын белгиледи. Келечектеги иш чараларга колдоо көрсөтүү максатында ООН-женщины түзүмү Кыргызстан мектептеринин көпчүлүгү үчүн күндөлүк колдонмо болуп калган «Менин коопсуз жана бейпил мектебим» аталышындагы тең насаатчылар үчүн колдонмо чыгарды.

Конфликтти анализдөө

01

Конфликттин негиздери	10
Конфликтти анализдөө (талдоо)	14
«Конфликттин дарагы» ыкмасы	19
«Конфликттин картографиясы» ыкмасы	23
Конфликт боюнча маалымат топтоонун ыкмалары	28

Кириш???

Колдонмонун бул бөлүмү мектепте жана коомчулукта болуп жаткан конфликттерди талдоо жаатында жаштардын потенциалын жогорулатуу, ошондой эле зомбулуктан жабыр тарткандарды коргоону камсыздоо, ар кандай конфликттерди алдын алуу үчүн системалык курс катары иштелип чыкты.

Бөлүм конфликттин негиздери боюнча жалпы маалыматты, анын түрлөрү, себептери, конфликттеги жүрүм-турум стилдери, ошондой эле конфликтке болгон сезгичтик тууралуу баяндамаларды камтыйт. Андан сырткары колдонмодо негизги бөлүк катары конфликтти талдоо ыкмалары жана талдоону иш жүзүндө жүргүзүү боюнча кеңештер, маалымат топтоо ыкмалары камтылган. Бөлүмдө берилген материалдын жаштарга жеткиликтүүлүгүн камсыз кылуу үчүн турмуштан алынган мисалдар (кейстер) жана окуялар келтирилген.

Бөлүмдүн планы:

I. Пре-тест

II. Сессиялар:

1-сессия. Конфликттин негиздери

2-сессия. Конфликтти анализдөө (талдоо)

3-сессия. «Конфликттин дарагы» ыкмасы

4-сессия. «Конфликттин картографиясы» ыкмасы

5-сессия. Конфликт боюнча маалымат топтоонун ыкмалары

III. Иш жүзүндө алынган сабактар, сунуштар жана натыйжалар

IV. Иш-чаралардын форматы

V. Пост-тест

Пре-тест

Конфликттерди талдоо боюнча билимди жана жандамдүүлүктү баалоонун формасы.

Силер төмөнкү темалар боюнча өз билимиңерди кандай баалайсыңар?

Тема: Конфликттер жөнүндө жалпы түшүнүгүңөр.	Маалыматты жакшы билем	Төшөнгөңүм бар	Маалыматты толук билбейм
Конфликт деген эмне?			
Конфликттин түрлөрү деген эмне?			
Конфликттин себептери деген эмне?			
Конфликттеги жерин-турум стилдери – контролдоо – качуу – ыкташуу – компромисс – чыр-чатакты чечүү			

Тема: Конфликттерди анализдөө инструменттери.	Маалыматты жакшы билем	Тешенгем бар	Маалыматты толук билбейм
Конфликтти анализдөө деген эмне? Конфликтке эмне үчүн анализ жүргүзөбүз?			
«Конфликттин эркчүлүгү». Конфликттин деңгээлин аныктоо деген эмне?			
Конфликттин даракчасы конфликттин себептери менен кесепеттеринин байланышын анализдөө.			
Тема: Маалымат топтоо ыкмалары	Маалыматты жакшы билем	Тешенгем бар	Маалыматты толук билбейм
Маалымат топтоо ыкмалары: Интервью			
Контент-анализ			
Фокус-группа			
Анкета жүргүзүү			

«Эгер каршылашың менен кармашып калсаң, аны жылуу мамилең менен жибитип жең»
Махатма Ганди

«Канга кан» принциби бүтүн дүйнөнү канга боёйт
Махатма Ганди

01

КОНФЛИКТОЛОГИЯНЫ
ҖҮРҮҖҮГҮ КИРИШ

Сессиянын максаты: Конфликттин негиздери боюнча катышуучулардын билимин жогорулатуу.

Катышуучулар сессиянын акырында төмөнкү маалыматтарга ээ болуу менен аларды иш жүзүндө колдоно алышат.

- Конфликттин негиздери деген эмне?
- Конфликттин түрлөрү жана себептери
- Конфликтте болгон сезгичтик деген эмне?

Кыргыз тилине «конфликт»- деген түшүнүк так которулбайт. Конфликтке окшош кыргызча сөздөр «жаңжал», «чыр-чатак», «тирешүү» ж.б. Бул сөздөр «конфликт»- деген түшүнүктү толук жеткире албайт, ошондуктан бул бөлүмдө түрдүү пикирдеги жана кызыкчылыктагы эки же андан ашык адамдар, же тараптардын ортосундагы чыңалган кырдаалды түшүндүргөн абал «конфликт»-деп колдонулат.

Сессиянын жөрүшү:

Убактысы: 2 саат

№	Аталышы	Колдонулуучу метод	Убакыт	Керектүү материалдар
1	Конфликттин негиздери боюнча жалпы түшүнүк (Конфликт деген эмне?)	Позициялык социометрия көнүгүүсү; Акыл чабыты; талкуу	30 мүн.	
2	Конфликттин түрлөрү	«Теңме-тең» принциби	20 мүн.	Конфликттин түрлөрү жазылган карточкалар
3	Конфликттин себептери	Презентация, талкуу	15 мүн.	
4	Конфликтке карата болгон сезгичтик	Кичи лекция, талкуу	10 мүн.	
5	Конфликттин жүрүм-турум стилдери	Кичи лекция; ролдук оюндар.	35 мүн.	Конфликттик кырдаалдарда кездешкен конфликттин жүрүм-турум стилдери жазылган карточкалар
6	Теманы бышыктоо	Суроо-жооп	10 мүн.	

1. Конфликт деген эмне?

Конфликт тараптардын ар кандай кызыкчылыктарынын же каалоолорунун бирдей болбошунан каршылашкан тараптардын каалоолорун канааттандыруу үчүн ресурстар жетишсиз болгондо чыгат. Конфликт чыгып кетүү коркунучу бар болгон учурда тараптар иш-аракеттин түрдүү ыкмаларын тандай алышат, же алар конфликтти деструктивдүү жүрүм-туруму менен курчутушат, же кырдаалдын курчуп кетишинен качышат, же конфликтти конструктивдүү жол менен чечүүгө аракет кылышат.

Конфликт жаралганда аны чечүүнүн үч ыкмасын колдонсо болот:

- **Сүйлөшүү** – кызыктар тараптар же бири-бири менен жолугушууда конфликтти сүйлөшүү жолу менен чечүүчү үчүнчү тарап жардам берген конфликтти чечүү процесси.
- **Медиация** – медиатор деп аталган бейтарап үчүнчү тарап катышкан конфликтти чечүү процесси. Медиатор конфликттешкен тараптарга конфликттин негизинде жаткан өздүк кызыкчылыктарын аныктоого жардам берет жана андан кийин бири-бирине каршы чыккан эки тарапты тең канааттандырган жана кызыкчылыктарын кыспаган чечүү жолун таап берет.
- **Консенсус жолу менен чечим кабыл алуу** – конфликтти чечүү үчүн кармана турган иш-аракеттер планын иштеп чыгуу үчүн бардык тараптар топтолгон процесс.

Үч стратегия тең бардык тарапты ымалага чакырат!

Конфликт – латын тилинен которгондо «кагылышуу» – бири-бирине төп келбеген максаттарга ээ же ошондой деп ойлошкон, эки же андан көп тараптардын ортосундагы мамиле.

Конфликт – тараптардын кызыкчылыктарынын, максаттарынын, көз-караштарынын карама-каршылыгы. Конфликтте эки же андан ашык тараптар болушу мүмкүн.

Конфликт–тараптардын кызыкчылыктарын туура чечүүнү талап кылган карама-каршылык.

- Катышуучуларга «Конфликт дайыма эле жаманбы же конфликттин жакшы дагы жактары барбы?» деген суроо берилет.
- Андан кийин турмуштан алынган мисалдар менен тастыктап берүү сунушталат.

Жыйынтык: Бул көнүгүү аркылуу катышуучулар аз да болсо конфликтологиянын негиздери боюнча түшүнүк ала алышты. Келечекте алар жашап жаткан коомдо, окуп жаткан мектепте ж.б жерлерде конфликт менен бетме бет жолугушуусу ыктымал. Ошондуктан конфликтти талдоодо (анализдөөдө) көнүгүүдөн белгилүү болгондой ар бир адам өзүнүн оюн билдирип этият мамиле кылуусу маанилүү. Эгерде конфликт позитивдүү (оң) чечилсе, анда ал өнүгүүнү жаңы сапаттык деңгээлге көтөрөт. Ал эми чечим негативдүү (терс) болсо, жана тараптардын максаттары, кызыкчылыктары дагы эле дал келбесе, анда ал керек эмес жыйынтыкка, кагылышууга жана бөлүнүүгө алып келиши мүмкүн.

2. Конфликттин түрлөрү

Фасилитатор катышуучуларга конфликттин түрлөрү жазылган баракчаларды таратып берет. Катышуучуларга таратып берилген кагаздардагы маалыматты окуп түшүнүп, жанындагы коңшусуна түшүндүрүп берүү тапшырмасы берилет.

Катышуучулар чакан топтордо иштегенден кийин алардын ар бири түшүнгөн маалыматты жалпы аудиторияга айтып берет. Андан кийин фасилитатор чакан лекция аркылуу маалыматты толук жеткирүүсү зарыл.

- **Ички конфликт:** бир адамдын ичинде болуп жаткан максаттарга, убакытты пайдаланууга, моралдык проблемаларга же чечимдерге байланышкан конфликт.
- **Эки адамдын ортосундагы конфликт.** Эки же андан көп адамдардын ортосунда болгон конфликт. Мунун себептери ар кандай болушу мүмкүн, мисалы: кандайдыр бир нерселерге же процесстерге карата адамдардын ар кандай түшүнүгү. Бир адамдын башка адамдан айырмачылыгы.
- **Бир адам менен топтун ортосунда болгон конфликт.** Бул учурда эң коркунучтуусу, топ көбүн эсе позициялардын мазмунуна карабастан жалгыз адамдан күчтүүрөк болушу мүмкүн. Жалгыз адам менен топтун ортосунда болгон карама каршылык ички конфликтке же топтун ичиндеги конфликтке алып келиши мүмкүн.
- **Топ ичиндеги конфликт:** кандайдыр бир коллективдин ичиндеги адамдардын ортосунда болгон конфликт.
- **Топтор арасындагы конфликт:** коллективдер арасындагы конфликт. Бул эки же андан көп топтордун тирешүүсү, позициялардын карама-каршылыгы, алардын ар биринде болуп жаткан жагдай боюнча өз түшүнүгү бар. Бул конфликттин түрү эң эле созулган жана башкаларга салыштырмалуу кесепеттери оор, анткени топтордун түшүнүгү узагыраак сакталып турат.

3. Конфликттин себептери

Фасилитатор конфликттин себептери жазылган флипти доскага илип, кыскача түшүнүк берет. Андан кийин катышуучулар конфликттин ар бир себеби боюнча турмуштан алынган мисалдар менен тастыктап беришет.

- **Ресурстардын жетишсиздиги.** Мисалы: тамак-аш, суу, аба, маалымат ж.б. Адамдар ар дайым көп ресурстарга ээ болгусу келет, ошондуктан ресурстарды бөлүштүрүү зарылдыгы келип чыгат жана ал ар кандай конфликттерге алып келет.
- **Баалуулуктардагы айырмачылыктар:** Ар кандай көз караштагы адамдар ортосунда байкалат. Мисалы: ар кайсыл диндеги, жыныстагы, жаш курактагы адамдардын ар кандай баалуулуктары.
- **Кабыл алуудагы айырмачылыктар:** Бир эле нерсени ар түрдүү адамдардын ар түрдүү түшүнүүсү болуп эсептелет.
- **Кызыкчылыктардын бирдей эместиги:** тараптар, бир жактуу өз кызыкчылыктарын ишке ашырып жатканда орун алат.

4. Конфликтке карата болгон сезгичтик деген эмне?

Фасилитатор катышуучуларга конфликтологияда «Конфликтке карата сезгичтик» деген түшүнүк бар экендигин жана алар аны кандай түшүнө тургандыгы тууралуу сурайт. Катышуучулардын ойлорун уккандан кийин, төмөндөгү аныктама доскага илинип, катышуучулар аны жакшы түшүнүү үчүн талкуу жүргүзүлөт.

Конфликтке карата болгон сезгичтик – адамдардын, уюмдардын жана мамлекеттин конфликт жарата турган жагдайларды, аларды жайгара турган иш-аракеттерди чечим кабыл алып жатканда эске алуусу.

Негизги принциби: «Зыян келтирбөө».

Жыйынтык: Кыргыз Республикасынын өкмөтү мамлекеттин экономикалык-социалдык абалын жогорулатуу максатында, ар кандай эл аралык компанияларга кен иштетүү боюнча лицензияларды берген. Ошол эле мезгилде мамлекет чечим кабыл алып жатканда конфликтке болгон сезгичтикти эске алган эмес. Жыйынтыгында жер-жерлерде эл арасында (Талас, Ысык-Көл) нааразычылыктар орун алган. Лицензияларды алган компаниялар эл аралык нормаларды сактабагандыктан, экологияга жана адам өмүрүнө чоң зыяндар келтирилип жатат.

5. Конфликттеги жүрүм-турум стилдери.

Катышуучулар бир нече топко бөлүнүп, ар бир топко конфликттин жүрүм-турум стилдери жазылган бирден карточка таратылып берилет.

Катышуучулар 5 мүнөттүн ичинде кагазда берилген стилди роль ойноо ыкмасы аркылуу аткарып берүүлөрү керек.

Аткарылган ролдук оюндар аркылуу катышуучулар конфликттин жүрүм-турум стилдерин табуулары керек.

02

КОНФЛИКТТЕРДИ ТАЛДООГО КИРИШ??

Сессиянын максаты: Катышуучуларга конфликтти талдоо деген эмне, анын зарылчылыгын жана конфликтти талдоонун «Конфликттин өркөчү» деген ыкмасын колдонууну үйрөтүү.

Катышуучулар сессиянын акырында төмөнкү маалыматтарга ээ болушат.

- Конфликтти талдоо деген эмне?
- Конфликтке эмне үчүн талдоо жүргүзүү керек?
- Конфликтти талдоонун ыкмасы «Конфликттин өркөчү» менен таанышуу;
- «Конфликттин өркөчү» ыкмасын пайдаланып, практикалык талдоону үйрөнүү.

Убактысы: 2 саат

Сессиянын жүрүшү:

№	Сессиялардын аталыштары	Колдонулуучу метод	Убакыт	Керект?? материалдар
1	Өткөн сессияны кайталоо	Топ ыргытуу	10 мүн.	Кагаздан жасалган кичине топ
2	Конфликтти талдоо деген эмне жана эмне үчүн конфликтке талдоо жүргүзүү керек?	Чакан лекция, «Акыл чабыты»	10 мүн.	
3	Конфликтти талдоо ыкмалары	Чакан лекция	10 мүн.	
4	«Чытырман өлкө» көнүгүүсү	Көнүгүү	15 мүн.	
5	«Конфликттин өркөчү»	1) Чакан лекция 2) Бир кейстин мисалында презентация 3) Чакан топтордо иштөө, презентация жана жалпы талкуу	1) 10 мүн. 2) 10 мүн. 3) 50 мүн.	
6	Кийинки сессияга тапшырма берүү	Репортаж	5 мүн.	

1. 2-сессияны кайталоо

Катышуучулар тегерек болуп турушат. Кагаздан жасалган топту бири бирине ыргытуу аркылуу өткөн сессиядан эсинде калган маалыматтарды айтышат. Ар бир катышуучу өткөн темага байланыштуу өздөрүнүн кошумча маалыматын айтат. Эгерде өткөн сессияга байланыштуу айтылбай калган маалымат болсо, аны эскертип кетүү зарыл.

2. Конфликтти талдоо деген эмне?

Фасилитатор катышуучулардан «Конфликтти талдоо деген эмне жана эмне үчүн конфликтке талдоо жүргүзүү керек?» экендиги тууралуу сүрайт. Ар бир катышуучу конфликтти талдоо эмне үчүн керек экендиги жөнүндө боюна биринчи келген пикирин айтат. Алардын ойлорун доскага илинген ватманга түшүрүп туруу керек. Андан кийин төмөнкү эрежелер доскага илинип, катышуучуларга түшүндүрүлүп берилет.

Конфликтти талдоо – бул конфликттин маңызын иш жүзүндө талдап түшүнүү процесси жана анын түрдүү аспектилерин ар тараптуу кароо.

Конфликтти талдоо эмне үчүн керек?

- конфликтти ар тараптуу карап, аны түшүнүү үчүн;
- конфликтти токтотуу же алдын алуу максатында кандайдыр бир иш-чара өткөрүү зарылдыгын түшүнүү үчүн;
- конфликттик абалдын келип чыгуу тарыхын, себептерин жана ошону менен бирге учурдагы абалын түшүнүү үчүн;
- конфликтти мүмкүн болушунча аз жоготуулар менен чечүү жолдорун табуу үчүн; (конфликтти эң аз жоготуулар менен жакшы жакка кандай жол менен чечүүгө болот)
- конфликттин кайсы баскычында экенин аныктоо жана чечүүгө багытталган иш-чараларды көрүү менен конфликтти жакшы жакка чечүүгө болот.

3. Конфликтти талдоо ыкмалары

Катышуучуларга конфликтти ар тараптан караштырып чыгуу үчүн бир нече ыкмалар сунуш кылынат.

- Конфликттин баскычтарын талдоонун «Конфликттин өркөчү» ыкмасы;
- Конфликттин себептик-кесепеттик байланыштарын талдоонун «Конфликттин дарагы» ыкмасы;
- Конфликттин кызыктар тараптарын талдоонун «Конфликттин картографиясы» ыкмасы.

4. Чытырман үлкү

Катышуучулардан бир ыктыярчы тандалып, ал көнүгүү өтүп жаткан бөлмөнүн сыртына чыгып турат (же катышуучулар эмне жөнүндө сүйлөшүп жаткандыгын укпашы үчүн ыктыярчынын кулагына катуу музыка коюлган наушник кийгизип койсо да болот). Калган катышуучулар тегерете турушат. Алар бири-биринин колдорун кармашып, колдорун кое бербестен бири-бири менен аралашып көйгөйлүү кырдаал түзүшөт. Ыктыярчы чакырылат, ага «Чытырман өлкөнү» чечүүгө 3 мүнөт убакыт берилет. *Адатта ыктыярчы бул тапшырманы 3 мүнөттө аткарганга үлгүрбөйт. Кайрадан ошол эле ыктыярчы бөлмөдөн чыгып турат. Тегерете турган катышуучулар дагы аралашып, мурункудан да татаал көйгөйлүү кырдаал («Чытырман өлкө») түзүшөт. Ыктыярчыны чакырып, бул жолу көйгөйдү жалгыз эмес, катышуучулар менен бирге алгач абалды талдап, андан кийин «Чытырман өлкөнү» чечүүлөрү зарыл. Бул тапшырманы аткарууга 3 гана мүнөт берилет. (адатта экинчи жолу «чытырман өлкө» катышуучулардын жардамы менен чечилет).

Көнүгүүнү аткаргандан соң, катышуучуларга төмөнкү суроолор берилет:

- Биринчи жолу «Чытырман өлкөнү» чечүү эмне үчүн кыйын болду?
- Экинчи жолу «Чытырман өлкөнү» чечүү эмне үчүн оңой болду?
- Бул көнүгүүнүн мааниси эмнеде?

Жыйынтык: Конфликтти чечүү үчүн аны ар дайым талдоо зарыл. Конфликтти оң жакка чечүү үчүн бардык тараптар биргеликте аракет жасоосу керек.

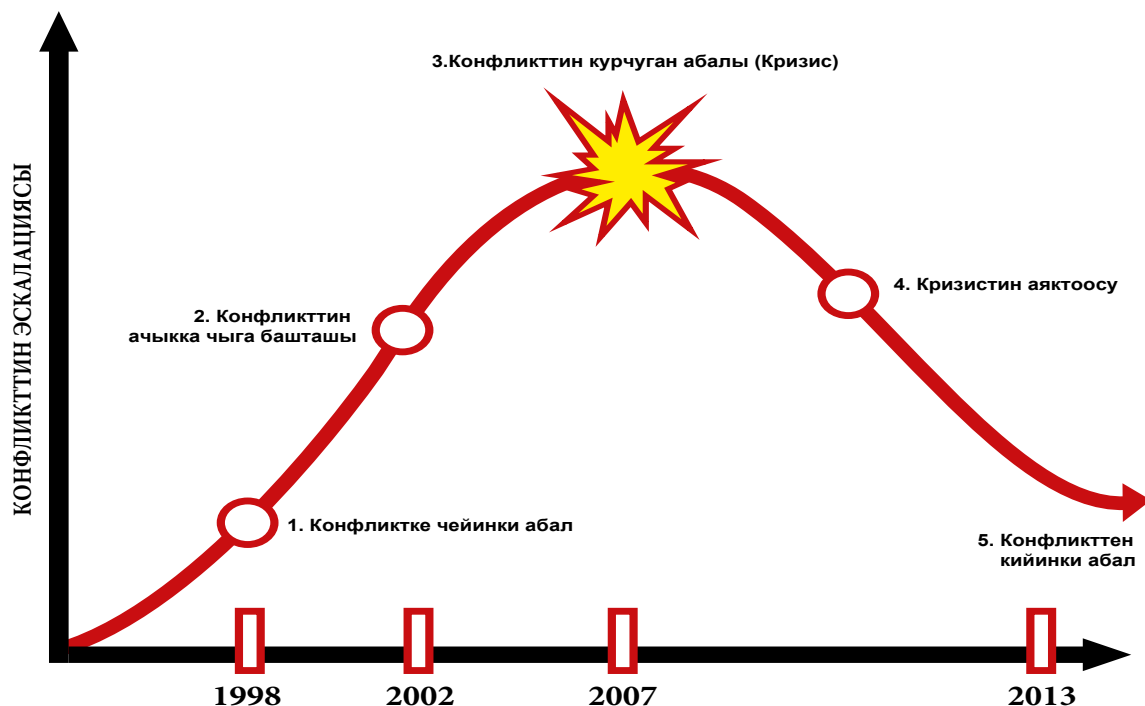
5. «Конфликттин өркөчү»

«Конфликттин өркөчү» – конфликттин пайда болушун, өсүшүн жана төмөндөшүн кандайдыр бир мезгил аралыгында көрсөткөн диаграмма.

Мындай талдоо:

Конфликттин өрчүү кыймылын көрүүгө;

- Конфликттин учурдагы абалын түшүнүүгө;
- Конфликт кайсы нукта бара жаткандыгын көрүүгө жана анын андан ары өсүшүн токтотуу үчүн эмне кылуу керектигин көрүүгө жардам берет.

Бул ыкма конфликтти 5 баскычка бөлөт:

1. Конфликтке чейинки абал

Бул баскыч төмөнкү мүнөздөмөлөргө ээ:

- Тараптар арасында тирешүү пайда болуп, нааразычылык күч алып, бирок ачыкка чыга элек учуру.
- Тараптар азырынча бири-бирине ачык каршы иш-аракеттерди жүргүзүүдөн карманып турган кези.
- Тараптар бири-бири менен баарлашуудан качкан учур.

2. Конфликттин ачыкка чыга башташы

Бул баскыч төмөнкү мүнөздөмөлөргө ээ:

- Тараптардын кызыкчылыктарынын келишпестиги чыдабастыкка жеткен учур.
- Тараптар өздөрүнүн максаттарына жетүү үчүн ачык иш-аракеттерди жүргүзө башташат (митинг, акция ж.б.).
- Тараптардын арасында майда кагылышуулар болушу мүмкүн.
- Тараптар ресурстарды пайдаланып, шериктештерди издешип, жаңы каражаттарды табууга, коомдук пикирди жаратууга аракет кыла башташат.

3. Конфликттин эң курчуган абалы (Кризис)

Бул баскыч төмөнкү мүнөздөмөлөргө ээ:

- Тараптардын бири-бирин жек көрүү сезимдери эң жогорку деңгээлге жетет.
- Оор абал жана зомбулук курчуп турган мезгил, адамдардын жаракат алышына жана өлүмүнө алып келүүчү мезгил.
- Тараптар болгон куралдарын колдонгон кез.
- Бул баскыч конфликттин өрчүшүн башкарууга болбой турган абал. Тараптардын ортосунда кандайдыр бир сүйлөшүүлөрдү же тынчтыкты орнотууга багытталган иш-аракеттерди жүргүзүү өтө татаал болот.

4. Конфликттин аякташы (натыйжасы)

Бул баскыч төмөнкү мүнөздөмөлөргө ээ:

- Тараптардын ортосундагы курч абал, зомбулук жана тирешүүнүн басаңдаган кези.
- Тараптардын бирге бир келишимге келген учуру. Мындай учурда ар бир конфликтке барган тараптардын адилеттүү көпчүлүгү тарабынан кабыл алынган чечими бекем дүйнөнү мындан ары белгилөө мүмкүнчүлүгүн түзмөкчү.
- Медиатор же сүйлөшүү жүргүзүүчү катары келген үчүнчү тарап конфликтти чечүү процессине тартылышы мүмкүн.

5. Конфликттен кийинки абал

Бул баскыч төмөнкү мүнөздөмөлөргө ээ:

- Тараптардын ачык тирешүүсү аяктаган учур, бирок, бул көп учурда конфликтке себеп болгон маселе чечилди дегенди билдире бербейт.
- Көбүнчө конфликттен кийинки мезгил конфликт көмүскө түргө айланып калган учур болушу мүмкүн.
- Конфликттен кийинки мезгилдин негизги коркунучу ачык тирешүүнүн кайра башталып кетүү мүмкүнчүлүгү болуп саналат.
- Эгерде конфликттин чечилиши бардык тараптардын кызыкчылыгына туура келбесе, бул конфликт кайра башынан кайталанып, төмөндө атап кеткен баскычтарды басышы мүмкүн.

Практикалык иш:

Катышуучулар бир нече топко бөлүнүп, ар бир топко, төмөнкү кейсти пайдалануу менен «Конфликттин өркөчү» ыкмасына салып, талдоо жүргүзүп чыгуу тапшырмасы берилет.

Ар бир топ ыкманын ар бир баскычы боюнча талдоо жүргүзүшү керек.

Кейс. Этностук топтордун жаш өкүлдөрүнүн арасындагы конфликт

Бишкек шаарында жайгашкан эки тилдүү (кыргыз жана орус) «орто мектебинде 900дөн ашуун көп улуттун өкүлдөрү окуйт: уйгурлар, орустар, кыргыздар жана башкалар. 1991-жылы Союз тарап, Кыргызстан эгемендүүлүккө ээ болгондон кийин бул мектепте улуттар аралык мамилелер начарлап баштаган. Ошол убакыттан тартып кыргыз жана уйгур улутундагы окуучулардын ортосунда айына 2–3 жолу сөз менен айтышуу, бири-бирин кемсинтүү, атайын түртүп кетүү, коркутуу сыяктуу майда конфликттер чыгып келген. Бирок, мындай конфликттердин тез-тез орун алганына карабастан мектеп администрациясы жана ата-энелер ага кайдыгер карашып, бул көйгөйдү байкашса да милицияга же ЖЖЭ инспекторлоруна (жашы жете электер менен иштоо боюнча инспекторлоруна) кайрылышкан эмес. Көп учурда мектеп администрациясы мектептин репутациясына шек келтирүүдөн коркуп, өз ара эле чечүүнү ыңгайлуу көрүшкөн.

Ошентип, 2010-жылы бул мектепте кайра эки улуттагы окуучулардын арасында чоң уруш чыгат. Ушул мектептин кыргыз жана уйгур улутундагы окуучулар коридордо түртүшүп кетип, «мамилелерин чечкени» мектептин артына өтүшөт. Мектептин артында эки улуттагы балдардын мушташын көргөн башка кыргыз жана уйгур улутундагы балдар

топко-топ болуп мушташып, көбөйүп кетишет. Мушташтын натыйжасында бир окуучу өмүр бою майып болуп, бир нече окуучу ар кандай жаракаттарды алышат. Мектептин терезелери талкаланып, мектепке чоң зыян келтирилет.

Бул орчундуу окуянын кесепеттеринен кийин гана мындай конфликттерге чоңдор тарабынан көңүл бурулуп, мектептеги окуучулардын арасында жашы жете электердин иштери боюнча инспекторлору түшүндүрүү иштерин жүргүзүп, жаштар тарабынан ынтымакка үндөөчү иш-чаралар аткарылды. Бирок, жасалган иш-чаралар жетишерлик деңгээлде болгон жок, себеби мектепте эки улуттун өкүлдөрү арасында майда конфликттер дагы эле кездешип турат.

Жүргүзүлгөн талдоонун негизинде мындай конфликттердин негизги себептери деп төмөндөгүлөр аныкталды:

- окуучуларга үй-бүлөдө, мектепте башка улуттагы адамдарга болгон толеранттуулук тарбиясы берилбегендиги;
- мектеп администрациясы, ата-энелер жана башка тиешелүү структуралар тарабынан көп жылдар бою мектепте улуттар арасындагы чыңалууларга көңүл бурулуп, зарыл иш-чаралардын аткарылбай келгендиги;
- жаштарда жалпы бир өлкөнүн жараны деген түшүнүктүн жоктугу;
- көп учурларда жаштар «патриотизмди» «улутчулдук» менен алмаштырганы;
- бири-бирине карата калыптанып калган негативдүү стереотиптер;
- 2010-жылдын июнь айында болгон окуялардын таасири.

Мындай конфликттерди алдын алуу жана болтурбоо үчүн сунуштар:

- Окуучулар арасында башка улуттун өкүлдөрүнө, алардын маданиятына болгон сый көрсөтүү же болбосо сабырдуу болууну үйрөтүү;
- Мектеп администрациясы бул конфликттин алдын алуу үчүн ата-энелер жана ата-энелер комитеттери менен тыгыз иштөөсү зарыл;
- Мектептин тарбиялык сабактар пландарына «Патриоттуулук», «Жарандык бирдейлик (Гражданская идентичность)», «Толеранттуулукка тарбиялоо» боюнча кошумча сааттарды киргизүү жана өткөрүүсү өтө маанилүү;
- Мектеп администрациясы жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары менен биргеликте мектеп окуучулары үчүн маданий эс алуусуна шарт (компьютердик, тил үйрөнүүчү, кесиптик курстар) түзүүсү зарыл;
- Ата-энелер, ата-энелер комитеттери жана ЖЖЭ инспекторлору балдар үчүн улуттар аралык конфликттердин терс кесепеттери жөнүндө түшүндүрүү иштерин жүргүзүп туруусу керек.

Кичи топтордо талдаган мисалдардын жыйынтыктарын презентация кылышат;
Ар бир топтун презентациясынын аягында суроо-жооптор жана жалпы талкуулоо болот.

Суроолор:

- Бул ыкманы кандай конфликттүү учурларда пайдаланса болот деп ойлойсуңар?
- Конфликтти талдоодо колдонулган «Конфликттин өркөчү» деген ыкманын артыкчылыгы эмнеде?

Жыйынтык: Катышуучулар бул кейстин мисалында конфликттин өнүгүү баскычтарын көрө алышты. Бул кейсте конфликтке карата кийлигишүүлөр өз убагында жасалган эмес. Демек, конфликт алдын ала талданбаса, өз убагында тиешелүү чаралар көрүлбөсө, мындай конфликттер уланып, анын кесепеттери терс жана жагымсыз жагдайды жаратышы талашсыз.

6. Кийинки сессияга тапшырма

Катышуучулар эки топко бөлүнүшүп, кийинки сессияга бүгүнкү өтүлгөн сессия жөнүндө 5 мүнөттүк репортаж жасап келүүлөрү керек.

03

«КОНФЛИКТТИН ДАРАГЫ» ЫКМАСЫ

Сессиянын максаты: Конфликттин келип чыгуу себептерин жана анын кесепеттерин аныктоону «Конфликт дарагы» ыкмасынын жардамы менен үйрөтүү.

Убактысы: 2 саат

Сессиянын жүрүшү:

№	Аталышы	Колдонулуучу метод	Убакыт
1	Өткөн сессияны кайталоо	Репортаж	15 мүн.
2	«Табышмак» көнүгүүсү	Көнүгүү, талкуу	10 мүн.
3	«Конфликт дарагы» деген эмне?, Кейс	Кичи лекция, талкуу	40 мүн.
4	Энерджайзер «Отургучуңду ээле»	Көнүгүү, талкуу	10 мүн.
5	Практикалык иш	Чакан топто иштөө, презентация, талкуу.	45 мүн.

1. Репортаж:

Өткөн сессияны репортаж көнүгүүсү аркылуу кайталоо. Бул көнүгүүдө катышуучулар 2 топко бөлүнүп «Конфликт өркөчү» ыкмасы аркылуу өткөн кейсти презентациялашат.

2. «Табышмак» көнүгүүсү:

Элестеткиле, силер кышкысын көчөдө сейилдеп жүрөсүңөр. Кокустан алдыңарга бейтааныш адам тайып кетип кулады. Мындай учурда эмне кылат элеңер?

Мүмкүн болгон жооптор:

- Мен бейтааныш адамга барып, аны колтуктап тургузам.
- Эгер бейтааныш адам жабырланса, жардам чакырам.

Бул көнүгүү проблемалардын эле эмес, анын себептерин дагы билүү зарыл экендигин көрүнөө көрсөтөт. Көйгөйдүн чыныгы себептерин ачуу менен көптөгөн адамдарды куткарса болот.

3. «Конфликт дарагы» ыкмасы.

«Конфликт» дарагы конфликтти талдоонун бир ыкмасы болуп эсептелет. Бул ыкманын негизги максаты конфликттин себебин жана аны чечпесе кандай жыйынтыкка алып келеерин аныктоо болуп саналат.

Катышуучуларга «Конфликттин дарагы» методу тууралуу түшүнүк берилип, флипке 3 бөлүктөн турган дарак тартылат.

- Негизги себептери (Дарак тамыры);
- Негизги көйгөйлөрү (Дарак сөңгөгү);
- Жыйынтыктары (Дарактын бутактары).

«Конфликт дарагы» методун колдонуп, төмөнкү кейсти мисал катары пайдаланса болот. Катышуучулар менен биргеликте конфликтке талдоо жүргүзүп, бул кейстен конфликттин себептери жана кесепеттерин аныктап чыгуу керек.

4. Кейс: Суу ресурстары боюнча Боз-Адыр, Кара-Токой (КР) жана Шархабад (РУз) ортосундагы конфликт.

Кыскача баяндама:

1970-жылдары Боз-Адыр жана Кара-Токой айылдарын сугат жана ичүүчү суу менен камсыз кылуу максатында Сох дарыясынан суу системасы курулган. Ал суу системасынын бир бөлүгү Кыргыз Республикасында, калган бөлүгү Өзбекстан Республикасында жайгашкан.

Суу системасын куруу мезгилинде эки тараптын ортосунда оозеки келишим түзүлүп, мында, Шархабаддын (РУз) жашоочуларына эки жеринен суу алууга мүмкүнчүлүк берилген.

Азыркы учурда Боз-Адыр (КР) жана Кара-Токой (КР) айылдарында суунун жетишсиздигинен улам, бул айылдар менен Шархабад (РУз) айылынын жашоочуларынын ортосунда бат-бат конфликттер орун алып келет. Мындай суу талашуу ачык күч колдонулган конфликттерге да алып келген учурлар да болгон. 1989-жылы айылдардын ортосунда катуу кагылышуу болуп, ал кагылышуу куралдуу күчтөр тарабынан токтотулган.

Бул конфликтти талдоо жергиликтүү бейөкмөт уюму тарабынан жүргүзүлүп, суунун жетишсиздигинин төмөнкү себептери аныкталган:

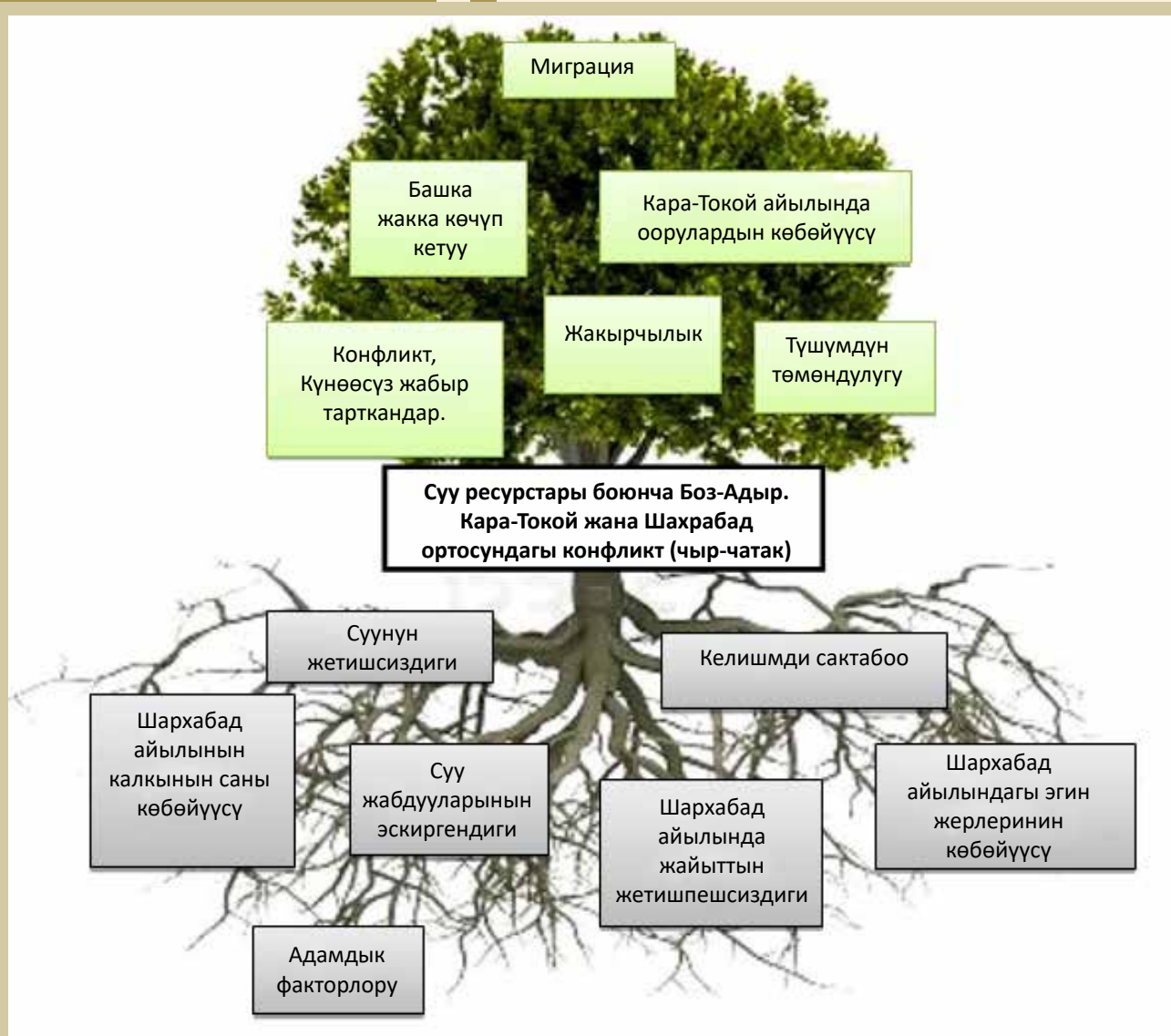
1. Шархабаддын (РУз) жашоочулары тарабынан эки тараптуу түзүлгөн келишим аткарылбай келгендиги. Суу системасынын бир бөлүгү алардын жеринде жайгашкандыктан Шархабаддын (РУз) тургундары сууну туура эмес колдонуп, агып жаткан каналдын 8 жеринен тешип алышып, суунун жарымын алып жатышкандыгы.

2. Шархабад айылында калктын санынын өскөнүнө байланыштуу сууну колдонуу да өскөндүгү – жергиликтүү эксперттердин айтуусунда суу системасы курулган мезгилден бери калктын саны эки эсеге өскөн.

3. Суу системасынын эскилигинен улам керектүү көлөмдө суу менен камсыз кыла албай жаткангыды – сууну тартып алуучу насостордун бир бөлүгү иштен чыккан.

Натыйжада, суунун жетишсиздигинен 400 гектарга жакын сугат жерлери иштетилбей калган. Эгин эгүүгө мүмкүнчүлүк болбогондуктан, жакырчылык күч алып, жаштардын Орусияга кетүүсүнө, миграциянын өсүшүнө өбөлгө болгон.

Бул көйгөйдү чечүүгө жергиликтүү бийликтин күчү жетпей келет, себеби суу системасын кайра курууга өтө чоң суммадагы каражат керектелет жана бул маселени чечүү үчүн мамлекеттик казынадан акча бөлүнүшү керек.

Жыйынтык: Бул көнүгүү аркылуу катышуучулар конфликттин же болбосо көйгөйдүн себептерин жана кесепеттерин кантип аныктоону билишти.

5. «Отургучунду ээле» көнүгүүсү

Оюндун башында бир алып баруучу шайланат. Катышуучулардын санына жараша бир отургуч кем коюлат. Оюн башталганда алып баруучу кол чапкандан кийин катышуучулар отургучтарды тегеренип жүрүшөт. Алып баруучунун колу дагы бир жолу чабылганда, бардык катышуучулар отургучтарга отурушат, бир отургучка отурууга үлгүрбөгөн катышуучу оюндан чыгат. Ошентип оюн катышуучулардын саны бешке жеткенге чейин улантылат.

Оюндун суроолору:

1. Отургучка отурганыңарда өзүңөрдү кандай сездиңер?
2. Отургучка отурууга жетишпей калганда өзүңөрдү кандай сездиңер?
3. Эмнеге өзүңөрдү жаман сездиңер?
4. Бул көнүгүүнү силер өткөн тема менен кандай салыштыра аласыңар?
5. Эмне үчүн эч кимиңер отургуч жетпей калган катышуучулар менен орун бөлүшкөн жоксуңар?

Жыйынтык: Бул көнүгүүдө катышуучулар орундарын отургуч жетпей калгандар менен бөлүшпөө керек деген эч кандай көрсөтмө берилген эмес экендигин түшүнүшөт. Демек, алар

орунсуз калгандар менен орун бөлүшкөндө эч ким ага каршылык көрсөтмөк эмес. Ал эми орунсуз калган катышуучуда сакталып калган кандайдыр-бир таарыныч келечекте конфликттин чыгуусунун себеби болуп калуусу ыктымал.

6. «Конфликттин дарагы» ыкмасын колдонуу менен топтук иш.

Конфликт дарагын көрсөткөндөн кийин, практикалык бөлүккө өтүү керек.

Катышуучулар эки чакан топко бөлүнүп, өздөрүнүн конфликтке тиешелүү кейсин тандап алышат. Андан соң конфликт дарагы ыкмасына салып, көйгөйдү жана анын себебин табышат. Топтук иш бүткөндөн кийин ар бир топ презентация жасашып, аягында жалпы талкуулашат.

Төмөнкү суроолорду катышуучулар менен талкуулагыла:

- Бул конфликтти талдоо ыкмасы кайсы суроолорго жооп берүүгө жардам берет?
- Бул ыкманы иште кантип эффективдүү колдонсо болот?

Жыйынтык: Бул ыкма ар кандай структуралардын жана коомчулуктун ар кандай катмарынын өкүлдөрүнүн катышуусу менен көйгөйдү ар тараптуу изилдөөдө жакшы натыйжа берет. Мындан сырткары ал коомдун ар кайсы катмарынын ар кандай көз-караштарын эсепке алууга жардам берет. Ошондуктан талдоонун катышуучуларына да (аялдар, эркектер, жаштар, ар кайсы структурадагылар, катмарлар, улуттар, конфликттин тараптары ж. б.) көңүл буруу абдан маанилүү.

04

КОНФЛИКТ
КАРТОГРАФИЯСЫ

Сессиянын максаты: Бул сессиянын жыйынтыгында катышуучулар конфликттеги кызыктар тараптардын бири-бирине болгон мамилелерин конфликт картографиясы ыкмасы аркылуу талдоону үйрөнүшөт.

Убактысы: 1 саат 20 мүн.

Сессиянын жүрүшү:

№	Аталышы	Колдонулуучу метод	Убакыт	Керектүү материалдар
1	Өткөн сессияны кайталоо, «Желе» көнүгүүсү	Суроо-жооп, талкуу	15 мүн.	Жип
2	«Конфликтти картографиялоо» ыкмасын түшүндүрүү. Кейс үстүндө иштөө	1) Чакан лекция. 2) Кейс үстүндө иштөө	15 мүн. 35 мүн.	
3	«Лидерди аныктоо» көнүгүүсү	Көнүгүү, талкуу	15 мүн.	

Катышуучулар менен өтүлгөн сессиялар боюнча кайталоо жүргүзүү үчүн алар тегерете турушуп, сессияны алып баруучу же фасилитатор колуна бир түрмөк жипти алып, оюндун шартын түшүндүрөт. Жиптин үчүн өзү кармап, жиптин түрмөгүн болсо каалаган окуучуга мурунку сессияларга байланыштуу болгон суроосун берип ыргытат. Жипти тосуп алган окуучу суроого жооп берип, кийинки өзү каалаган катышуучуга өзүнүн суроосун берип, түрмөктү ыргытат. Оюн андан ары улантылат. Окуучулардын колундагы жип желеге окшоп калат. Алып баруучу колундагы желеге окшоп калган жипти тартат. Бул учурда башка окуучулардын колдорундагы жип да тартылып, алар жип үзүлүп кетпеши үчүн алдыга жылышат.

Жыйынтык:

- Эгерде эки адамдын ортосунда кандайдыр-бир конфликт жаралса, ал алардын жакындарына да, же конфликттин тараптары болуп калышы ыктымал үчүнчү тараптарга да жогоруда алып баруучу жиптин үчүн тарткандай таасирин тийгизет.
- Эгерде конфликттеги тараптар ийкемдүү болбосо, алардын ортосундагы мамиле жогоруда жип үзүлгөндөй үзүлүшү мүмкүн.
- Бул сессияда катышуучулар конфликттеги тараптар жана алардын өз ара мамилелери жөнүндө сөз кылышат.

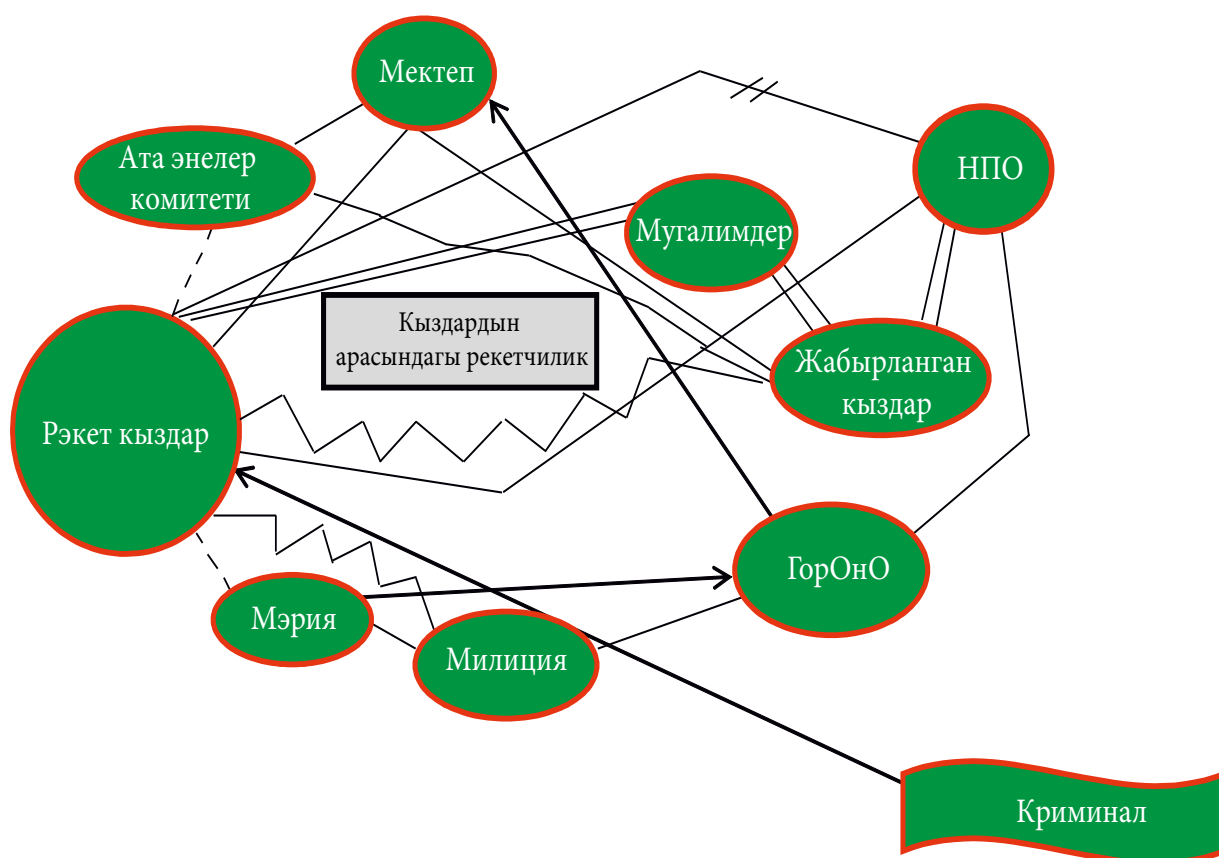
2. «Конфликт картографиясы» ыкмасы.

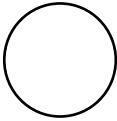
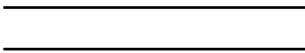
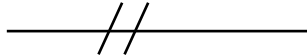
Өзүңөр эми билгендей конфликт-бул эки же андан көп тараптардын ортосундагы мамиле жана алардын бири бирине дал келбеген максаттары (же тараптар өздөрү ошондой деп ойлошот). Бирок, иш жүзүндө конфликтте катышкан тараптар өздөрүнүн максаттарын жашыруу менен өз суроо талаптарына, кызыкчылыктарына, көз караштарына жана мүмкүнчүлүктөрүнө карата бөлүнүшөт. Тараптардын ар бири конфликттин өрчүүсүндө же болбосо чечилишинде өз ролун ойнойт.

Бул картография ыкмасы конфликттин графикалык сүрөттөмөсү. Конфликтти анализдөөдө картография ыкмасын туура колдонсо, конфликтке катышкан тараптардын бири-бирине болгон мамилесин: басымын, бийлик кимдин колунда экенин жана пикирлештерди айкын көрүүгө болот.

Эң негизгиси, картографияны түзүп жаткан адам өзүнүн, же болбосо өзүнүн уюмунун/тобунун ордун/позициясын белгилеп кетүүсү зарыл. Себеби, ал өзүнүн кай жерде экендигин, ким менен, кандай иштешүүсү керек жана кайсы тарапта экендигин даана байкай алат.

Мындай талдоону жүргүзүү үчүн шарттуу төмөнкү белгилерди колдонсо болот.

Тегерекчелер конфликттеги салыштырмалуу көлөмдү билдирет. 	Үзүк сызык мамиленин начар экенин билдирет. 	Тик бурчтук теманы же жансыз бир нерсени билдирет.
Түз сызык мамиленин жакшы экенин билдирет. 	Ийри сызыктар пикир келишпестикти, конфликтти билдирет. 	Бул чарчы конфликтке катышпаган, бирок чоң таасирге ээ экенин билдирет
Кош сызык кызматташтыкты билдирет. 	Жебече иш аракетке басым кылууну көрсөтөт. 	Кесип өткөн эки сызык мамиленин үзүлгөнүн билдирет.

Катышуучуларга төмөндөгүдөй суроо берилет: «Конфликттин тараптарын кандай критерийлер аркылуу аныктай аласынар?»:

- Окуучулардын жоопторун уккандан кийин, ватманга жазылган төмөнкү суроолор илинет.
- Конфликттин эң негизги тараптары ким?
- Негизги тараптардан сырткары дагы кимдер катышып жатат? Бул жерде сырткы тараптарды да белгилөө зарыл.
- Силер жана силердин топ картанын кайсыл жеринен орун алат? Силерге конфликтти чечүүгө көмөктөшкөн адамдар барбы?
- Бардык тараптардын бири бирине болгон мамилеси кандай, алардын мамилесин картада кандай белгилөө керек? Алар бирдей пикирдеби? Жакшы мамиледеби? Алардын ортосундагы мамиле үзүлгөнбү? Же алардын ортосунда конфликт барбы?

Катышуучуларды бир нече топко бөлүп, 2 группа кейстин негизинде, ал эми 2 группа өздөрүнүн турмушунда кездешкен кандайдыр бир конфликттүү кырдаалга талдоо жүргүзүүсү керек.

Кейс. Көп улуттуу Кызыл-Кыя шаарындагы мектептердеги кыздар арасындагы рэкетчилик (конфликт).

Конфликттин тарыхы: 2012-окуу жылында Кызыл-Кыя шаарындагы орто мектептин 10-11-класстарында окуган кыздардын арасында талап-тоноочулук башталып, көп кыздар жабыркайт. Рэкет кыздар өздөрүнүн мектебиндеги үстөмдүгүн көрсөтүү максатында жаңы келген жана өздөрүнөн кичүүлөрдөн акча талап кылып, уюлдук телефондорун, кийимдерин алып, аларды уруп-сабап, спирт ичимдиктерин ичүүгө жана тамеки тартууга мажбурлашкан. Мындай терс иш аракеттерин жашыруу максатында, тоноп жаткан кыздарды көп кабаттуу үйлөрдүн чатырына алып чыгып тоноп, коркутушкан.

Бул көйгөйгө мектеп администрациясы, ата-энелер жана укук коргоо органдары тарабынан жетиштүү деңгээлде көңүл бурулбаганына байланыштуу кыздар арасында рэкетчилик күч алып, шаардын башка мектептеринде да ушул терс көрүнүш орун алган. Көптөгөн кыздар мектепке баруудан кооптонуп, натыйжада кыздардын мектепке келүүсү кескин түрдө азайган. Мындай көрүнүштүн себебин аныктоо үчүн мугалимдер жабыркаган кыздар, башка окуучулар жана алардын ата-энелери менен сүйлөшүүлөр аркылуу аныктоо ишин жүргүзгөн кезде, коркуп жүргөн кыздар болгон окуяларды айтып беришкен. Мэрия, Шаардык билим берүү

башкармалыгы, мектеп администрациясы, ЖЖЭ инспекторлору жана мугалимдер тарабынан рэкет кыздар жана алардын ата-энелери менен сүйлөшүүлөрдү жана керектүү тарбиялык иш чараларды жүргүзүү аркылуу бул конфликтти басаңдата алышты. Мындай инциденттердин кайрадан кайталанбашы үчүн төмөндөгүдөй сунуштар берилет.

Мэрия жана Шаардык билим берүү башкармалыгына: мектептеги рэкетчилик кайрадан кайталанбашы үчүн Мэрия Шаардык билим берүү башкармалыгы жана мектептер менен тыгыз байланышта иштөөсү керек.

Мектеп администрациясына:

- мугалимдер ата-энелер комитети менен гана чектелбестен, ар бир окуучунун ата-энеси менен тыгыз байланышта иштөөсү зарыл,
- жаңы келген окуучулар менен мектептин соцпедагогу жеке иштеши керек,
- мектептерде коопсуздук кызматкеринин болуусу зарыл,
- рэкетчиликти алдын алууда жана башка окуучулардын мугалимдерге болгон ишенимин арттыруу максатында, аныкталган рэкет окуучуларга тарбиялоо-жазалоо иш чараларын жүргүзүү зарыл.

Жашы жете электердин иштери боюнча инспекторлорго:

- ЖЖЭ инспекторлору өздөрүнүн аймагына караштуу болгон мектептерде бир айда эки жолудан кем эмес тарбиялык иш чараларды өткөрүп туруусу керек;
- Мугалимдер менен бирге эле потенциалдуу рэкет кыздар жана алардын ата-энелери менен да түздөн-түз иштеши керек.

Окуучулардын ата-энелерине:

Ата-энелер комитети жана ар бир окуучунун ата-энелери мугалимдер менен тыгыз байланышта иштөөсү зарыл.

Жыйынтык:

Катышуучулардын жоопторун уккандан кийин, фасилитатор конфликт картографиясын түзүүнүн жакшы жактарын белгилөө менен төмөнкүчө жыйынтык чыгарат:

Демек, конфликт картографиясын түзүү аркылуу:

- Конфликттин негизги жана кошумча тараптарын сырттан жакшыраак көрө алабыз;
- Тараптардын өз ара мамилелерин ачык көрөбүз;
- Ким кимге кысым, үстөмдүк көрсөтүп жаткандыгын аныктайбыз;
- Анык шериктештерди аныктоого мүмкүнчүлүк болот;
- Конфликтке кийгилүшүү үчүн мүмкүнчүлүктөрдү көрө алабыз;
- Конфликтти жөнгө салууга катышып жаткан башка уюмдар/топтор менен өзүнөрдүн байланышына жакшы түшүнөсүңөр;
- Бул ыкмада тараптардын бири-бирине болгон ой-пикирин, көз-карашын биле алабыз.

3. «Лидерди аныктоо» оюну.

Өтүлгөн ыкманы бекемдөө үчүн катышуучуларга төмөнкү көнүгүү сунуш кылынат. Катышуучулар тизилип тегерете турушат. Алардын ичинен бир окуучу – «көзөмөлдөөчү» сыртка чыгып турат. Тегерете турган окуучулар өздөрүнүн арасынан бир лидерди шайлашат. Лидер «маршировка» кылат, калган окуучулар анын артынан кайталашат. «Маршировка» төмөнкү сөздөр менен коштолот: «фантики-мантики лим-по-по», «маршировка» кадамы канчалык тез болсо, сөздөр да ошончолук тез айтылышы керек. «Маршировка» башталганда сырттагы окуучу – «көзөмөлдөөчү» класска кирип, сөз менен бирге жасалып жаткан «маршировкага» көзөмөл жүргүзөт. «Маршировканын» ритми уламдан улам өзгөрүлүп турат. «Көзөмөлдөөчү» лидерди табышы керек. Эгер аны туура тапса, лидер менен «көзөмөлдөөчү» ролдору менен алмашат да оюн андан ары улантылат. Белгилеп кетүүчү нерсе, бул тегеректе тургандар про-

4-СЕССИЯ: КОНФЛИКТ КАРТОГРАФИЯСЫ

вокаторлордун ролун аткарышып, алар «көзөмөлдөөчүнү» маршировка мезгилинде көз карашы жана кыймыл аракети менен анык лидерди байкоосунан адаштыруусу керек.

Жыйынтык:

- а) тараптарды аныктоодо сырткы келбетине, кыймыл аракетине тез ишенип кетпестен, кайра-кайра суроо берүү менен картографиядагы алардын чыныгы ордун табуу керек;
- б) кайсы бир топту анализдеп жатканда, ал топтун лидери кимди угат, же аларга ким таасир бере алат деген суроолорго жооп табуу өтө маанилүү.

«Менин коопсуз жана бейпил мектебим» экинчи колдонмосун тааныштыруу

«Менин коопсуз жана бейпил мектебим» долбоорунун алкагында уюштурулган «Конфликтти анализдөө. Медиация негиздери. Айылды биргелешип баалоо» тренингинин учурунда.

05

МААЛЫМАТ ТОПТОО МЕТОДДОРУ

Сессиянын максаты: Бул сессиянын жыйынтыгында катышуучулар конфликттин контекстин билүүгө жана конфликтти талдоого маалыматты кандай жолдор менен топтоону үйрөнөт.

Убактысы: 2 саат.

Сессиянын жүрүшү:

№	Аталышы	Колдонулуучу метод	Убакыт
1	Өткөн сессияны кайталоо үчүн «Айлампа» көнүгүүсү	Презентация, кичи топтордо иштөө	15 мүн.
2	Ролдук оюн	«Көйгөйлөр-чечимдер»	15 мүн.
3	Жаны теманы түшүндүрүү Кэйс менен иштөө	Акыл чабыты, кичи лекция Кичи топтордо иштөө	30 мүн.
4	Жыйынтыктоо	Көнүгүү, дискуссия	50 мүн.
5	Пост-тест		10 мүн.

1. Өтүлгөн сессияны кайталоо

Алды ала төрт флипке, төрт түс менен, бирден: «Конфликт», «Конфликттин өркөчү», «Конфликттин дарагы», «Конфликттин картографиясы» деп жазып алып, катышуучулар төрт топко бөлүнөт. Ар бир топко алдын ала белгиленип берилген флиптерди, жана ошол түстөгү маркерди берилет. 4 мүнөттүн ичинде топтор өткөн сессияларды эстеп, флиптеги темага байланыштуу болгон ойлорду флипке жазып чыгуусу керек. Убакыт өткөндөн кийин ар бир топтун флипин айлампа айлангандай башка топторго алмаштырып чыгуу керек. Кийинки топторго 2 мүнөттөн убакыт берилип, ар бир топ өздөрүнүн толуктоолорун киргизет. Флиптерди кайра айлампа аракетинде алмаштырат, 4-жолу ар бир топтордун флиптери өз-өзүнө келет да, толуктоолор менен таанышып, андан кийин топтор презентация кылат.

2. «Айнек» ролдук оюну

Катышуучуларды эки топко бөлүнүп, бир тобу поезд аркылуу жөнөп кетүүчүлөр, ал эми экинчи тобу узатуучулар болот. Вокзалдагы жагдай элестетилет. Узатуучулар 3 минутанын ичинде жөнөп кетүүчүлөргө маалыматты (үн чыгарбай) ар кандай кыймыл-аракеттердин жар-

дамы менен түшүндүрүп беришет. Катышуучуларды эки тарапка бөлүп, бирин-бирине каратып олтургузуп, жөнөп кетүүчүлөргө узатуучулар кыймыл-аракети менен маалыматты айтат. Алар бирин-бири уга алышпайт, жөнөп кетүүчүлөр сурай албайт. Убакыт бүткөн соң ар бир жөнөп кетүүчү эмнени түшүнгөнүн, кандай маалымат алганын айтат.

Текст: «Сен жеткениңден кийин, сага менин эжем телефон чалып, сени менен байланышып, сага чоң, көк түстөгү энциклопедия (китеп) берет. Ал китепти алып, кайтып келе жатканында мага ала кел. Мен ал энциклопедияны китепканага тапшырышым керек».

Мындан соң узатуучулардын бири кандай маалымат бергендигин окуп берет.

Жыйынтыктоо үчүн суроолор:

- Эмне үчүн маалымат туура жана толук жеткен жок?
- Маалыматты түшүнүү Сиз үчүн өтө зарыл болдубу?
- Узатуучу тапшырманы кандай жасады жана эмнени пайдаланды? Эмне үчүн?
- Сиздин оюнузча, оюндун мааниси эмнеде?

Жыйынтык:

- а) конфликтти талдоодо туура жана так маалымат алуу өтө маанилүү;
- б) маалыматты суроолор жана жеке маек аркылуу тактасак болот;
- в) бизге маалымат берип жаткан адам, өзү кайсы формада бул маалыматты алгандыгын сурап аныктоо да керек.

3. Маалымат топтоо методтору.

Акыл чабыты методу аркылуу катышуучуларга төмөнкүдөй суроо берилет «Силердин ойюңарча кандай жолдор менен биз конфликт жөнүндө маалымат топтойбуз?». Катышуучулардан айтылган жоопторду буга чейин илинип коюлган флипке жазылып, жооптор жыйынтыкталат. Маалыматты жыйноодо даяр башка материалдар изделет тараптар, кубөлөр менен маектешет (интервью), топтор менен сүйлөшүлөт (фокус-группа) жана специалисттерден такталат. Ушул сессия жогорудагы методдорго арналат.

Контент-анализ (текшерүү) – даяр документтердин ичинен бизге керектүү маалыматтарды топтоо: аркандай изилдөө отчетторунан; докладдардан; аналитикалык документтерден; ММК материалдарынан, укуктук актылардан ж.б.

Интервью – бул изилдөөгө керектүү болгон, алдын ала түзүлгөн суроолордун тизмесин даярдоо менен сүйлөшүү жүргүзүү аркылуу маалымат топтоо. Интервьюну профессионалдык тема боюнча, жеке суроолордун негизинде да жүргүзүүгө болот (жашоо жөнүндө, турмуш-тиричилик, сезимдер жана ишенимдер ж.б.) сүйлөшүүнү жүргүзгөн адамды – «Интервьюер», суроолорго жооп бере турган адамды – «Респондент» деп аташат. Интервьюер жана респондент маалымат алууда сүйлөшүүнү жеке байланыш аркылуу жүргүзөт, өзгөчө учурларда ар түрдүү байланыш каражатын колдонсо болот (телефон, видео байланыш). Интервьюер респондентке туура мамиле кылуу менен ишенимин арттырып, мамиле түзө алса, респондент максималдуу түрдө өз оюн ачык айкын айтат жана изилдөө үчүн баалуу маалыматты бере алышы мүмкүн.

Ачык жана жабык суроолор.

Ачык суроо деп – суроого жооп берип жаткан адам «ооба» же «жок» деп чектелбестен, кеңири, ачык жооп берүүгө болот. Мындай суроолор маалыматты кеңири алууга мүмкүндүк берет. «Бул суроого сиз кандай деп ойлойсуз? Кантип?» – деген суроо менен кайрылса болот.

Жабык суроо деп – суроого жооп берген адам «ооба» же «жок» деп гана жооп берүү менен чектелет жана «интервьюер» маалыматты аз алып калат. Мисалы: Сиз бул конфликтке катыштыңызбы? «Ооба», «Жок». Бул конфликттин провокаторлор сиздин классыңызда окуйбу? «Ооба», «Жок».

Фокус-группа же топтук интервью – Мындай интервьюнун максаты конкреттуу коомчулуктан, уюмдан же бир топтон маалымат алуу.

Практика көрсөткөндөй, топтун көлөмү 9–12 адамдан ашпоосу керек. Мындай учурда топту тандоо өтө маанилүү, себеби катышуучу башка катышуучуларга үстөмдүк кылуусу мүмкүн.

Топту тандоо 2 принцип менен болушу мүмкүн: бирдей (топтогу катышуучулар бирдей жаштагы, жыныстагы, көз караштагы адамдар чакырылат); ар түрдүү (топтун мүчөлөрү жынысы, жашы жана ар түрдүү принциптеги адамдар чакырылат). Биринчи учурда топтук интервью өткөрүү женил болот жана талкуулоо процессин башкаруу экинчи учурга караганда (ар түрдүү) жакшы өтөт. Фокус-группаны алып баруучу (модератор) башкарат, ал тажырыйбалуу болушу керек. Модератор бардык катышуучулардын оюн угуп, бул методду алдын ала түзүлгөн тизме боюнча суроолорду берип, талкууну туура жолго багыттап турат. Фокус-группага катышкан адамдардын макулдугу менен бул иш процессин жүрүшүн аудио жана видео тасмага (эгерде макул болсо) жазып алганы жакшы. Себеби кагазга түшүрүүдө дискуссиянын жүрүшүндө айтылган маанилүү маалыматтын олуттуу көлөмү жоголуп калат.

Анкета жүргүзүү – бул анкетаны респондент тарабынан жазуу түрүндө толтуруу аркылуу маалымат жыйноо (суроолорго жооп). Интервьюдан бул методдун айырмачылыгы суроолорго респондент өзү жооп берет. Анкетадагы суроолорду респондент туура түшүнүшү керек, жана биз кандай сапаттагы маалымат алуубуз, коюлган суроолордун тактыгына жана кайталанбоосуна жараша болот. Анкета узун болбой жана суроолор жооптордун варианттарын камтыган жабык түрүндө болушу керек.

Эксперттик сурамдар, эксперттик талкуулар – эксперттик топтордун арасында маселени терең түшүнүү үчүн эксперттердин сурамдар ыкмасы. Эксперттер болуп кайсы бир иш тармагындагы жогорку квалификациялуу адистер эсептелинет. Бул методду колдонуу аркылуу алынган маалымат изилдөөнүн акыркы жыйынтыгынын сапатын жакшырта алат. Себеби эксперттер кайсы бир көрүнүштүн өрчүүсүн алдын ала божомолдорду белгилөөдө, массалык сурамдын маалыматтарынын чындык деңгээлин баалоодо, жаны идеяларды жаратууда жардам бере алышат.

Кейс № 5. Аксай, Актатыр айылдык аймактары (КР) жана Ворух, Чорку жамааттарынын (ТР) жаштарынын ортосунда болгон конфликттер.

Конфликтти баяндоо: Советтик доордон бери Кыргызстандын Аксай, Актатыр жана Тажикистандын Ходжаиало айылдарынын тургундары Мачаи-Самаркандек каналынан суу ичип келишкен. Мындан сырткары, бул эки мамлекеттин жакын жайгашкан: Аксай, Актатыр, Көк-Таш, Орто-Боз (КР) жана Чорку, Ворух, Ходжаиало (ТР) айылдары бир жолдон пайдаланышат. Бирок, аталган айылдарда жылдан-жылга адамдын саны көбүйүп, кошумча жерлер өздөштүрүлүп, сууга жана жерге болгон муктаждык өскөн. Ошондуктан эки элдин ортосунда суу, жер, жайыт, жол маселелер талаш-тартыш болуп бат-бат конфликттер орун алып келүүдө. 1989-жылы эки улуттун ортосунда суу муктаждыгынан күч колдонуу менен чоң кагылышуу болуп эки тараптан 10дон ашык адамдын жабыркашына жана 2 адамдын каза болуусуна алып келген.

Жогоруда көрсөтүлгөн маселелер көп жылдардан бери чечилбей келгендигинен, кошуна айылдардын жашоочуларынын, анын ичинде жаштардын арасында, мамиле өтө эле начарлап кеткен. Андан сырткары, айыл жашоочуларына өтө маанилүү болгон жер-суу маселелери чечилбей келе жатканынан, чек-аралаш айылдардагы кооптуу абалдан улам, бул аймакта элдердин, көбүнчө жаштардын арасында Россия жана Кыргызстандын башка аймактарына миграция күч алган.

Аталган жамаатардын арасындагы акыркы конфликт 2013-жылдын жаз айларында орун алган. Анын негизги себеби, Аксай, Актатыр айылдарынын (КР) жашоочулары үчүн Ворух (РТ) эксклавын айланып өтчү «Аксай-Тамдык» жолун курууга тажик жарандарынан каршы чыгып, жол куруп жаткан техникалардын талкалап, жол куруучуларды сабап салышкан. Аталган жолду салууга тажик тараптын каршылыгы негизинен жол салынып жаткан аймакта такталбаган, талаш жерлер бар экендиги түрткү болгон.

Конфликт учурунда Хожаало, Чорку (РТ) айылынын 500гө жакын жаштары Ош-Исфана жолун тоскон. Бул окуяны уккан Көк-Таш, Актатыр, Орто Боз (КР) айылынын 500дөй кыргыз улутундагы жаштар чогулуп, Исфара-Ворух жолун тосушкан. Натыйжада, топтолгон эки тараптын жаштарынын ортосунда кагылышуу болгон. Жергиликтүү бийликтердин конфликтти токтотуу максатындагы сүйлөшүүлөрү ал учурда натыйжа берген эмес. Тараптардын кагылышуусу эки мамлекеттин күч түзүмдөрүнүн кийлигишүүсү менен гана токтогон.

Натыйжада, эки тараптан тен жабыркагандар болду жана жолдорду жаштар бир нече күн тосуп турушту. Жол эки тараптын регионалдык деңгээлдеги бийлик өкүлдөрүнүн өз ара жана жаштар менен сүйлөшүүлөр жана түшүндүрүү иштеринин натыйжасында гана ачылган.

Бүгүнкү күнгө чейин жогоруда аталган Аксай, Актатыр, Көк-Таш, Орто-Боз (КР) айылдарынын көйгөйлөрү чечилбей келгендиктен, азыркы учурда кырдал оор бойдон калууда. Эгерде, бул көйгөйлөрдүн үстүнөн иштебесе эки улуттун ортосунда чоң мамлекеттик деңгээлде конфликт чыгышы ыктымал.

Ошондуктан, көйгөйдүү чечүү үчүн төмөнкүдөй иш-чараларды аткарууну зарыл деп эсептейбиз:

- «КР айрым чегара аймактарында өзгөчө статус берүү жана аларды өнүктүрүү жөнүндө» мыйзамын жер-жерлерде иштөөсү зарыл.
- Мамлекеттик деңгээлде «Аксай-Тамдык» жолун чечип берүү.

Чек арада жайгашкан айылдардан көпчүлөк жаштардын миграциясын токтотуу максатында, жашоочуларга соц. пакеттерди ишке ашыруу, мамлекеттик программаларды иш жүзүнө ашыруу, жөлөк пулун төлөп берүү, электр-энергиясын, салык төлөмдөрүнөн женилдик берүү.

4. Көнүгүү: «Көйгөйлөр жана чечимдер»

Катышуучуларга оюндун шартын түшүндүрүү:

- Катышуучулар бирден барак алып, экиге бүктөп, ар бир бөлүгүнүн бурчуна «1», «2» – деген номер куюп чыгышат.
- «1» номерлүү баракчага окуучулар өздөрүнүн көйгөйү эмнеде экенин жазат.
- «2» номерлүү кагазга ошол көйгөйдү чечүүчү жолдорун жазат.
- Көнүгүүнүн шартын түшүндүрүп жатканда көйгөйлөр алмаштырылып окуучулар бири биринин көйгөйүн билбей калат деп түшүндүрүү керек.
- Жазып бүткөндөн сон, окуучулар кагаздарын бүктөп, «1» номерлуу кагаздарын «1» номерлуу кутучага, «2» номерлуу кагаздарын «2» номерлуу кутучага салышат.
- окуучуларды тегерек болуп туруусун сурануу жана ар бир кутучадагы кагаздарды бирден алуусун сунуштоо.
- Ар бир окуучу колундагы номер «1»-кагазын (койгойду), андан сон номер «2»-кагазын (чечүүчү жолдорду) окуйт.
- Бардык окуучулар кагаздарын окуп бүткөндөн кийин, аларга оюндун мааниси эмнеде экендигин суроо!

Жыйынтык:

- а) чечилбес көйгөй болбойт, бардык конфликт чечилет, бирок оң, же терс тарапка чечилиши мүмкүн;
- б) конфликтин чечилүүсү тараптардын өздөрүнө байланыштуу болот;
- в) эгерде конфликтерди оң жакка чечсек, андатуруктуу өнүгүүгө шарт түзүлөт.

Кейс №6. Чек-ара аймагындагы окуучулардын коопсуздугу.

Көк таш айылы Баткен районунун Аксай айылдык округуна (КР) карайт. Айыл чек арада жайгашып, Исфара районуна караштуу Чорку, Соманиен айылдары (РТ) менен чектешкен. Бул чек аралаш айылдардын ортосунда тынымсыз конфликттер болуп турат, алардын негизги себеби-жер, суу, жайыт маселелери боюнча бир нече жылдардан бери чечилбеген талаш-тартыштар. Көк-Таш айылындагы мектеп окуучулары көчөдө жүргөндө, мектепке бара жатканда тажик айылынан өтүшөт жана ал учурда кошуна айылдын жаштары тарабынан психологиялык жана башка басым көрсөтүүлөргө дуушар болушуп, ушул себептен эки айылдын тургундарынын ортосунда көптөгөн конфликттер пайда болот.

Натыйжада мектеп окуучулары өздөрүн кооптуу сезип, көп учурларда мектепке барбай коюшат жана бул көйгөй балдардын билим деңгээлинин төмөндөшүнө өбөлгө түзөт. Ошол эле учурда тажик жарандары да кайчылаш оюн айтышты, башкача айтканда алардын да балдарына басымдар бар экенин билдиришти.

Бул көйгөйдү талдоо учурунда негизги себеби деп, эки чектеш айылдардын ортосундагы көп жылдардан бери чечилбей келе жаткан талаш-тартыш маселелерден улам жашоочулардын, анын ичинде жаштардын, бири-бирине карата калыптанып калган терс көз караштары аныкталды.. Бул көйгөйгө айыл өкмөтү, жергиликтүү укук коргоо органдары, жергиликтүү бей өкмөт уюмдары кийлигишип, жергиликтүү тургундар менен жана экинчи тажик тарап менен сүйлөшүүлөр жүргүзүлгөн, андан сырткары жаштарга форум театрлар уюштурулган. Албетте, бул иш-чаралар кандайдыр бир конфликтти жайлаштырууга салымы болот, бирок тез жана чоң натыйжаларга жетишүү татаал болууда.

Бул конфликттер көптөн бери чечилбей келе жаткандыгынан эки элдин мамилеси бузулуп, жаштар арасында зордук-зомбулук орун алып, жабыр тарткандар көбөйүп, миграция күчөп жатат.

Жергиликтүү деңгээлде бул кырдаалды чечүү үчүн эки тарап ортосунда тынымсыз сүйлөшүүлөр жүргүзүлүүсү керек, андан сырткары эки улуттун жаштарынын бош убактысын өткөрүү үчүн атайын маданий жайларды куруу, ошондой эле толеранттуулук боюнча тарбия иштерин жүргүзүү үчүн мектептерге атайын кошумча сабактарды киргизүү зарыл. Андан сырткары ата эжелерди да аталган иштерге тартып, толеранттуулук маданиятын жалпы жамаатка жайылтып, үй бүлөнүн деңгээлинде жаштарга туура тарбия берүү үчүн атайын иш-чараларды өткөрүү абзел. Жогоруда айтылган сунуштар иш-жүзүндө аткарылса чектеш жайгашкан эки айылдын тургундарынын бири-бирине болгон мамилеси жакшырат. Ошондой эле, конфликт маселелерин конструктивдүү жол менен гана чечүү эки тарапка тең эффективдүү натыйжа алып келерин түшүнөт.

«КОНФЛИКТТИ ТАЛДОО» ТАЖРЫЙБАСЫНАН АЛЫНГАН САБАКТАР

«Конфликтти талдоо» процесси конфликттерди чечүүдө жана аларды алдын алууда башкы ролду ойнойт. Бул процесс теориялык жана практикалык бөлүктөрдөн турат. Изилдөөчүлөр практикага келгенде көптөгөн кыйынчылыктарга жолугушат. Ошол себептен алар кыйынчылыктарга туруштук бере алышы үчүн өзүбүздүн тажрыйбабыздан чыккан төмөнкү кеңештерди беребиз.

1. Логистика жагынан:

- Маалыматты топтоо процессин уюштурууда тааныштарды жардамын колдонуңуз.
- Эгерде изилдөөнү бир нече адам (командада) биргеликте жүргүзсөңүз маалыматты топтоону пландаштырууда милдеттерди так бөлүштүрүңүз.

- ▶ Сиз изилдөөнү жүргүзүп жаткан конфликт ачык баскычында болсо фокустук-топту өткөрбөңүз.
- ▶ Сапаттуу талдоо жана изилдөө үчүн жеткиликтүү убакыт бөлүнүшү керек, пландаштырып жатканда аны эске алуу абзел.
- ▶ Фокустук топ жургузулуп жатканда суроолуучу тараптар бардыгы бир статуска ээ болушу керек.
- ▶ Изилдөөнүн бардык түрүндө катышуучулар өздөрүн ыңгайлуу сезгендигин аныктаңыз.

2. Изилдөөчү:

- ▶ Жаштар менен фокус-группа өткөргөндө улуу адамдардын катышпастыгы керек, себеби ал жаштардын көз-караштарынын айтуусуна тоскоол болот.
- ▶ Өзүңөргө көңүл бурдурбагыла (тышкы көрүнүш, изилдөөчүүлөрдүн саны 2 ден ашпоосу керек).
- ▶ Конфликтке сезимталдуу болуш керек.
- ▶ Изилдөөнүн алдында талдоонун ыкмаларын жакшы билүү керек.

3. Изилдөө процесси

- ▶ Изилдөөнүн негизги максатын аныктоо, суроолор.
- ▶ Обективдүүлүк үчүн мүмкүнчүлүк барынча көп маалымат топтоо керек.
- ▶ Изилдөөгө чейин жана өткөрүлгөндөн кийин адистердин ойлорун угуу керек.
- ▶ Маалымат алуунун жолдору:
 - Аялдар комитети, аксакалдар соту, жаштардын кенешинин адистерине кайрылып, кандай маалыматтар туралуу сөз болуп жаткандыгын түшүндүрүп, аны кимден алса болорун суроо керек;
 - Жергиликтүү мамлекеттик эмес же эл аралык уюмдардан сураса болот;
 - Темага байланыштуу архив документтерди карап чыгуу;
 - Интернет булактардан издөө.
- ▶ Маалымат берүүчү кишилер сиз менен бир нече себептерден байланышпай коюп же маалымат берүүдөн баш тартышы мүмкүн:
 - Эгерде сизге керек болгон киши жумушу боюнча маалымат берүүгө милдеттүү болсо, анда ага бул туралуу эскертип, керек болсо кысым көрсөтсө болот;
 - Маалымат бербей жаткан адамга таасир эте ала алган кишилерди ортого салууга зарыл (тааныштарын, туугандарын ж. б.);
 - Маалымат берүүчү адамдын куугунтукка кабылуусуна жана коопсуздугуна коркунуч бар болсо, алга сурамжылоо анонимдүү өтөрүн айтып, аты-жөнү көрсөтүлбөй тургандыгын жана маалымат башка ишкааналарга берилбей тургандыгын ишендирип кетүү керек;
 - Сиздин изилдөө жүргүзүгө укукту экендигиңизди тастыктаган документти көрсөтүңүз;
 - Эгерде респондент сизден маалымат үчүн материалдык акысын сураса, сүйлөшүдөн мурун интервью үчүн сый акы төлөнбөстөгүн эскертиңиз.
- ▶ Маалыматтын чындык экендигинде шектенсеңиз:
 - респондентке суроону башкача коюңуз;
 - «Триангуляция» үсүлүн колдонуңуз (үч адамдан бир суроону сураңыз);
 - Сиз изилдеген темадагы адистерге кайрылыңыз.
- ▶ Фокустук топ өткөрүп жатканда:
 - Эгерде бул фокустук топко аялдар жана эркектер бирге катышса, эркектер үстөмдүк кылышат да аялдар үн чыгарбай отурушат. Ошол себептен бул фокустук топту эки башка убакытта бөлөк өткөрүңүз;
 - Уулу жаштагы адамдар менен жаштар бирге фокустук топто катышкан болсо, жаштар өздөрүнүн сөздөрүндө шектинип оюн айткандан тартыныша. Мындай учурда аларды бөлүп өзүнчө өткөрүш керек, же болбосо модератор, ар бир катышуучу өз оюн айтканга мүмкүнчүлүк түзүшү керек.

- Топторду түзүп жатканда катышуучулардын бири биине каршы болуп агрессия болорун же болбоздугун алдын ала көрө бийлүү.

Изилдөө жүргүзүү планы (август, 2013)

Тема: КРнын Аксай, Актатыр жана ТРнын Ворух, Чарку айылдарынын тургундарынын ортосундагы чек ара конфликтинин курчуп кетүүсүндө жаштардын ролу.

Максаты. Аксай, Актатыр жана Ворух, Чарку айылдарынын элинин ортосундагы конфликттин күчөп кетүүсүндөгү жаштардын ролу канчалык денгээлде болгондугун анализдөө жана аныктоо.

Өткөрүлүш иш-чаралар	Изилдөө аракеттери	Изилдөө өткөрүш ыкмалары	Изилдөө өткөрүш убактысы	Жооптуу адамдар
Конфликтке байланыштуу документтер, материалдар менен иштөө	Бул багытта буга чейин башка уюмдар, массалык маалымат каражаттары тарабынан жардалган материалдар менен таанышып чыгуу	Контент анализ	8–9 августа 2013-ж.	
Маалымат топтоонун логистикасы менен машыгуу	Фокус группа, интервьюларды өткөрүү убакыттарын тактоо.		7 августа 2013-ж.	
Эки тараптын жаштары менен жолугушуу	Конфликттин масштабын жана өзгөчөлүгүн аныктоо; Конфликтке жаштардын канчалык денгээлде катышканын изилдөө	Фокус-группа, интервью	9 августа 2013-ж.	Гүлмайрам Дилшат
Жергиликтүү кызматкерлери менен жолугушуу	Конфликттин келип чыгуу себептерин аныктоо; Жергиликтүү уюмдардын конфликттин чечилишиндеги аракеттерин аныктоо	Интервью	9 августа 2013-ж.	Аббос Адилет
Тажик тараптын ӨЭУ өкүлү менен жолугушуу	Тажик тараптын өкүлүнөн конфликттин келип чыгуусунун себеби жөнүндө оюн билүү конфликттеги жаштардын он жана терс аракеттери жөнүндө аныктоо	Интервью	9 августа 2013-ж.	Айзада Мавлян

Эксперттер менен жолгушуу	Топтолгон маалыматтарды эксперттер менен талкулоо, аларды топтолгон маалыматтарга карата ой пикирлерин угуу	Фокус группа, интервью	9 августа 2013-ж.	
Топтолгон материалдардын негизинде, конфликти талдоо ыкмаларын колдонуу менен анализ жүргүзүү.	Топтолгон маалыматтарды «конфликт дарагы», «картография», «конфликт өркөчү», «луковица» инструменти аркылуу талдоо жүргүзүү.	Командада жана кичи топтордо иштөө	9–10 августа 2013-ж.	
Талдоолордун негизинде кейс жазуу.	Кейс жазуу, эксперттерден кеңештерди алуу	Командада иштоо	9–10 августа 2013-ж.	

«Менин коопсуз жана бейпил мектебим» курсун Кант шаарынын № 4 мектебинде жана Люксембург айылынын Я.Я. Ваккер атындагы орто мектебинде ишке ашыруу практикасында
Джалилбек Данияр жана Төлмбаева Нуржан, тең насаатчылар, 11-класс

Биз «Менин коопсуз жана бейпил мектебим» долбоорун ишке ашырууга катышып жатканыбызга абдан кубанычтабыз, анткени бул долбоор бизге жакшы жагынан таасир берип, биз үчүн инсандык жактан өсүүгө, лидерлик сапатты калыптандырууга, активдүү жарандык позиция, ачык баарлашуу жөндөмү, чечимдерди кабыл алуу, дүйнө таанымды кеңейтүүгө өбөлгө болду. Бул биз үчүн артыкчылык болору талашсыз. Үч күндүк тренингдин жүрүшүндө биз азыр өзүбүздүн №4 ОМГнын 8-9-10-11-класстарынын окуучуларынан турган командага берип жаткан билим менен тажрыйбага ээ болдук. Биз бир эле мектеп менен чектелбей, мурда мындай долбоорлор өткөрүлбөгөн мектептерди бул долбоорго коштук. Люксембург айылынын Я. Я. Ваккерас атындагы орто мектептин мугалимдери жана директорунун демилгеси жана макулдашуу боюнча биз 25 адамдан турган кошумча топ ачтык. Мына эки мектепте эки айдан бери тренинг өткөрүп келе жатабыз.

Биздин команданын балдары өзүдөрүнүн бош убактысын үйдө компьютерде отуруп, же көчө таптап жүрбөстөн пайдалуу өткөрүп жатышканын кубануу менен айтсак болот. Бул бизге кошумча дем берип, андан ары өскүбүз, окугубуз эле келип калды, мунун баары өз билимибизди, тажрыйбабызды курбуларыбызга берүүнүн аракети болгон. Бул долбоор бай тажрыйбага жана билимге ээ болууга мүмкүндүк берди, ошондой эле түрдүү улуттун жана диний көз караштын кармануучулары болуп эсептелген ар кандай мүнөздөгү, көз караштагы, билим деңгээли да бирдей эмес балдарды бир командага топтоого чоң мүмкүнчүлүк түздү. Бирок «Беш манжа бөлөк, билек бир, беш адам бөлөк, тилек бир» дегендей баарыбыздын оюбуз, маселебиз, проблемабыз дагы бир жана бирдей үйрөнүүдөбүз. Мунун баары «Менин коопсуз жана бейпил мектебим» долбоорунун көмөгү менен болду.

Пост-тест

Сессиялардын аягында берилүүчү баалоо баракча

Конфликттерди талдоо боюнча билимди жана жөндөмдүүлүктү баалоонун формасы.

Сиз төмөнкү темалар боюнча өз билиминизди кандай баалайсыз?

Тема: Конфликт жөнүндө жалпы түшүнүгүңүз	Маалыматты жакшы билем	Төшөнгөм бар	Маалыматты толук билбейм
Конфликт деген эмне?			
Конфликттин түрлөрү деген эмне?			
Конфликттин себептери деген эмне?			
Конфликттеги жүрүм-турум стилдери – контролдоо – качуу – ыкташуу – компромисс – чыр-чатакты чечүү			
Тема: Конфликтти анализдөө ыкмалары	Маалыматты жакшы билем	Төшөнгөм бар	Маалыматты толук билбейм
Конфликтти анализдөө деген эмне? Конфликтке эмне үчүн анализ жүргүзөбүз?			
«Конфликттин өркөчү» Конфликттин деңгээлин аныктоо деген эмне?			
Конфликт даракчасы Конфликттин себептери менен кесепеттеринин байланышын анализдөө.			

37

Медиация

02

Конфликтологиядагы медиациянын
негиздери
Медиация процесси

41

45

Кириш??

Медиация конфликтти чечүүдө натыйжалуу курал болуп саналат. Бул структуралашкан процесс, анда конфликтке барган тараптар өздөрүнүн проблемаларын жана маселелерин талкуулап, өз кызыкчылыктарын аныктайт жана үчүнчү бейтарап жактын жардамы менен талаш-тартыштарды чечүүнүн ыңгайлуу варианттарын табат. Байкап көрсөңүз, иш адеп-ахлак маселелерине тиешелүү болгондо медиатор бейтарап боло албайт. Ошентип, эки тараптын ортосунда аныкталган чечим, тараптардын элдешүү процессине тартылбаган үчүнчү жактын мыйзамдуу кызыкчылыктарынын эсебинен кабыл алынбайт.

Бул бөлүмдүн максаты – жаштар өз жамаатында конфликттин ар кандай түрлөрүн ушул ыкманы колдонуп чечүүсү үчүн медиация негиздери жөнүндө жаштардын маалымдуулугун жогорулатат.

Бул бөлүмдө медиация негиздери жана типтери жөнүндө маалымат алса болот. Ошондой эле медиатор, анын функциялары жана жеке сапаттары жөнүндө толук түшүнүк бар. Түшүнүктүү болсун үчүн чыныгы жашоодон медиация боюнча кейстер пайдаланылды.

Бөлүмдүн планы:**Пре-тест****1-сессия. Конфликтологиядагы медиация негиздери****2-сессия. Медиация процесси****Медиациядагы иреттүү иш-аракеттер. Медиациядагы 5 кадам.****Пре-тест****Пре-тест**

1. Конфликт негизинен эркектердин ортосунда болобу?

☐

Мен макулмун

☐

Макул эмесмин

2. Конфликт негизинен эркектер менен аялдардын ортосунда болот?

☐

Мен макулмун

☐

Макул эмесмин

3. Конфликттик кырдаал зомбулук менен коштолсо, кадимки эле көрүнүшпү ?

☐

Ооба

☐

Жок

4. Конфликтти зомбулук иш-аракеттери менен натыйжалуу чечсе болобу?

☐

Мен макулмун

☐

Макул эмесмин

5. Конфликтти күч колдонбостон чечсе болот

☐

Мен макулмун

☐

Макул эмесмин

6. Конфликттеги тараптарды элдештирүү үчүн башка эле бир объективдүү адамды тартса болот

☐

Ооба

☐

Жок

«Менин коопсуз жана бейпил мектебим» экинчи колдонмосун тааныштыруу

2015-жылдын январь айында «Менин коопсуз жана бейпил мектебим» колдонмосунун экинчи бөлүгү боюнча Кыргызстандын баардык аймактарында тең насаатчыларга «Конфликти анализдөө. Медиация негиздери. Айылды биргелешип баалоо» темасында 8 тренинг өтүлдү.

Тренингтердин максаты тең насаатчыларды экинчи колдонмону колдонуу жана өз командасына сабак өтүүгө даярдоо. Ошондой эле, коомдо тынчтыкты орнотуу, чыр-чатакты болтурбоо жана анын келип чыгыш себептерин аныктоо менен алдын-алуу, Айылды биргелешип баалоо (АББ) ыкмасын колдонуу, тынчтыкты курууда ар кандай ыкмаларды пайдалануу менен мамлекетибиздин биримдигин, бекемдигин, тынчтыгын сактоо болуп саналат.

Ош областында өтүлгөн тренингтердин биринде тең насаатчылар практикалык иште катышышты. Тең насаатчылар Айылды биргелешип баалоо (АББ) ыкмасын колдонуп жергиликтүү тургундар менен социалдык жана экономикалык шарттарын баалап чыгышты. Практика жүзүндө тең насаатчылар өз билимдерин бышыктоо менен, конфликттик абалды алдын алууга, түшүнбөстүктөрдү болтурбоого жана жергиликтүү тургундар менен иштөөгө үйрөнө алышты.

01

КОНФЛИКТОЛОГИЯДАГЫ МЕДИАЦИЯНЫН НЕГИЗДЕРИ

Сессиянын максаты: Конфликтологиядагы медиациянын негиздери жөнүндө катышуучулардын маалымдуулугун жогорулатуу

Убактысы: 2 саат

Сессиянын планы:

№	Аталышы	Колдонулуучу метод	Убактысы
1	Өткөн теманы кайталоо	Кар менен урушуу	10 мүн.
2	Медиация деген эмне?	Акыл чабыты	20 мүн.
3	Медиациянын түрлөрү	Чакан лекция, дискуссия	30 мүн.
4	Ким медиатор боло алат?	Рол аткаруучу оюн, дискуссия	45 мүн.
5	Сессияны жана үй тапшырмасын бекитүү	Суроолор жана жооптор, Маалымат чогултуу	15 мүн.

1. Өткөн теманы кайталоо

Катышуучулар тегерете турушат. Фасилитатор кагаздан кар жасайт. Андан кийин ал мурдагы темалар боюнча суроолорду берет. Мисалы: конфликтти талдоо деген эмне? ж.б. Суроо берип, ал карды ар бир катышуучуга ыргытат. Карды кармап, суроого жооп берет жана аны башка катышуучуга ыргытып, өтүлгөн тема боюнча суроо берет. Андан ары ушинтип уланып отуруп, бардыгы суроого жооп бериши керек.

2. Медиация деген эмне?

Фасилитатор мээге чабуул ыкмасын колдонуу менен катышуучулардан медиация эмне деп сурайт. «Медиация» терминин эмне менен окшоштурса болот? ж.б.

Акыл чабыты жасагандан кийин катышуучуларга конфликтти чечүү куралын—медиацияны аныктоо тапшырылат.

Медиация – бул калыс үчүнчү жактын кийлигишүүсү, ал конфликтке барган тараптардын минималдык талабына жооп берет. Медиацияда медиатор конфликтти чечүү жолдорун гана сунуштабастан, тараптарды сүйлөшүү жүргүзүү процессине мүнөздүү өзгөчөлүк экенине ынандырууга аракет кылат. Бул көз караштан алганда конфликттин тараптары медиатордун көмөгү

менен алардын талаптарына жооп берген чечимдерди таба алат. Тараптардын позициясына көңүл топтоонун ордуна, медиация процесси кандай кызыкчылыктар жана муктаждыктар тараптардын позициясынын негизинде тушташуу түйүнүн табууга аракет кылат.

Конфликтти чечүүдө медиатордун катышуусу анын калыстыгына жана конфликттин катышуучуларынын ишенимине негизделгенин чечүүдө түшүнүү керек.

Медиатор ал үчүн бөлөк адамдын позициясы сыяктуу болгон чечимди гана сунуштабашы шарт. Негизи медиатор алардын позицияларын жана муктаждыктарын түшүнүү үчүн алгач ар бир тарап менен өзүнчө жолугат. Андан кийин ал тараптар менен сүйлөшүүлөрдү жүргүзөт, эки тарап үчүн тең ыңгайлуу проблемаларды чечүү ыкмаларын айтат. Убакыттын өтүшү менен мындай мамиле пайда боло берет жана тараптардын ортосундагы мүмкүн болгон макулдашуулар ачык болуп калат. Бул стадияда тараптар жолугуша алат жана медиатор эки тарап тең сүйлөшүп, чечүү жолдорун таба алышат. Бул конфликт тараптарынын ортосундагы ишенимди чыңдоого жана макулдашылган пункттардын күчүнө кирүүсү боюнча сүйлөшүүлөрдүн улантууга алып келет.

Сүйлөшүүлөрдөн айырмаланып, сүйлөшүүчү кепилдик берип, ал турсун «сатып дагы алат» тактап айтканда макулдашууну кабыл алганы үчүн материалдык байлыкты сунуштайт; медиатордо өзүнүн кадыр баркынан тышкары көпчүлүк колдончу ресурстар жок. Ошентип, медиация – кесиптик машыгууларга негизделген искусство, ошондой эле объективдүүлүк, калыстык, парасаттуулук жана медиатордун авторитети.

Биздин «Менин коопсуз жана бейпил мектебим» курсубуздун алкагында медиация үй-бүлөдөгү, мектептеги жана жергиликтүү коомчулуктагы конфликттерди жөнгө сала турган, баарынын бейпилдигин жана коопсуздугун, ошондой эле жаштардын биримдигин жана баарына бирдей укуктарды пайдалануу негизинде жалпы коомчулуктун коопсуздугун чыңдоого багытталган курал катары каралат.

3. Медиациянын түрлөрү

Фасилитатор катышуучуларга медиациянын төмөндө келтирилген түрлөрү жөнүндө андан ар токтордо талкуулоо менен түшүндүрөт. Бүгүнкү күндө медиациянын глобалдык деңгээлдеги ар кандай стилдери жана типтери бар. Бирок, үч доминанттык стилди же медиация түрүн бөлүп көрсөтөт, ал биздин өлкөдө: фасилитативдик, баалоочулук жана трансформативдик болуп бөлүнөт.

1) Фасилитативдик медиация – бул конфликттешкен тараптарга калыс үчүнчү тарап катары конфликттешкен тараптар үчүн медиатордун сунуштарысыз өз конфликтин чечүүгө мүмкүндүк берет.

2) Баалоочу медиация үчүнчү тарапты тарткан, проблеманы же конфликтти тыкыр иликтегенден кийин гана боло турган процессти өзүнө камтыйт, конфликттешкен тараптардын ортосунда бири-бирине байланыштырган жалпылык болушу үчүн конфликттешкен тараптарга кеңештерди жана сунуштарды берет. Бул өз кезегинде проблеманы аныктап, ачыктаган медиаторду тартуу процесси, андан кийин ар бир топ менен өзүнчө алардын кызыкчылыгы аныктоо жана ачыктоо үчүн жолугат жана бардык конфликттешкен тараптардын минималдык муктаждыктарына жооп берген өз ара пайдалуу чечимге жетүү боюнча сунуштамаларды иштеп чыгуу үчүн тараптардын ортосундагы ортомчу катары иш алып барат.

3) Трансформативдик медиация фасилитативдик медиация менен окшош, бирок конфликттешкен тараптардын жоопкерчилигин күчөтүүгө жана аларды конфликтти экинчи тараптын көзү менен кароого өбөлгө түзүүгө чоң таяныч болот.

4. Ким медиатор боло алат?

Медиатор – бул үчүнчү тарап, ал:

- Сүйлөшүүлөрдү жумшартат;
- Адамдарга өз кызыкчылыктарын жана муктаждыктарын аныктоодо жардам берет;
- Сүйлөшүүлөрдүн тынч жана конструктивдүү курулушуна көмөк көрсөтөт;
- Элдерге өз кызыкчылыгын жана муктаждыгын тыкыр ойлонууга жардам берет;
- Маселени же проблеманы натыйжалуу жана туруктуу тескөөгө, бул конфликттешкен тараптардын негизги муктаждыктары эске алынып, каршы тарап кабыл алганда көмөк көрсөтөт.

Медиация процессинде медиатор:

- Конфликттешкен тараптарга карата калыс жана конфликттин маңызына адилет мамиле кылышы шарт жана баары медиаторду калыс тарап катары кабыл алгандай болушу керек.
- Конфликттешкен тараптардын баарынын ишенимин жана сый-урматын пайдаланып, тараптар уккусу келбеген маселелерди айтып, ошондой эле конфликттешкен тараптардын ортосундагы кырдаалды жумшартат, эгер ал курчуп баратса
- Конфликттин тараптарынын ар биринин позициясында жаткан проблемаларды, кызыкчылыктарды жана муктаждыктарды толук түрдө түшүнөт.
- Олуттуу суроолорду уга билет жана өз учурунда берет.
- Конфликттин тараптары бири-бири менен өз ара басым жасап жатканда да – ачууга алдырбай, оор басырыктуу жана сабырдуу болуусу зарыл.
- Каралып жаткан маселеде өзүнүн жеке кызыкчылыгы болбостон, бардык конфликттешкен тараптардын Макулдашуусуна жетүүгө көмөк көрсөтүшү зарыл.

Жогоруда айтылгандардын негизинде, тараптар медиаторду билиши керек жана негизинен, конфликттешкен тараптардын бири аны медиация (элдештирүү) өткөрүүнү өтүнүшү зарыл. Андан кийин медиатор өзүн медиатор катары конфликттешкен башка тарапка сунуштап, алар макул болгондо медиация өткөрсө болот. Бирок конфликттешкен тараптардын бири дагы медиаторго жардам сурап кайрылбайт, бирок медиатордун жаңы көндүмдөрү тууралуу билет. Мындай учурда башка тарап, атап айтканда, башка окуучу, конфликттешкен эки тараптын ортосунда медиация өткөрүү үчүн медиаторго, балким окуучуга кайрылат. Эгер ал макул болсо, медиация процесси башталат.

«Апельсин» роль аткарылуучу оюну

Роль аткарып ойноо үчүн үч ыктыярдуу окуучу чакырылат. Ал ролдук оюндун тапшырмалары менен таанышат. Алардын бири эжесинин, экинчиси синдисинин, ал эми үчүнчүсү – апасынын ролун ойнойт.

«Апельсин»: эже-синди столдо жаткан апельсиндин айынан өз ара конфликттешет. Бул учурда апасы кирип кыздарынан эмне үчүн урушуп жатканын сүрайт. Улуу кызы апельсиндин кабыгын алып жемиш кошулган пирог жасагысы келгенин айтат, кичүү кызы апельсинден шире даярдагысы келгенин айтат. Эки кызын тең уккандан кийин, апасы апельсиндин кабыгын ажыратып, ичин кичүү кызына, ал эми кабыгын улуу кызына берүүсүн сунуштады. Эки тарап тең алардын муктаждыгы канааттандырылганын эске алып, макул болушту.

	Эжеси	Синдис
Позиция	Апельсинди алуу	Апельсинди алуу
Кызыкчылыктар	Жемиш пирогу үчүн апельсин кабыгын пайдалануу	Апельсиндин жумшак этинен шире даярдоо
Муктаждыктар	Курбу кыздын туулган күнүнө пирог бышыруу	Суусун кандыруу

Бул мисалда апасы медиатор катары иш алып барат. Конфликтти медиация жолу менен чечүүдө позициялар, кызыкчылыктар жана конфликттешкен тараптардын муктаждыктары эске алынат.

Сахналаштыргандан кийин проблеманы, өз жашоосундагы мисалдар жөнүндө ойлонуп, арзыбаган араздашууну тараптардын муктаждыгын канааттандыруу менен чечсе болорун талкуулайт. Кээде үчүнчү жак чатакташкан тараптарды өз кызыкчылыгын аныктап, алар туура келеби же жокпу, ошону ойлонуусу керек.

Катышуучулар дагы көпчүлүк конфликт учурларында, кызыкчылыктар бири-бирине дал келбегенде, ресурстарды колдонуу аркылуу элдешүү жолу менен чечип алса болорун баамдап калышат. Бирок бул жерде дагы чатакташкан тараптар, каршы тараптардын позициясынын негизинде жаткан туура муктаждыктарды эске алып, керексиз чыңалуулардан качса болот.

5. Сессияны бекитүү жана үй тапшырмасы

Бул сессияда катышуучулар медиация деген эмне экенин билип, медиациянын түрлөрү менен таанышты. Катышуучулар жаңжал жагдайында медиациянын зарылдыгы жөнүндө жана медиатор ким экенин билишет.

Үй тапшырмасы.

Катышуучулар кийинки сессияга кимдир бирөөдөн уккан же алар катышкан, же күбө болгон кандайдыр-бир конфликттик кырдаалды эсине салып, алар ошондо үчүнчү тарап, медиатор, боло алат беле жана аны өзүнүн жана карама-каршы жактардын кызыкчылыгын жана муктаждыгын талдоо аркылуу тынчтык жолу менен чече алат беле.

Корутунду: Бул сессияда катышуучулар, медиация – бул дал келбей турган кызыкчылыктарды иштеп чыгууга күн сайын пайдаланылуучу курал экенин билишет. Ар бир тараптын кызыкчылыктарын талдоо жолу менен, эгер конфликтин катышуучуларынын ортосундагы мамиле же талаш маселеси өзү татаал болсо, медиатордун кызматын пайдалануу менен тараптар өздөрү бардык тараптардын кызыкчылыгын эске алуу менен чечип алса болот. Тараптар медиатор ролунун маанисин түшүнүп, медиатор болуш үчүн эмне керек экенин аңдап калышат. Өзүнүн балдарынын ишениминен пайдаланган, балдарына бардык жакшылыктарды каалаган жана алардын кызыкчылыктарын жароокер эне, бул ролду натыйжалуу ойной алат. Конфликттин тараптарынын чыныгы досу же айылдагы сыйлуу аксакал дагы бул ролду ойной алат. Мына ошондуктан биз кеңеш сурап кайрылып, мындай адамдардын кийлигишүүсүн өтүнүп жатабыз да, бул жогоруда белгилегендей, арабыздагы анча-мынча араздашууларды, көйгөйлөрдү чечүүгө өбөлгө түзмөк.

02

МЕДИАЦИЯ ПРОЦЕССИ
МЕДИАЦИЯНЫН 5 ЭТАБЫ

Сессиянын максаты: Катышуучуларга медиациянын 5 этабы жөнүндө маалымат берүү жана аларды медиация учурунда иш жүзүндө пайдаланууга үйрөтүү.

Убактысы: 2 саат

Сессиянын планы:

№	Сессиянын аталышы	Колдонулуучу методдор	Убактысы	Керектүү материалдар
1	Өтүлгөн сессияны кайталоо	«Таякты карма!» көнүгүүсү	10 мүн.	Таякча
2	Медиацияны өткөрүүгө даярдык	Чакан лекция	15 мүн.	
3	Медиация деген эмне? Медиациянын 5 этабы менен таанышуу. Конфликттик кырдаалды баяндоо	Чакан лекция	25 мүн.	
4	Талаш позицияларды аныктоо. Конфликтти чечүү үчүн жалпы чечимди табуу	Чакан лекция	25 мүн.	
5	Теманы практикалык түрдө бекитүү. Кейс менен иштөө	«Күзгү» көнүгүүсү	40 мүн.	Күзгү жана видеожазуучу аппарат
	Пост-тест		5 мүн.	

1. Өтүлгөн сессияны кайталоо («Таякты карма» кэнештер)

Баардык катышуучулар тегерете турушуп, «1»ден баштап ирети менен санашат. Алардын бири тегеректен чыгып, колуна таякчаны алат. Ал бир санды айтып, таякчаны ыргытат да өз ордуна келип турат. Ал эми саны аталган катышуучу ыргытылган таякачаны тосуп алышы керек. Эгерде кармай албай калса, ал өтүлгөн тема жөнүндө айтып берет. Андан кийин ал катышуучу башка санды айтып, таякчаны ыргытат. Ошентип, көнүгүү катышуучулар мурдагы сабакта өтүлгөн негизги маалыматтарды эстемейинче улана берет.

Фасилитатор ар бир катышуучуга кагаз таратат. Алар ал кагазга уккан, катышкан же күбө болгон конфликттик кырдаалды (бул аларга мурдагы сабакта үй тапшырмасы катары берилген!) жазышы керек. Андан соң алар кагаздарды баштыкка салып коюшат.

2. Медиация өткөрүлгөн даярдык

Фасилитатор катышуучулардан медиацияга даярдык жөнүндө сурайт. Ар бир катышуучу медиацияга даярдануу үчүн эмне керектиги тууралуу өз пикирлерин айтат.

Медиацияны өткөрүлгөн даярдык – бул конфликттешкен тараптар менен жеке жолугушууларды өткөрүү, алардын тарыхын угуу, түздөн-түз медиацияны өткөрүүгө жана ага даярданууга макулдук алуу.

Катышуучуларга тапшырма

Катышуучулар жуп-жуп болуп отурушат. Алар бири-бири менен ачык сүйлөшүп, каралып жаткан конфликтке карата өз пикирлерин айтышат. Алар өз ойлорун билдиргенден кийин, ал ойлордун негизинде бир чечимге келиши керек. Ар бир жуп башка катышуучуларга чечимин айтат. Андан кийин катышуучулар мыкты делген чечимди тандашып, аны фасилитатор кагазга жазат.

3. Медиация деген эмне? Медиация менен таанышуу. Конфликттик кырдаалды баяндоо

Медиация – бул конфликтти медиатордун жардамы менен жаатташкан тараптардын көзүнчө чечүү.

Киришүү.

1-этап. Медиациянын бул стадиясында медиатор конфликттин тараптары менен жолугуп, өзүн тааныштыруу менен бирге ага ким кайрылганын айтып, медиациянын жүрүм-турум эрежелерин түшүндүрүп берет. Бул эрежелер төмөнкүчө: каршылаш тарап сүйлөп жатканда анын сөзүн бөлбөө, мазактабоо, сабырдуулук менен угуу.

Кээде конфликттешкен тараптар медиатор менен жолугардан мурун алардын ар бири медиатор менен жекече жолугушуу өткөрүшү мүмкүн. Себеби, алгач тараптар бири-бири менен жолугушууга макул болбошу мүмкүн.

Эскертмелер: Медиациянын жүрүшүндө толук конфиденциалдуулукту камсыз кылуу өтө маанилүү. Медиацияга даярдануу учурунда же анын жүрүшүндө медиаторго берилген маалыматтар, жазуулар же башка документтердин конфиденциалдуулугу сакталып, алардын жайылтуусуна тыюу салынат. Бул эрежени медиациянын катышуучуларына так түшүндүрүү зарыл.

2-этап. Конфликттик кырдаалды баяндоо.

Ар бир тарап өзүнүн сөзү менен болуп жаткан конфликтти баяндайт. Бирок, бул кимдир бирөөнү айыптоону эмес, бардык тараптардын кызыкчылыгын эске алуу менен конфликттик кырдаалды объективдүү сүрөттөө дегенди түшүндүрөт. Андыктан тараптардын ар кандай кы-

зыкчылыктарын объективдүү санап чыгуу учурунда эле конфликттик кырдаалдан чыгуу жолун тапса болот.

Ар бир тарапка белгиленген убакыт берилет, аны эч ким бузбашы керек; медиатор убакытты көзөмөлдөп, ал убакыт бүтөөргө бир мүнөт калганда талкууну токтотууну эскертет. Медиатор сүйлөп жаткан адамды кунт коюп угуу менен, анын айтып жаткан сөздөрүнүн кайсынысы күнөө коюу иретинде же эмоционалдуу, конструктивдүү же рационалдуу болуп жаткандыгына байкоо жүргүзүшү керек. Ошондой эле, тараптардын кызыкчылыктарына жана муктаждыктарына байланышкан, толук жана так маалымат берилбей калган суроолорду белгилеп алып, аларга кененирээк токтолушу керек. Андан кийин медиатор тараптардын айткан сөздөрүн кыскача корутундулап, жыйынтык чыгарат жана тараптарга убакыт бөлгөнү үчүн ыраазычылык билдирет.

Эскертүү: Эгер конфликттин тараптары бири-бири менен жолугушууну каалабаса, медиатор ар бир тарап менен өзүнчө жолугат жана каршылаш тарап менен ар бир жолугушуунун бекитилген жыйынтыгы менен бөлүшөт.

4. Талаш позицияларды аныктоо. Конфликтти чечүү. Өз ара макулдашууга жетишүү.

3-этап. Талаш позицияларды аныктоо

Бул этапта медиатор талаш жараткан учурларды аныктап, алардын тизмесин түзөт. Алар каршылаш тараптарга түшүнүктүү жана тараптар ортосунда макулдашылган болуусу зарыл (бул жердеги көйгөй, конфликттин бардык тараптары ар бир маселенин маанилүүлүгүн көңүлгө албастан кандай проблемалар бар экенине гана макул болгонунда!):

- Тизме конфликт тараптары менен бирге каралат;
- Каршылаш тараптар айтылган маселелер боюнча бирдиктүү макулдашууга келмейинче тизме редакцияланат, түзөтүүлөр киргизилет;
- Эми медиатор конфликтти жөнгө салуу процессин баштайт.

4-этап. Конфликтти чечүү

Конфликтти чечүүнүн жолдору:

- Конфликт ар бир тараптын позициясынан талдоого алынышы керек;
- Медиациянын максаты колдон келишинче көбүрөөк маселелерди чечүү жолдорун аныктоодо турат; тараптар приоритеттүү маселелер боюнча бирдей макулдашууга келмейинче, тиги же бул маселеленин чечүү жолу жок деген бүтүм менен макул боло беришет;
- Биринчи өзүнчө чечимдерди баалоодо кошумча чечимдер аныкталышы керек экени айкын болот;
- Мыкты чечимди же бир катар чечимдерди аныктоо зарыл. Мыкты чечим – бул ар бир тараптын минималдык муктаждыктарына жооп берген чечим. Бул мүмкүн болгон макулдашууларды колдоого алууга жардам берет. Алдоо же позициясын так билдирбөө жолун колдонуу менен пикир келишпестиктен качуу, туруктуу бир чечимге келүүгө тоскоолдук жаратат;
- Тандалган чечимди ишке ашыруунун планын иштеп чыгуу керек;
- Планды ишке ашыруу сапатын баалоонун процессин иштеп чыгуу керек;
- Конфликтти чечүү процессине көзөмөл жүргүзүү керек. Буга медиатор же кайсы-бир башка бейтарап жана калыс тарап жардам бере алат.

5-этап. Өз ара макулдашууга жетишүү

- Медиатор медиация процессинде тараптардын ортосундагы жетишилген макулдашууларды, ошондой эле алардын милдеттерин эске салып жана жазып турушу керек.

Муну биз **жоопкерчилик матрицасы** деп атайбыз, мында каршылашкан тараптардын кимиси кандайдыр-бир нерсени жана качан жасоо же жасоону токтотуу керектиги көрсөтүлөт;

- **Жоопкерчилик матрицасы** конфликт тараптары жана медиатор менен биргеликте каралат;
- Качан баары даяр болгондо, планга каршылаш тараптар кол коюушу керек, ал эми медиатор же башка бейтарап калыс адамдар күбө катары сүйлөй алышат;
- Эгер тараптар толук чечимге келе албаса, маселенин жарым-жартылай чечилишин макулдашса болот. Аны ишке ашыруу тараптардын ортосундагы ишенимди чыңдоо менен, калган проблемалардын чечилишин жөнгө салат деп ишенгибиз келет, ошентсе да жарым-жартылай чечимге келүү көпчүлүк учурда кабыл алынбайт.
- Тараптар макулдашууну аткаруу боюнча мониторинг жүргүзүү маселесин макулдашат;
- Медиациянын жүрүшүндө жетишилген макулдашуулар, келечекке багытталышы керек!

Корутунду: Бул сессияда катышуучулар медиациянын беш этабынын ырааттуулугу жөнүндө билишти. Алар медиацияга кылдат даярдануу, медиация процессин кадам сайын өткөрүү керектигин жана бул медиатордун толук киришүүсүн, убактысын жана берилүүсүн талап кыла тургандыгын түшүнүштү!

5. Теманы практикалык жактан бекитүү

«Көзгө» көнгөсүз»

Катышуучулар бөлмөнүн бош мейкиндигинде өз отургучтарын алып, аквариум формасында отурушат. Фасилитатор тапшырманы түшүндүрөт.

Эсиңерде болсо, мурда өтүлгөн «Таякты карма!» көнүгүүсүнөн кийин катышуучуларга кагаз таратылып, ага алар уккан, катышкан же күбө болгон конфликттик кырдаалды (же окуяны) жазып, баштыкка салып коюу тапшырмасы берилген. Мына ошол баштыктагы кагаздардын бирин катышуучулардын бири алып чыгып, анда жазылган конфликттик кырдаалды жалпыга угуза окуйт. Андан соң ал кырдаалдын негизинде ролдук оюнду аткаруу үчүн үч ыктыярдуу катышуучу тандалат (эгер эки каршылашкан тарап болсо, анда дагы бири ар бир каршылаш тарап үчүн кошулат). Алар каршылаш тараптардын жана медиатордун жолугушуусун көрсөтүп берүүлөрү керек. Бирок бул жолу тараптардын сүйлөшүү жүргүзүү учурунда алардын алдына күзгү коюу керек, же видео жазуучу аппарат, мисалы телефонду пайдаланса да болот. Тараптар медиациянын 5 этабын өтүшү керек. Катышуучулар өздөрүн күзгүдөн же кийинчерек видеодон көрсө да болот. Күзгүнү же камераны пайдалануу медиация процессинде ачууланып кеткен катышуучуларды тынчтандырат. Көнүгүүнүн соңунда катышуучулар өз пикирлерин билдирип, медиациянын 5 этабы боюнча талкуу жүргүзүлүшү керек. Ал эми көнүгүү учурунда жазылган видео талкуу бүткөн соң өчүрүлүп ташташы керек. Себеби, медиация процесси толугу менен конфиденциалдуу!

Корутунду: Сессиянын жүрүшүндө катышуучулар медиациянын 5 этабы жөнүндө толук маалымат алышты, практика жүзүндө теманы тастыктап, чыныгы жашоодо медиацияны колдонууга болорун билишти. Алардын ар бири үй-бүлөдө болобу, мектептеби же коомчулуктабы конфликттик кырдаал жаралган жерде медиация кызматын көрсөтүү милдетин ала алышат.

Кейс. «К» айылындагы эки мектептин окуучуларынын ортосундагы конфликт

Конфликт 2012-окуу жылынын башында Баткен облусунун көп улуттуу айыл өкмөтүнүн «К» айылында болгон. Конфликт «А» жана «Б» атындагы орто мектептердин 11-класстарынын ортосунда чыккан. Ал «Б» атындагы мектептин окуучуларына: «Силер адам эмесиңер» жана «А» атындагы мектептин окуучуларына: «Биз «Б» мектебинин 11-классынын

окуучулары, силерди сабайбыз» деген текст менен смс-билдирүү жөнөтүп жибергенден улам башталган. Бул конфликтке чейин, эки мектептин окуучуларынын ортосунда кагылышуу көп болгон.

Билдирүү алган «А» атындагы мектептин окуучулары, өздөрүнүн классташтарын жана тарапташтарын чогултуп, ич ара мамилелерди чечип алуу үчүн жөнөп калышат. «Б» атындагы мектептин окуучулары менен талашып жаткан убакта мушташа кетишет. Мектептин директору тараптарды ажыратып, мушташтын себебин аныктоого аракет кылган, бирок эки мектептин тең окуучулары конфликттин себебин жашырып, ачык сөз айтышкан эмес.

Медиаторду аныктоо

Даярдануу

Медияциянын максаты кимдир бирөөнү айыптап, күнөөлүү деп табууда эмес. Анын максаты каршылашкан тараптарды өз пикирлерин, ичтеринде сактаган ойлорун ачык айттыруу менен түшүнбөстүктөрдү ачыкка чыгарууда турат. Бул жагынан алганда медиатор объективдүү тышкы тарап болуп эсептелет, ал бир дагы тарап мазакталбашына кам көрүшү керек. Ошентип, конфликттин эки тарабын элдештирүүгө ким кызыкдар болсо, ал медиатор боло алат. Маанилүү элементтердин бири – бул тараптардын медиаторго болгон ишениминде. Ошентип, медиатор конфликттин тараптары же башка адамдар тарабынан тандалышы мүмкүн, ал эми каршылашкан тараптар өз макулдугун берүүлөрү керек.

Эмесе, даярдануу этабында медиатор конфликт жөнүндө маалыматтарды топтойт.

Медиатор эки мектептин тең 9–11-класстарынын окуучуларынан маалымат алууну чечет. Алар эки мектептин жогорку класстарынын окуучуларынын ортосунда буга чейин да конфликттер болуп келгенин айтышат. Натыйжада, мындай «мыйзамсыз» (же тагыраак айтканда мектептеги кичүүлөргө карата зомбулук) мамилелер эки мектепте жана коңшулаш мектептерде бир кыйла өнүгүп кеткени айкындалат.

Интервью учурунда медиатор жогорудагы билдирүү жөнөтүлгөн телефондун номерин алат. Ошол учурда, билдирүү жөнөткөн адам ошол эле SIM-картаны колдонуп жүргөндүгү аныкталат. Телефон номерин билгенден кийин, медиатор жана жашы жете электердин иштери боюнча инспекторлор, эки мектептин окуучуларына тең билдирүү жөнөткөн адамды табышат. Билдирүү жөнөткөн адам бул эки мектептин окуучуларын чабыштыргысы келген, үчүнчү мектептин окуучусу болуп чыгат. Жеке жолуккандан кийин, тартип бузгуч эки мектептин тең окуучуларынын алдында кечирим сурайт.

Тараптардын чечим кабыл алуу процесси

Медиатор «А» жана «Б» мектебинин өкүлдөрүн, жашы жете электердин иштери боюнча инспекторун, каршылаш тараптарды «К» айылындагы чогулушка чакырат. Чогулушта «А» атындагы мектептин алты окуучусу жана «Б» атындагы мектептин жети окуучусу ата-энелери менен катышат.

Башында «Б» мектебинин окуучуларынын ата-энелери өз балдарын актоого жана жолугууну уюштургандарды күнөөлөгө аракет кылышат. Андан кийин чогулуштун окуучуларына бири-биринин сөзүн угуп, ишти цивилиздүү жол менен кароого келишет. Аларга смс-билдирүүнү жөнөткөн бала табылганын жана ал, башка мектепте окууру айтылат. Эки мектептин тең окуучулары бири-биринен кечирим сурап, элдешишет. Алар бири-биринин колун кармап, экинчи урушпоого убада беришет.

Андан тышкары, окуучулар мектеп администрациясынын алдында мушташканы жана өз мектептеринин ыйык атын булгаганы үчүн кечирим сурашат. Бардык чечимдер оозеки кабыл алынып, милдеттенмелер жазуу жүзүндө катталат.

Медиацациядан кийинки мезгил

Медиатор алар элдешкенден кийинки тараптар кабыл алган милдеттенмелердин күбөсү болуп калды. Бул эки мектептин ортосунда спорттук иш-чара өткөрүлүп, окуучулар бири-бирине достук мамиледе болушту. Иш-чаранын аягында ар бири өз пикирин айтып, башка мектептин окуучулары менен бирге райондук деңгээлде мелдешүүгө ниеттерин билдиришти.

Медиатор эмне кылды?

1. Медиатор кенже класстын окуучуларынан жогорку класстын окуучулары жөнүндө маалымат чогултту, анткени кенже класстар мектептеги кырдаалды жакшы билет, алар милдеттенмелер менен чектелбейт жана маалыматты эркин бериши мүмкүн. Ошондой эле, сүйлөшүүлөрдүн жүрүшүндө дагы бир проблема, тактап айтканда жогорку класстардын кенже класстарды системалуу түрдө урушуусу аныкталды. Мындай маселелер азыр ар бир мектептин администрациясы тарабынан жөнгө салынышы керек.
2. Медиатор милиция менен кызматташты. Чындыгында, медиаторго кайрылуу идеясы жашы жете электердин иштери боюнча инспектордо жаралган, ал мектептердин ортосундагы проблемаларды чечүүгө кызыкдар.
3. Медиатор бардык тараптардын жолугушуусун уюштурду.
4. Медиатор мугалимдер жана мектеп администрациясы менен бирге иштеди.
5. Медиатор бардык кызыкдар тараптар менен жеке жолугушууларды өткөрүү үчүн моралдык авторитетке ээ.

Кандай гана медиацация болбосун, медиатор төмөнкүлөргө аракет кылышы керек:

- Териштирүүнү башкарыла тургандай кылуу;
- Проблемаларды чечүүгө багытталган сүйлөшүүлөрдү жүргүзүүчү ылайыктуу атмосфера-ны иштеп чыгуу;
- Кызыкчылыктардын тараптары жөнүндө бардык жеткиликтүү маалыматты топтоо;
- Тараптарга варианттарды түзүүгө жардам берүү;
- Тараптарга варианттарды чектеп, макулдашууга карай умтулуусу;
- Тараптарга макулдашуу менен ишти бүткөрүүнүн ортосунда туура чечим чыгаруусуна көмөк көрсөтүү.

Медиатор эмне кылбайт:

- медиаторлор башкалар үчүн чечим кабыл албайт же аларга эмне кылуу керектигин көрсөтпөйт;
- медиаторлор башка адамдардын жашоосуна бийлик кылууга умтулбайт;
- медиаторлор башка адамдардын проблемалары үчүн жоопкерчилик албайт;
- медиаторлор медиацациянын ийгиликсиз жыйынтыгына жоопкерчилик албайт;
- медиаторлор ийгиликтеги эмгектерди өзүнө ыйгарып албайт.

Медиатордо кандай кыйынчылыктар болду?

1. Конфликттин учкунун тутандырган адамды табуу кыйын болду. Милиционер бул проблеманы чечүүгө жардам берди.
2. Окуучулар конфликттин чыныгы себебин айтышкан жок.
3. Окуучулар медиацация жана каршылаш тарап менен болгон проблеманы медиатордун жардамы менен сүйлөшүү аркылуу чечерин билген эмес. Ошондуктан медиатор Толеранттуулук жана Конфликтология сыяктуу предметтер окуучуларды үй-бүлөдөгү, мектептеги жана коомчулукта конфликттерди жөнгө салууга даярдоо үчүн окуу планы-

на киргизүүнү сунуштоону туура көрөт. «Менин бейпил жана коопсуз мектебим» курсу окуучуларды проблемаларды чечүү ыкмалары жөнүндө маалымдоонун жана коопсуздук деңгээлин жогорулатуунун жана үй-бүлөдө, мектепте жана коомдо жаштарды коргоонун туура ыкмасы болуп эсептелет.

4. «К» айылында эл кыргыз жана тажик тилдеринде сүйлөгөндүктөн, орус тилинде талкуу өтүп калса, алар өздөрүн ыңгайсыз сезген тилдик көйгөйлөр.

Медияцияны ийгиликтүү өткөрүүгө кандай факторлор көмөк көрсөткөн?

1. Медиатор медияция процессин кантип өткөрүү жана башкаруу керектигин, ал эми медияция учурунда эмнеден качуу керектигин айтты.
2. Конфликтти кантип жөнгө салуу керектиги жөнүндө чечим окуучулар тарабынан кабыл алынган, ошон үчүн окуучулар өз чечимдери жана алардын аткарылышы үчүн жоопкерчилик алат; чечим аларга таандык жана эч ким аны кабыл алууга мажбурлаган эмес.
3. Бардык тараптар, конфликт тараптарын, мугалимдерди жана жашы жете электердин иштери боюнча инспекторлор конфликттин узак убакыттуу чечимин табууга макулдашышкан. Тышкы тараптар конфликтти чечүү үчүн жагымдуу шарт түздү.

Катышуучулар үчүн сунуштамалар:

- Мектептерде жана мектептер ортосундагы проблемалардын эрте байкалчу белгилерине жакшылап көңүл буруу;
- Ата-энелер өз балдарына үйүндө жакшылап көңүл буруулары керек; бир жолу балдарынын ишенимине жетүү менен алар конфликтти алдын алууга жардам берген маалыматты ала алышат;
- Конфликттерди зомбулуксуз чечүүгө жана бардыгына, жогорку класстын окуучуларына зомбулукка кабылбашы керек болгон кенже класстын окуучуларына бирдей мамилеге жетүүгө багытталган мектептерде билим берүү иштерин өткөрүү;
- Толеранттуулук маданиятын түзүүгө жана көп түрдүүлүктү сыйлоого багытталган окуу программаларындагы сабактарды жакшыртуу;
- Толеранттуулукту көрсөтүүгө жана көп түрдүүлүктү сыйлоого багытталган, б. а. ар кандай адамдар жолуга турган, биргелешкен иш-чараларды уюштуруу.

Сессияны талкуулап бүткөндөн кийин бардык окуучулар төмөндөгү суроолорго жооп берүүлөрү керек.

Пост-тест:

1. Конфликт деген эмне?

2. Конфликтти ким чече алат?

3. Медиатор деген ким?

4. Медиатордун кандай сапаттары болушу керек?

5. Аялзаты медиатор боло алабы, кандай деп ойлойсуңар?

☐

Ооба

☐

Жок

6. Медиация конфликтти чечүүнүн жакшы ыкмасы болуп эсептелеби, кандай деп ойлойсуңар?

☐

Ооба

☐

Жок

7. Силер конфликтти кантип чечет элеңер?

Айылдагы биргелешип баалоо (АББ)

03

Саресеп салуу жана жалпы принциптер:	56
Колдонулуучу куралдар жана ыкмалар:	65
Социалдык карта:	79
Иш жүзүндөгү көнүгүү:	87
Жергиликтүү коомдоштуктагы семинар:	102

Киришүү:

Бул бөлүм беш сессиядан турат – алардын бири практикалык сабак, ал аудиториядан тышкары өткөрүлөт. Бул сессиялардан силер АББнын, б.а. айылдагы биргелешип баалоонун бардык куралдарын өздөштүрүп, кийин аларды коңшулаш айылда үч күндүк биргелешип баалоо ишин өткөрүүдө колдоносунар. Силердин мектебиңер коңшулаш айылдын мектеби менен кызматташып, ал мектептин өкүлдөрү силердин мектепте сабак өтүшү күтүлөт. Ошентип эки мектепте иштеген топтор өтүлгөн сессиялардан алган теориялык билимдин негизинде, үйрөнгөн куралдарды иш жүзүндө пайдалануу менен айылдарда практикалык иш өтүшөт.

Бөлүмдүн максаты: ар кандай кызыкдар тараптардан маалымат топтоонун интерактивдүү ыкмасын колдонуу, кызыкчылыктарды жана муктаждыктарды аныктоо аркылуу катышуучуларга кырдаалды терең таалдоо менен анын мазмунун түшүнүүгө жардам берүү. Кызыкдар тараптарга көйгөйлөрдү жалпы коомдоштуктун пайдасына чечип, акыйкаттыкты орнотуу үчүн кырдаалды жакшыртуу аракеттерин өз ара макулдашып аткарууга көмөктөшүү менен, кыйынчылыктарды жана көйгөйлөрдү ар тараптуу түшүнүү үчүн түздөн-түз катышып изилдөө куралдары менен ыкмаларын үйрөтүү.

Алгач 1980-жылдары Индия менен Кенияда иштелип чыккан Айылдагы биргелешип баалоо (АББ) Европа өлкөлөрүнүн, ошондой эле Түндүк Американын элет жергелеринде түздөн-түз катышып пландаштыруу куралы катары кеңири колдонулуп келүүдө. АББ – айыл жергесиндеги шарттарда жана жергиликтүү өзгөчөлүктөрдүн негизинде ыкчамдык менен маалымат топтоп, аны талдап жана баалоо ыкмаларынын бири. АББны башка ыкмалардан айырмалап турган нерсе, анын жергиликтүү калк менен тыгыз иштешип, иш-чарада түздөн-түз катышуу менен, жергиликтүү шарттарга оңой ылайыкташа алгандыгы. АББнын негизги принциби – маалымат картасын түзүп, схемаларды чийүү жана аларды маанилүүлүгү боюнча жайгаштыруу символдорунун жардамы менен маселелерди так жана даана көрүп түшүнө алуу.

Буга чейин колдонулуп келген баалоо ыкмаларына караганда, АББ маалымат берип жаткан адамдын жашоо чындыгы жөнүндө көз карашын, ачык айтып берген муктаждыктары менен кыйынчылыктарын кунт коюп угуу менен, аны окуунун так чордонуна коёт. Ошентип, АББ аркылуу жергиликтүү тургундар өз социалдык жана экономикалык шарттарын коомдоштуктун башка мүчөлөрүнө салыштырып талдоо аракетиңе жигердүү катыша алышат.

АББ, оболу, калктын аярлуу катмарын жана үй чарбасындагы кыйынчылыктарды аныктоо менен жакырчылыкты жоюу максатында иштелип чыккандыктан, коомдоштуктагы кеңири көйгөйлөрдүн картасын түзүп, аларды жалпылап чечүү аракеттерин белгилей турган ыңгайлуу ыкма. Так ушул нерсе биздин колдонмобуздун контекстиндеги окуунун максаты. Маселелер, кыйынчылыктар жана көйгөйлөрдүн тизмесинен иш жүзүндө аткарууга мүмкүн болгон, бирок буга чейин байкалбаган аракеттер тизмеси келип чыгат (жергиликтүү чечимдер менен кошо). Бул аракеттер коомдоштук менен бирге аткарыла турган болсо, жагымдуу өзгөрүүлөр пайда болбой койбойт. Коомдоштуктар биргелешип канчалык көп иштешсе, алардын кыйла олуттуу көйгөйлөрдү чечүү ишеними ошончолук күч ала баштайт.

Бөлүмдүн планы:

1-сессия. Саресеп салуу жана жалпы принциптер; АББ даярдануу: Күнүмдүк баалоо жана пландаштыруу жыйналышы.

2-сессия. Колдонулуучу куралдар жана ыкмалар: Ресурстар картасы; Ресурстар карточкалары; Венн диаграммасы.

3-сессия. Социалдык диаграмма; материалдык жетиштүүлүгү/турмуш деңгээли боюнча категорияларга бөлүштүрүү;

4-сессия. Иш жүзүндөгү көнүгүү: Фокус топтук талкууну жана Жарым-жартылай түзүмдөлгөн маектешүүнү өткөрө турган 2 топ; кирешелер жана чыгашалар матрицасы; күнүмдүк аракеттер сааттары – баары тең документтештирилиши керек.

5-сессия. Жергиликтүү коомдоштуктагы семинар; алынган тажрыйба кийинчерээк бүтүндөй топко көрсөтүлөт.

«Менин коопсуз жана бейпил мектебим» курсунун алкагында №2 Сокулук орто мектебинде иретт?? иш-чаралар планын ишке ашыруу практикасы жөн??ндө

Нурадиль кызы Айзада, те? насаатчы, 11-класс

Мен, Нурадиль кызы Айзада, «Менин коопсуз жана бейпил мектебим» долбоорунун катышуучусумун. Мындай укмуш долбоорго катышуу мага көптөгөн жаңы, пайдалуу жана кызыктуу нерселерди гана бербестен, «Аялдарга карата зомбулук-зомбулук» көйгөйүн чагылдыруу боюнча түрдүү иш-чараларды өткөрүүгө түрткү берди десем болот.

2014-жылдын 10-октябрында Сокулук райондук ооруканасынын травматология бөлүмүнө барып, үй-бүлөлүк зомбулукка кабылган аялдар менен бетмебет отуруп маектештим. Алардын бири укук коргоо органдарына кайрылганын, тилекке каршы, алар анын башына азап салып жүргөн адамга карата эч нерсе кылышпаганын айтты. Мен жолуккан эки аял тең үр-токмокко алынып, психологиялык жактан да жабыр тарткан. Мен мындай окуяларга кайдыгер карай албадым, унчукпай коюу дагы такыр туура эмес болмок, анткени «Менин коопсуз жана бейпил мектебим» долбоорунда бизди мындай көйгөйлөргө кайдыгер карабай, көмөк көрсөтүүгө үйрөткөн. Мен ООН-женщины уюмунун консультанты Амина Кулышмановага кайрылып, өзүнүн күйөөсүнөн зомбулук көргөн аялдар менен иштеген кризистик

борборлор боюнча маалымат берип коюусун өтүндүм. «ШАНС» кризистик борборунун байланыш маалыматтарын алып, ал жактагы адамдар менен байланышып, жабыр тарткан адамдар үчүн психологдор менен адвокаттардын бекер кызматынан пайдалануусу жөнүндө сүйлөштүм.

Өзүм окуган мектепте бул тема боюнча сурамжылоо жүргүзүп, бизде окуган балдардын үй-бүлөсүндө дагы аялдарга карата зордук-зомбулук болуп келгенин билдим. Ушуга байланыштуу, биздин мектептин психологунун катышуусу менен бул көйгөйдү чагылдыруу боюнча бир катар иш-чараларды өткөрүүнү чечтим.

Мен баарын чакырып кетким келет: келгиле, эгер ушундай кылмыштын күбөсү болуп калсак, кайдыгер болбойлу. Бул тууралуу унчукпай коюуга такыр болбойт. Биздин өлкөдө үй-бүлөлүк зомбулукка кабылган адамдарга жардам берүүчү көптөгөн кризистик борборлор, уюмдар жана башка мекемелер иш алып барат. Келечек муун, үй-бүлө – бул эң башкы байлык экенин билсе деп тилейм. Ар бир адам үй-бүлөдөгү пикир келишпестиктерден, талаш-тартыштардан кол көтөрбөй, күч колдонбой эле тил табышуу менен туура чыгып кетиши зарыл. Баары бактылуу болсун! Л. Толстой айткандай: «Өз үйүндө бактылуу адам – чыныгы бактылуу адам».

САРЕСЕП САЛУУ ЖАНА ЖАЛПЫ ПРИНЦИПТЕР; АББга ДАЯРДАНУУ; КҢНМДК БАЛОО ЖАНА ПЛАНДАШТЫРУУ ЖЫЙНАЛЫШЫ

Киришүү:

АББ ык-амалын Кыргызстанга Улуу Британиядагы Сассекс университетинин профессору Роберт Чамберс алып келген. Профессор Чамберс Кыргызстанга 1996-жылы БУУнун Жакырчылыкты жоюу долбоорунун чакыруусу менен келип, үч жуманын ичинде Ош шаарында Кыргызстандык, Казакстандык, Тажикистандык жана Өзбекстандык АББ тренерлеринин командасын даярдамак болгон. Чамберс мындай чакырууга кубанып макул болгону менен, «Мурунку Советтер союзунун мамлекеттеринде коомдоштуктардын демилгеси менен иштөө тажрыйбасы дээрлик жокко эсе болгондуктан, АББ ык-амалы ийгиликтүү иштеп кетиши мүмкүнбү?» деп терең ишенген эмес..

АББ командасынын ролу – белгиленген көйгөйлөрдү чечүү жолдорун талкуулоо эмес, жергиликтүү деңгээлде аткарыла турган чечимдерди иштеп чыгуудан мурун, алгач, коомдоштукка маселелерди аныктап, андан соң ресурстарды (адамзат, жаратылыш жана каржы) жана калктын аярлуу катмарын картага түшүргөнгө жардам берүү. Демек, АББ командасы менен жергиликтүү жашоочулар такай тыгыз иштешип, АББ топтогон бардык маалымат жөнөкөй сөздөр менен дароо коомдоштуктун мүчөлөрүнө жеткирилет. АББ командасы окууларды өткөрүүгө көмөктөшүп, келип чыккан натыйжаларды так жана даана түшүнүүгө жардам берет, алардын негизинде атайын презентацияларды даярдап, айыл жергесиндеги жолугушууларда элдин алдына алып чыгат.

Семинар, жер-жерлерде өткөрүлгөн окуулар жана андан кийинки АББ ыкмасы иш жүзүндө ийгиликтүү колдонулуп, АББ «идеологиясынын» дүйнөнүн бардык булуң-бурчунда жашап кете тургандыгы айгинеленген. АББ «идеологиясына» ылайык, жергиликтүү элдин «жергиликтүү менчик» принциби жана демилгеси жок болсо, ал жерде эч кандай өнүгүү болбойт. Акыркы эки он жылдыкта биздин колдонмобүздүн өзөгүн түзгөн: жергиликтүү калк демилгени өз колуна алып, өзү жигердүү киришпесе, эч кандай жагымдуу өзгөрүү жана жылыш болбойт деген концепциянын тууралыгы далилденди.

Жогоруда айтылып өткөндөй, бул белгилүү бир убакытты талап кылган процесс, аны шаштырууга болбойт. Адатта, ар тараптуу билим алган жана гендердик жактан тең салмакташтырылган АББ командасына АББ окуусун пландаштырып, өткөрүп, документтештирип жана анын жыйынтыктарын коомдоштуктун мүчөлөрүнө билдирүү үчүн бир жума талап кылынат. Биздин ишибиздин максаты боюнча класстык бөлмөлөрдө төрт сабак өтүлүп, алар бир класстан тышкары окуу менен жыйынтыкталат.

Андан соң АББ окуусун коомдоштуктун деңгээлинде толугу менен өткөрүүгө даярданмакчыбыз. Ал мектептеги долбоордун курамдык бөлүгү катары же каникул учурунда аткарылышы

1-СЕССИЯ: САРЕСЕП САЛУУ ЖАНА ЖАЛПЫ ПРИНЦИПТЕР; АББга ДАЯРДАНУУ; КҮНҮМДҮК БАЛОО ЖАНА ПЛАНДАШТЫРУУ ЖЫЙНАЛЫШЫ

мүмкүн. Даярдануу мезгилинен тышкары, коомдоштукта дагы кеминде үч күн жүрүүгө туура келет. АББ окуусун ошол коомдоштуктагы көйгөйдү талдоо иши менен айкалыштырып өткөрсө болот. Ушул колдонмонун кийинки беттеринен мектебиңердеги көйгөйдү кантип талдоо керек экендигин үйрөнөсүңөр. Андан соң, АББ окуусун жыйынтыктап, өздөштүргөн куралдарды коомчулуктун ичинде колдоно берсеңер болот. Бирок көйгөйдү талдабай туруп деле АББ окуусун өткөрсө болот. Эсиңерде болсун, үйрөнө турган жаңы нерселер көп болгондуктан, аларды жакшылап өздөштүрмөйүнчө иш жүзүндө этият болушуңар өтө маанилүү.

АББ шыктарын өздөштүрүп алсаңар, анын айыл турмушу үчүн гана пайдасы тийбестен, Кыргыз Республикасын өнүктүрүү жаатында иштеп жаткан көптөгөн уюмдар жогору баалаган шыкка ээ болосуңар. Демек, ушул колдонмодо окутулган башка шыктар менен кошо ушул шыкты жакшы өздөштүрүү менен, өлкөнү өнүктүрүү чөйрөсүндөгү өнөктөштөр менен иштешип, кызыктуу жумуштарга орношо аласыңар!

Өз коомдоштугуңарда же үйүңөрдө фокус (максаттуу) топтук талкууну жана жарым-жартылай түзүмдөлгөн маектешүүнү иш жүзүндө аткарып көрүүдөн мурун, ушул колдонмого ылайык класстык бөлмөдө бир нече куралды жасап көрүүнү сунуштайбыз. Класстык бөлмөдө өтүлө турган акыркы окууда коомдоштуктун мүчөлөрү менен маалымат бөлүшүү ыкмасын үйрөнүп, фокус топтук талкууда презентацияларыңарды көрсөтүү менен, Коомдоштукта семинар өтүү сыяктуу ролдоштурулган оюн аркылуу бүтүндөй топ менен Жарым-жартылай түзүмдөлгөн маектешүүнү жүргүзүп машыгып көрсөңөр да болот.

Сессиянын максаты: катышуучуларды айылдагы биргелешип баалоо (АББ) түшүнүгү, анын принциптери, ролу жана аны өткөрүү куралдары менен тааныштыруу.

Убактысы: 2 саат

Сессиянын планы:

№	Аталышы	Колдонулуучу метод	Убактысы	Керектүү материалдар
1	АББ түшүнүгү жана анын принциптери	лекция	60 мүн.	
2	АББ: күнүмдүк баалоо жана пландаштыруу жыйналышы	лекция	60 мүн.	Флипчарттар, маркерлер

1. Айылдагы биргелешип баалоо (АББ) түшүнүгү жана анын принциптери.

Айылдагы биргелешип баалоо (АББ) – калктын ар кандай топторуна, алардын муктаждыктарын жана ал муктаждыктарды жергиликтүү деңгээлде чечүүгө жардам берүү иш аракети.

АББ принциптери:

- Күн мурунтан орноп калган **жеке ой-пикириңерден** арылуу үчүн, ушул модулду бүтүргөн соң башка коомдоштукка барып АББ шыктарын колдонуп көрсөңөр болот. Коңшулаш *айылга* барып көргүлө. Бөтөн айылдан АББ шыктарын иш жүзүндө колдонгондон кийин, аларды *өз айылыңарда* байкап көрсөңөр болот, бирок айылдаштарыңар менен силердин ортоңордо белгилүү бир кызыкчылык, туугандык мамиле болгондуктан, алар чындыкты жашырып коюшу ыктымал. Эгер *Менин коопсуз жана бейпил мектебим* долбоору коңшулаш *айылда* да жүзөгө ашырылып жаткан болсо, өз өнөктөштөрүңөр менен сүйлөшүп алып, ушул колдонмонун жардамы менен бири-бириңердин айылыңарда АББ окуусун өткөрүп көргүлө.

- **Сый мамиледе болуу:** адатта, жергиликтүү жашоочулар үчүн силер АББ окуусун өткөрүп жаткан чоочун адамсынар. Маалымат бере турган адамдар менен кызматташтык мамилесин орнотуу үчүн, жөнөкөй жана сабырдуу болуп, аларга сый мамиле жасап, алардын айылы тууралуу көбүрөөк билгиңер келип жатканын көрсөтүшүңөр керек.
- **Окутуучу/тренер окуучуга айланып, жаңы нерселерди ыйрннн ачык болушу:** АББ командасы коомдоштукка ар кандай ыкмалар жөнүндө маалымат берип, ага өз көйгөйлөрүн аныктап, аларды чечүү жолдорун табууга көмөктөшүү менен, кандайдыр бир аракеттерди көрүүгө шыктандырат. Команданын мүчөлөрү өз кезегинде жергиликтүү калктан алардын баалуулуктары жана салттары, ийгиликке жетүү жана жолу болбогондук дегенди кандай түшүнүп, кандай критерийлерди, категорияларды жана көрсөткүчтөрдү колдоно тургандыгы, турмуштун бардык жаатында кеңири кездешкен жергиликтүү өзгөчөлүктөр тууралуу көбүрөөк биле алышат. *АББ командасынын мүчөлөрү өз ишинде ийгиликке жетебиз дешсе, жаңы нерселерге ар дайым ачык болушуп, жергиликтүү каада-салттарды урматташып, буга чейинки көндүмдөрүн (стереотип) четке кагып, көз-караштарын өзгөртө алышы керек.* Жергиликтүү калктын ишенимине ээ болуу үчүн, аларга ар дайым жагымдуу маанай тартуулап, алар менен жөнөкөй мамиледе болуу керек.
- **Кн мурунтан орноп калган ой-пикирлерден арылуу менен, кырдаалды так жана даана тшнн билнн:** кырдаалды ар тараптан түшүнүү үчүн ар кандай ыкмалар менен куралдар, ар түркүн маалымат булактарын колдонуп, коомдун ар кандай катмарларынын өкүлдөрү, ар кандай улуттагы, жыныстагы, курактагы, кесиптеги адамдар менен иштешүү керек.
- **Гендердик жана этностук айырмачылыктарга астейдил мамиле жасоо:** *ар түрдүү көз-караштарды топтоо үчүн, ар түрдүүлүк менен айырмачылыктардын көбүрөөк болушун каалайбыз.* Так ошондо гана **бардык** кызыкдар тараптардын кызыкчылыктары эске алынып, туура чечимдер кабыл алынды деп ишене алабыз. Мисалы: жалаң эркектерден турган топтон же эркектер менен аялдар аралашкан топтон айылдын эң негизги көйгөйү кандай деп сурасак, «*жол асфальтталса*» жакшы болмок эле деген жоопту алышыбыз мүмкүн. Ал эми жалаң аялдардан турган топтон сурасак, алар «*бала бакчага*» муктажбыз деп жооп беришет. Мындай суроолор менен жооптор АББ ыкмасына ылайык келбейт, себеби алар көйгөйдү чечүү үчүн үчүнчү тараптын (донордун же өкмөттүн) кийлигишүүсүн талап кылат, ага болсо айыл тургундарынын дарамети жетпейт. Эгер АББ талдоосу туура жүргүзүлсө, кызыкчылыктар каалоолорго эмес, муктаждыктарга негизделет. Алсак, түшүмдөрүн базарга алып чыккысы келген дыйкандар жолдун кандайдыр бир бөлүгүн оңдоп берсеңер жакшы болмок деген муктаждыгын билдиришмек, себеби жазгы ала-шалбыртта талааларына жете албай кыйналышат. Бирок мындай шартта кимдер утушка ээ боло тургандыгын да эске алышыбыз керек. Балким алар жолдун ошол бөлүгүн оңдоо үчүн таш, шагыл ташып кол кабыш кылган коомдоштуктун мүчөлөрүнө тамак берип, *ашар* уюштурушаттыр. Ал эми аялдар болсо ишинен калбаш үчүн, күндүзгү бала бакчаны уюштура коюшса болот. Тактап айтканда, алар бала бакча качан курулат деп күтүп отура бербестен, ортодон бир аз акча чыгарып, күндүз балдарын карап бере турган кимдир-бирөөнү жалдашса жакшы болмоктур.
- **Жигерднн катышуу, нз ара иштешнн жана ийкемднн болуу:** жергиликтүү адамдар менен сүйлөшкөндөн көрө аларды кунт коюп угуу, көрсөтмө бергенден көрө көмөктөшүү бир кыйла маанилүүрөөк. Эң негизгиси, ыкмаларды жергиликтүү шарттарга ылайыкташтырып, ар бир адам менен кандай убакытта жана кандай жерде сүйлөшпөүлө, ар дайым ийкемдүү болушуңар зарыл. Жаңы нерселерге ар дайым ачык болуп, кеңири ой жүгүртө алсаңар гана АББ ыкмасында ийгиликке жетише аласыңар.
- **Кууш багытта окуп-ыйрннн:** маалымат берип жаткан адам анын эмне үчүн талап кылынып жаткандыгын билиши керек; көпчүлүк учурларда, окуунун максатына туура келбеген же тастыкталбаган толгон-токой маалыматка караганда, кыска жана нуска маалымат кыйла пайдалуу болот. Демек, АББ көнүгүүсүнүн максатын кылдаттык менен пландаштырып, маалымат кандай адамдардан алына тургандыгын тактап алышыбыз керек.

Маалымат толук алынбай же унутулуп калып, аны кайра сурап отурбаш үчүн, бериле турган суроолорду алдын-ала кылдат пландаштырып, даярдап алгыла.

- **Жекечелештирилген маалымат:** абсолюттук өлчөөлөрдү алып, чечим кабыл алуу же пландаштыруу үчүн сандардын (алар так эмес болушу мүмкүн) ордуна, салыштырмалуу пропорцияларды, диаграммаларды, упайлар менен рейтингдерди алганыбыз оң. Мисалы: байлыктын деңгээли боюнча категорияларга бөлүштүрүлүп жатканда, бийлик пирамидасынын чокусунда отурган адамдардын байлыгы канча экендиги маанилүү эмес. Социалдык жардамга муктаж адамдарды аныктоо үчүн, бир айлык акчалай кирешесине карабастан байкерчилик деңгээли 20% кем адамдарды билүү керек.

АББ командасы аткарган 4 милдет:

- Команданын лидери/уюштуруучусу (ар бир АББ командасына 1 адам)
- Фасилитаторлор (ар бир АББ командасына 2–5 адам)
- Катчы (ар бир АББ командасына 2–5 адам)

Команданын лидери – ролдору, милдеттери жана мүнөздөмөсү (эсиңерде болсун, команданын лидери өз милдеттеринин бирин да жардамчыларына «тапшыра» албайт, аларды ал жеке өзү аткарышы керек):

- АББ өткөрүлө турган коомдоштуктун макулдугу жана колдоосу менен, АББ уюштурат;
- АББ командасын материалдык-техникалык жактан камсыз кылат;
- Команданын лидери окууга жооптуу адам болгондуктан, АББ командасынын мүчөлөрү өзүлөрүн талапка ылайык алып жүргөндүгүн, бардыгына үрмат-сый менен мамиле кылып жаткандыгын тескеп, бардык уюштуруу, арыздануу-даттануу сыяктуу маселелерди карап, чечип берет;
- Топтун мүчөлөрүнүн ар бир аракети тескеп, күн сайын (кечкисин) баалап турат;
- Топтун мүчөлөрүн жергиликтүү эл менен тааныштырат;
- Ишти өз маалында баштоо үчүн, бардык нерсе жана бардык адамдар өз ордунда экендигин текшерип турат;
- Тоскоолдуктарга жана кыйынчылыктарга туш келген көмөкчү топторго жардам берет;
- Жергиликтүү жашоочуларга презентацияларды көрсөтүүгө көмөктөшөт;
- Ар бир топтун ишин жыйынтыктап, документтештирүүгө көмөктөшөт;
- Жүргүзүлүп жаткан иштерге байкоо салып, керектүү учурларда түзөтүп турат;
- Жергиликтүү калктын алдында аткарылган иштер боюнча отчет берип турат.

Мүнөздөмөсү:

- Ишине так жана тыкан;
- Сыйчыл, көйгөйдү чече билген, кыйчалыш кырдаалдарда оор басырыктуу;
- Тамашөкөй;
- Кандайдыр бир ишти аткаруу үчүн көңүл чордонунда болууга ашыкпайт, элдин аркасында туруп иш алып барат;
- Кунт коюп угат, баамчыл, кеп-кеңеш берет.

Фасилитатор – ролдору, милдеттери жана мүнөздөмөсү:

АББ фасилитатору- фокус топко картаны же диаграмманы түзүүгө, ошондой эле АББ куралын же ыкмасын колдонууга көмөктөшөт. АББ куралын колдонгон бир нече фасилитатор болушу мүмкүн. Иш жүзүндөгү окуубуздун максаты боюнча, ар бир өнөктөш өз алдынча бир куралдын же ыкманын колдонулушуна көмөктөшүп, башкалардын өз шыктарын иш жүзүндө кандай пайдаланып жаткандыгына байкоо салып, кийинчерээк өз ою менен бөлүшөт.

- Топту АББ куралы менен тааныштырат;
- Иш-аракетти аткарууга көмөктөшөт;
- Процессти тескеп турат;
- Катышуучулардын арасынан эч ким үстөмдүк кылбай же четте калып калбай, бирдей катышып, өз ой-пикирлерин кысылбай ачык билдире алышы үчүн жагымдуу маанай жаратат;

- Топту талкууланып жаткан темадан четтеттирбейт, бирок ийкемдүү болот; башка маалыматты жазып алып, топтоп, анын үстүнөн иштейт;
- Айтылган нерсени туура түшүнгөндүгүнө ынануу үчүн, катышуучулардын көз караштарын өз сөзү менен кайталап, жыйынтыктап турат;
- Убакытты туура пайдаланат;
- Катчыга тийиштүү маалыматты топтогонго жардам берип, топтошкон иш бүтөөрү менен, керектүү документтерди толтурууга көмөктөшөт;
- Команданын лидерине отчет берип турат;

МҢНМДК:

- Сабырдуу, тамашөкөй жана ийкемдүү;
- Кандай нерселер кандай максатта жасалып жаткандыгын жакшы түшүнүп, катышуучуларга жергиликтүү тилде жөнөкөй жана жеткиликтүү кылып айтып берет (кыргыз тилинде сүйлөгөн айылда, колдон келсе, орусча эмес, кыргызча сүйлөө керек!);
- Катышуучуларга өзара маалымат алмашып, жигердүү катышууга түрткү берет;
- Катышуучуларга бири-бирине урмат-сый менен мамиле кылууга шыктандырат;
- Жергиликтүү калктын тобуна талкууну керектүү нукта жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк берет;
- Катышуучуларды окутуунун же нускоонун ордуна, кунт коюп угуп алардан көп нерселерди билет;
- Четте калып калган тартынчаак катышуучуларды сөзгө тартат;
- Презентацияларды/көрнөк-жарнактарды/материалдарды даярдайт.

Катчы – ролдору, милдеттери жана мҢНМДК:

Катчы- өтүп жаткан жолугушууларды документтештирип, АББ көнүгүүсүнүн жүрүшүндө айтылган маанилүү жана тийиштүү маалыматты жазып алып турат. Ошондой эле жерде тартылган карталарды ноутбукка көчүрүп же аны сүрөткө тартып алып, андагы маалыматты чечмелейт. АББ куралын колдонуп, Фасилитаторду коштоп турган дагы бир нече фасилитатор болушу мүмкүн. Иш жүзүндөгү окуубуздун максаты боюнча, ар бир өнөктөш бир курал же ыкма үчүн катчы катары иштеп, башкалардын өз шыктарын иш жүзүндө кандай пайдаланып жаткандыгына байкоо салып, кийинчерээк өз ою менен бөлүшөт.

- Окуунун жүрүшүндө жерде тартылган нерселерди көчүрүп алып турат (ар түрдүү түстөгү калемдер жана А4 көлөмүндөгү ак кагаздар);
- Аткарылып жаткан ишке элдин аркасынан көз салып, жазып алып турат;
- Бардык маалыматтарды документтештирип турат. Топтолгон маалыматты белгилүү бир курал/ыкмага салыштырып текшерип турат;
- Айтылган комментарийлерди тийиштүү адамдарга жеткирет; талкуунун жүрүшүндө өтө көп сүйлөп, башкаларга үстөмдүк кылган катышуучулардын профилин түзүп, ал адамдардын башкаларга терс таасир тийгизгендигин же тийгизбегендигин, эгер тийгизсе, кимге тийгизгенин белгилеп турат. Кыз-келиндердин жана жаштардын сүйлөгөндүгүн же сүйлөбөгөндүгүн каттап турат;
- Фасилитаторго маалымат агымына тоскоол болгон адамдар жана башка маселелер жөнүндө алдын-ала белгиленген сигналдар аркылуу билдирип турат;
- Кырдаал түзөтүүнү талап кылган учурларда фасилитаторго суроо берип, колдоо көрсөтөт (эркин талкуу; башкаларга үстөмдүк кылган катышуучу(-лар); четте калып калышкан катышуучулар, убакыт калбай баратканда);
- Катышуучуларга схемалар, диаграммалар сыяктуу нерселерди көчүрүп алууну айтып турат, жазылып алынган нерселер топтун ишин толугу менен чагылдырып турушу керек; маалыматтын тактыгын текшерет; эгер зарылчылык келип чыкса, жасалып жаткан ишти чагылдыруу үчүн өзгөртүүлөрдү киргизүүнү сунуштайт; схеманы түзүп чыгат;
- Фасилитатор менен иштешип, жазылып алынган нерселерди талкуулап, жыйынтыктайт, топтун иши аяктаары менен *дароо* кагаздарды документтештирет.

МҮНӨЗДӨМӨСӨ:

- алкуунун орчундуу учурларын так жана даана жазып алып турган баамчыл адам: айтылган нерсенин баарын эмес, маанилүү учурларын гана, ошондой эле ар кандай көз-караштарды кагазга түшүрүп, кийинчерээк комментарий берген адамдын кызыкчылыктарын бөлүп көрсөтөт. Кагазга түшүрүлгөн жазуулардын объективдүүлүгүн камсыз кылат;
- Керектүү нерселерди кагазга түшүрүп жатканда катчы көбүнчө талкууга катышпай, четтен көз салып, пассивдүү позицияны карманганы менен, анын ролу өзгөчө мааниге ээ, себеби ал жолугушунун жүрүшүндөгү орчундуу жана пайдалуу маалыматты, натыйжаларды гана бөлүп жазып алып, кийинчерээк аларды бүтүндөй топко көрсөтүп, кийинчерээк алар боюнча жергиликтүү калктын ой-пикирин угууга болот;
- Жергиликтүү тилде сөзсүз сүйлөй алышы керек;
- Талдоочулук шыктарга, натыйжалар менен тааныштыруу шыктарына ээ болуп, аракетчил болушу керек.

Коомдоштуктагы кыйынчылыктарды жана аларды чечүү жолдорун талдоо үчүн негизги АББ куралдарын окуп үйрөнөбүз. Баарыбыз ушул куралдарды бирге окуп үйрөнөбүз, ал эми АББны коомдоштукта өткөрүүдө 2–8 адамдан турган эки топко бөлүнүп иштейбиз. Ар бир команданын лидери дайындалат:

АББнын толук командасы (3–9 адам): Күнүмдүк баалоо жана пландаштыруу жыйналышы.

А командасы (2-8 адам)

1А куралы: Гендердик өзгөчөлүктөр эске алынган ресурстук карта;

1В куралы: Ресурстар карточкалары;

2-курал: Мекемелер үчүн Венн диаграммасы;

5-курал: Фокустун топтогу талкуулар.

В командасы (2-8 адам)

3-курал: Гендердик өзгөчөлүктөр эске алынган социалдык карта;

7-курал: Кирешелер жана чыгашалар матрицасы;

4-курал: Байгерчилик/турмуш деңгээли боюнча категорияларга бөлүштүрүү;

7-курал: Гендердик ролдордун контекстиндеги күнүмдүк иш-аракеттердин сааты;

8-курал: Жарым-жартылай түзүмдөлгөн маектешүү.

АББнын толук командасы (3-9 адам): Жергиликтүү коомдоштуктагы семинар (АББ өткөрүлүп жаткан коомдоштукка отчет берүү максатында).

2. АББга даярдануу: КҮНҮМДҮК баалоо жана пландаштыруу жыйналышы

Эскертмэ: Жогоруда айтылып өткөндөй, АББны жергиликтүү коомдоштукта өткөрүү үчүн бир нече күн талап кылынат. Жакшылап даярдалып, мектептеги долбоордун курамдык бөлүгү катарында же каникул учурунда бир жуманын ичинде өткөрүлүүчү АББ окуусун толугу менен өткөрө турган болсоңор, узагыраак мөөнөт талап кылынып, бирок бир эле маалда бардык куралдарды иш жүзүндө колдонуп көрсөңөр болот. Биринчи учурда, күнүмдүк баалоо жана пландаштыруу жыйналышы кечкисин өтөт, ал эми бир жолкусунда бир гана окуу өткөрүлө турган болсо, окуу бүтөөрү менен баалоо жыйналышы болуп, кийинки куралга жылуудан мурун документтерди кайрадан карап чыгуу керек. Бул жерде сүрөттөлгөн куралдар эң негизги АББ куралдары болгондуктан, алардын баары колдонулмайынча, АББны өткөрүү мүмкүн эмес болуп, пайдалуу маалымат алынбай калат. Демек, силер жана силердин тобуңар АББны өткөрүүгө убакыт бөлө аласыңарбы же жокпу деген суроону кылдат ойлонуп чыгышыңар керек. Куралдарды колдонуу менен өздөштүрө турган талдоочулук шыктар чыныгы жашоодо, мектепте жана кийинчерээк иштеген жумушуңарда пайдасы тие турган турмуштук шыктар.

Сараттамасы:

АББ командасы күн сайын түштөн кийин жолугушуп, бир күндүк процессти ойлонуштуруп, топтолгон натыйжалар менен таанышып, аларды баалап, кийинки күнү аткарыла турган иштерди же куралды пландаштырышат.

Максаттары:

- Бир күндүн натыйжалары менен таанышуу.
- Натыйжаларды негизги суроолор жана жергиликтүү коомдоштуктун ичиндеги *Күчтүү жана Алсыз* жактар, ошондой эле коомдоштуктан тышкары аныкталган *Мүмкүнчүлүктөр* менен *Коркунучтар* боюнча жыйынтыктап, түзүмдөштүрүү.
- Бир нече топтун натыйжаларын салыштырып көрүү, алардагы айырмачылыктар менен окшоштуктарды белгилөө.
- АББ командасы менен биргеликте кийинки күндүн негизги суроолору менен программасын иштеп чыгуу.

Процеске кантип көмөктөшсүз болот:

Күнүмдүк баалоо жана пландаштыруу жыйналышын баштаардан мурун:

1. АББ командасынын лидери чоң кагаздын бетине матрица чиет (А1 көлөмүндөгү же бири-бирине куралган 8 А4 көлөмүндөгү ак кагаздар). Тилкелерге төмөнкүлөрдү жазып чыгуу керек: «Топтун түрү», «Курал», «Команда» жана «Негизги суроолор». АББ командасынын лидери команданын жыйналышын алып барат.
2. Бир топко көмөктөшкөн ар бир команда (АББ фасилитатору жана катчы) иш-чаранын жүрүшүндө алынган натыйжаларды кыскача жыйынтыктап чыгат. Бул маалымат төмөнкү тилкеде жазылат:
«Негизги тыянактар» бөлүмүндө негизги суроолорго берилген жооптор көрсөтүлөт.
3. Негизги суроолорго байланыштуу башка маалымат **SWOT талдоосу** боюнча түзүмдөштүрүлөт:

SWOT талдоосу ички күчтүү жактар менен алсыз жактар, ошондой эле тышкы мүмкүнчүлүктөр менен коркунучтар жөнүндө ар тараптуу түшүнүк берет. Ушуну менен жергиликтүү коомдоштук төмөнкү нерселерди талкуулай алат:

- **ички күчтүү жактарды чыңдоо** жолдору
(мисалы, жергиликтүү коомдоштуктардын мүчөлөрүнүн биргелешип иштөө далалаты);
- **ички алсыз жактарды жоюу** жолдору
(мисалы, жергиликтүү коомдоштукта элдин башын бириктирип иштете турган адам жок);
- **тышкы мүмкүнчүлүктөрдү пайдалануу** жолдору
(мисалы, жергиликтүү коомдоштук борбордук өкмөттүн өнүктүрүү фонддору менен кантип байланыша алат);
- **коркунучтардан арылуу** жолдору
(мисалы, жергиликтүү коомдоштук каналдарды тазалабай, суу каптап же бузулган жерлер болсо, алар менен төмөнкү айылдын ортосунда чатак чыгып кетиши мүмкүн).

Жергиликтүү коомдоштуктун **ичиндеги күчтүү жактар**: кырдаалдын же маселенин оң маанайда мүнөздөлүшү, жергиликтүү коомдоштуктун дарамети, мүмкүнчүлүктөрү, ресурстары, тажрыйбасы, билими, жетишкендиктери.

Жергиликтүү коомдоштуктун **ичиндеги кемчиликтер (алсыз жактары)**: кырдаалдын же маселенин терс маанайда мүнөздөлүшү, тоскоолдуктар, кыйынчылыктар, көйгөйлөр, кедергилер.

Жергиликтүү коомдоштуктун **сыртындагы мүмкүнчүлүктөр**: Кырдаалды же маселени жакшыртып, пайда келтире турган факторлор, жагдайлар.

Жергиликтүү коомдоштуктун **сыртындагы коркунучтар**: Кырдаалды же маселени кыйындата турган факторлор, жагдайлар.

Демек, төмөнкүдөй суроо келип чыгат:

Ички	Тышкы	
	Мүмкүнчүлүктөр	Коркунучтар
Күчтүү жактар (артыкчылыктар)	Жергиликтүү калк өзүнүн күчтүү жактары менен мүмкүнчүлүктөрүн кантип туура пайдалана алат?	Жергиликтүү калк өзүнүн күчтүү жактары менен коркунучтардын кесепетин кантип азайта алат?
Алсыз жактары	Жергиликтүү калк алсыз жактарынан улам өз мүмкүнчүлүктөрүн пайдалана албай жаткандыгын кантип текшере алат?	Жергиликтүү калк коркунучтардын кесепетинен арылуу үчүн өзүнүн алсыз жактарын кантип жоё алат?

Ушул маалыматты күн сайын кечинде жазып алып туруу керек, себеби жергиликтүү коомдоштук менен боло турган жыйынтыктоочу жолугушууда алар боюнча айыл тургундарына отчет берилет жана аларга өз көйгөйлөрүн чечүү үчүн атайын иш-аракеттер планын түзүп чыгууга жардам берсе болот.

4. Кошумча жыйналган маанилүү маалыматтын бардыгы «Кошумча маалымат» деп аталган акыркы сапка жазылат. Негизги суроолордун баарына жооп алындыбы? Дагы кандай маалымат жетишпейт?

Жолугушуунун жүрүшүндө:

5. Бир курал менен иштеген команда Баалоо матрицасынын тийиштүү сабын колдонуп, өз жыйынтыктарын топ менен бөлүшөт.

6. Бардык командалар бир күндө аткарган иши жөнүндө маалымат беришкенден кийин, жалпы АББ командасы жооп берилбей калган «Күндүн ачык суроолорун» аныктоо үчүн натыйжаларды талкуулашат.

Талкуунун жүрүшүндө бериле турган суроолор:

- ▶ Негизги суроолордун баарына жооп берилдиби? Дагы кандай маалымат жетишпейт?
- ▶ Кийинки бир нече күндө жооп бериле турган жаңы суроолор барбы?
- ▶ Натыйжалары бири-бирине карама-каршы келген топтор барбы? Дагы кайсы нерселерди тактоо керек?
- ▶ Белгилүү бир топтордун (мисалы, аялдардын, эркектердин, колунда барлардын, колунда жоктордун, диний топтордун ж.б.) өзгөчө көз-карашын же кызыкчылыгын чагылдырган натыйжалар барбы?

7. Талкуунун жана жаңы иштелип чыккан суроолордун негизинде кийинки күндүн планы түзүлөт.

8. Мындан тышкары, катышуучулар менен өткөн күн боюнча сүйлөшүп көрсөңөр болот. Мисалы, алар ушул күнү өтүлгөн нерселердин жаккан жана жакпаган жактары тууралуу өз ойлору менен бөлүшсө жакшы болот.

Керектелүүчү материалдар:

Окуу башталганга чейин баалоо матрицасы тартыла турган ЧОҢ ак кагаз, маркерлер, ошол күнү аткарыла турган иш-аракеттердин (АББ куралдарынын) толтурулган иш кагаздары.

Баалоо матрицасы:

Топтун тѳрѳ: эркектер/аялдар/ аралаш Куралдын аталышы: Команданын мѳчѳлѳрѳ	Аялдар	Эркек- тер	14-25 жаштагы кыз- келиндер	14-25 жаштагы уландар	КЭНЭН ачык калган суроо- лору	Качан, кантип жана ким? деген суроолор менен бышыктоо
Негизги суроолор						
Негизги тыяктар						
Жергиликтѳѳ коомдоштуктун кѳчтѳѳ жактары						
Жергиликтѳѳ коомдоштуктун алсыз жактары						
Жергиликтѳѳ коомдоштуктун тышындагы мѳмкѳнчѳлѳктѳр						
Жергиликтѳѳ коомдоштуктун тышындагы коркунучтар						
Кошумча маалымат						

02

АББ 1А КУРАЛЫ: РЕСУРСТАР КАРТАСЫ

Эскертүү: бул курал 1В Ресурстар карталары (төмөндө) менен коштолсо жакшы. 1В куралы 1А куралын аткарып жаткан топтон алынышы керек. Айрым катышуучулардан 1А куралында бир аз кармала турууну сурансаңыз болот. Колдон келсе, эркектер да, аялдар да кармала турса жакшы. Биринин аркасынан бири аткарыла турган эки куралга 3,5 сааттай убакыт талап кылынат. Кармала турган катышуучулар үчүн бир аз жеңил тамак даярдап койсоңор болот.

Сүрөттөмөсү:	Айылдагы ресурстар картасы аркылуу жергиликтүү коомдоштук жана анын ресурстары жөнүндө көбүрөөк маалымат ала аласыңар. Эң негизги максат – географиялык картаны түзүп чыгуу эмес, жергиликтүү калктын ресурстар тууралуу ой-пикирин билүү. Катышуучулар өзүлөрү үчүн маанилүү деп эсептеген нерселер боюнча картанын мазмунун иштеп чыгышы керек.
Максаттары:	Айыл тургундарынан жергиликтүү коомдоштуктагы табигый ресурстар жана алардын кандайча колдонулуп жаткандыгы тууралуу көз-караштарын билүү.
Кимдер менен:	Аялдар менен эркектерден турган фокус топтор.
Керектелүүчү убакыт:	2 саат

Негизги суроолор:

1. Кандай ресурстар көп?
2. Кандай ресурстар жетишпейт?
3. Бардык адамдардын жерди пайдалануу мүмкүнчүлүктөрү бирдейби?
4. Аялдардын жерге ээлик кылуу укугу барбы?
5. Колунда жоктордун жерди пайдалануу мүмкүнчүлүктөрү барбы?
6. Кошумча жер ресурстарын бөлүп берүү боюнча чечимди ким чыгарат (жеке менчик укугу, ижарага алуу/берүү ж.б.)?

7. Адамдар суу алуу үчүн кайда барышат?
8. Сууну кимдер алат?
9. Адамдар отун алуу үчүн кайда барышат?
10. Отунду кимдер алат?
11. Адамдар мал жаюу үчүн кайда барышат?
12. Бүтүндөй коомдоштук менен өнүктүрүү жаатында кандай иштерди жүргүзөсүңөр? Кайда?
13. Кандай ресурстар чектелген же жетишсиз?
14. Кандай ресурстарды акыйкаттуу бөлүштүрүүдө чоң көйгөйлөр келип чыгат?

Кантип фасилитациялоо керек:

Алгач Айылдагы ресурстар картасынан баштагыла. Себеби аны айыл тургундары чоң кызыгуу менен аткарышып, жергиликтүү коомдоштуктун жана АББ командасынын ортосунда талкууну баштоого ыңгайлуу шарт түзүлөт. Команданын бардык мүчөлөрү карта түзүү көнүгүүсүнө байкоо салып турушу керек, себеби анын аркасы менен жергиликтүү коомдоштуктун мүнөздүү өзгөчөлүктөрү менен ресурстары тууралуу кеңири маалымат алууга болот.

Биздин АББ мындай карта айылдагы эркектердин жана аялдардын топтору менен өз-өзүнчө түзүлмөкчү. Себеби аялдар менен эркектер ар башка ресурстарды пайдаланышат. Мисалы, аялдар өзүлөрү үчүн маанилүү болгон ресурстарды белгилешсе (суу булактары, отун алынуучу жерлер ж.б.), ал эми эркектер жайыт жерлер, инфраструктура маселелери сыяктуу нерселерди белгилешет. Карталарда төмөнкүлөр камтылат: инфраструктура (жолдор, үйлөр, имараттар, көпүрөлөр ж.б.); суу участоктору жана булактары; айыл-чарба жерлери (айыл-чарба өсүмдүктөрүнүн сорттору жана жерлер); топурак, эңкейиш жерлер, дөңсөөлөр; токойлор; жайыттар; дүкөндөр, базарлар; административдик имараттар, бейтапканалар, мектептер, мечиттер; өзгөчө жерлер (мазарлар, бейиттер, аялдамалар, ыйык жерлер ж.б.)

1. Иштөө үчүн кенен ачык аянт табыңыз.
2. Таш же жалбырак менен борбордук же маанилүү жерди белгилеңиз.
3. Катышуучулар *айылдын* чек арасын тартышат.
4. Андан соң картага маанилүү нерселерди кошушат. Катышуучулардын көңүлүн башка нерсеге алагды кылбаш үчүн, аларга картаны чийип бүткүчө жолтоо болбогула.
5. Картаны чийип бүтүшкөндөн кийин, дагы кошо турган маанилүү нерселер калып калбагандыгы тууралуу сурагыла.
6. Карта даяр болгондо, фасилитатор катышуучулардан аны сүрөттөп берүүнү суранат. Картадагы түшүнүксүз нерселердин бардыгын тактасаңар болот.

Айылдагы ресурстар жөнүндө талкууну керектүү нукка буруу үчүн орчундуу суроолорду узатып тургула. Фасилитатор бир же бир нече суроолорду берсе, катчы айтылган нерселерди жазып турат.

Жерде чийилген картаны кагазга түшүрүп алууну унутпагыла. Эң негизгиси, даяр болгон картанын багыттары көрсөтүлүп турушу керек (түндүк, түштүк, чыгыш жана батыш).

Материалдар: Чыбыктар, майда таштар, жалбырактар, жыгачтын таарындылары, дандар жана башка материалдар.

Ресурстар картасын документтештир

Жердин аталышы <i>Айыл өкмөтү же айыл</i>		Күн	
Катчынын аты-жөнү		Катышуучулардын саны	
Фасилитатордун (-лордун) аты-жөнү		Эркектердин саны	
Колдонулуучу ыкма	Ресурстар картасы	Эркектердин саны	

Жаккан нерселер?

Кандай нерселер кыйынга турду?

Кошумча маалымат же силер байкаган же атайын басып көрсөткүчөр келген өзгөчө нерселер:

АББ семинары өтүлүүчү жер _____ Өтүлгөн күнү _____

Катчынын аты-жөнү _____

Натыйжалар: Орчундуу суроолорго берилген жооптор:

Кандай ресурстар көп?

Кандай ресурстар жетишпейт?

Бардык адамдардын жерди пайдалануу мекенчелдиги бирдейби?

Аялдардын жерге ээлик кылуу укугу барбы?

Колунда жоктордун жерди пайдалануу мүмкүнчүлүктөрү барбы?

Жер элештер жубайлардын экөөсүнүн теги атына катталабы?

Жер бөлүп берүү маселесин ким чечет?

Адамдар суу алуу үчүн кайда барышат?

Сууну кимдер алат?

Адамдар отун алуу үчүн кайда барышат?

Отунду кимдер алат?

Мал кайда жайылат?

Бүтүндөй коомдоштук менен үнөктөрү жаатында кандай иштерди жүргүзсөңүз? Кайда?

Кандай ресурстар көп кыйгы жаратат?

Дагы кандай нерселерди байкадылар?

Кырдаалды кандай баалап, кандай тыянакка келдиңер?

Ресурстар картасынын кичирмэсэни тиркеп коюуну унутпагыла!

АББ 1Б куралы: Ресурстар карточкалары

Сүрөттөмөсү:	Ресурстардын сүрөттөрү чагылдырылган карточкаларды талкуу учурунда колдонуп, ресурстарды кимдер пайдаланып, башкара тургандыгын көрсөтүүгө болот. Алар эркектердин да, аялдардын да ресурстук базасын даана көрсөтүп турат. Ушунун негизинде, ресурстарды пайдалануу мүмкүнчүлүгүндө эркектер менен аялдардын ортосундагы артыкчылыктардын айырмасы жөнүндө талкууну шарттайт.
Максаты:	Эркектер менен аялдардын ресурстарды пайдалануу жана көзөмөлдөө мүмкүнчүлүгүндөгү айырмачылыктар тууралуу билүү.
Кимдер менен:	Эркектер менен аялдар аралашкан топ, алар мүмкүн болсо, ресурстар картасын түзүшкөн топтон болсо жакшы.
Керектелүүчү убакыт:	1,5 саат

Негизги суроолор:

1. Аялдар көбүнчө кандай ресурстарды пайдаланышат?
2. Аялдар пайдаланган ресурстардын көлөмү алардын майда балдарынын болгондугуна байланыштуубу?
3. Эркектер көбүнчө кандай ресурстарды пайдаланышат?
4. Аялдар да, эркектер да кандай ресурстарды пайдаланышат?
5. Ошол ресурстардын пайдаланылышын кимдер көзөмөлдөйт?
6. Ресурстардын кандайча колдонула тургандыгын ким чечет?

Кантип фасилитациялоо керек:

Күн мурунтан даярдалган сүрөттөрү бар карточкаларды же ушул кенгирдэ колдонула турган символдор катарындагы материалдар

1. Топко ресурстардын колдонулушу жана көзөмөлдөнүшү тууралуу билгиңер келип жаткандыгын түшүндүргүлө.
2. Жерге катары менен бири-биринен бирдей аралыкта үч чоң сүрөттү жайгаштыргыла, бирөөсүндө эркек, экинчисинде аял, ал эми үчүнчүсүндө экөө тең тартылган болот.
3. Ресурстар картасын түзүп жатышканда, катышуучулардан аталган, пайдаланган жана маанилүү деп эсептеген ресурстар жөнүндө көз-караштары кандай экендигин сурагыла.
4. Эгер жөнөкөй материалдар менен иштей турган болушса, ар бир ресурска символ ойлоп табышсын (мисалы, жалбырактар же жыгачтын таарындылары токой же отунду чагылдырса, үйдүн кыгы же мүйүздөрү малды чагылдырат ж.б.у.с.). Же болбосо, күн мурунтан даярдалган Ресурстар карточкаларын колдонгула.
5. Эгер Ресурстар карточкалары колдонула турган болсо, карточкаларда жок нерселерди өзүнчө карточкаларга тартып алсаңар болот.
6. Катышуучулар символдорду же сүрөттөрдү эркектин же аялдын сүрөтүнүн же экөө тең тартылган сүрөттүн астына коюп чыгышат, кимиси кандай ресурстарды пайдалангандыгына жараша.
7. Алар эмне үчүн тигиндей же мындай чечим кабыл алышкандыгын түшүндүрүп бериши керек.
8. Эми дагы башка үч сүрөттү катары менен тизип чыгасыңар. Аларда да бирөөсүндө эркек, экинчисинде аял, үчүнчүсүндө экөө тең тартылган болот.

9. Көнүгүүнү кайталагыла, бирок бул учурда ар бир ресурсту көзөмөлдөгөн, ээлик кылган же чечим чыгарган адамдар жөнүндө айтылат.
10. Катшыуучулар эки сүрөткө тең коюлган символдорду же сүрөт карточкаларын салыштырып көрүшөт.
11. Андан соң ушул колдонулган курал башка түркүн-түрлүү куралдардын бирөөсү гана экендигин жана анын жардамы менен жергиликтүү калк өз көйгөйлөрүн жакшыраак түшүнүп, майнаптуураак чече ала тургандыгын айтып өткүлө.

Кеңештер:

1. Катшыуучулар символдорду кайда, тагыраак айтканда, эркектин астына, аялдын астына же экөөнүн тең астына жайгаштырууну талкуулашат. Теңме-тең колдонулуп/көзөмөлдөнгөн ресурстар гана эркек менен аял чогуу тартылган «экөө тең» деген сүрөттүн астына коюлат. Ал эми белгилүү бир ресурсту алардын кимиси көбүрөөк колдонуп/көзөмөлдөсө, анда символдор же карточкалар же эркектин, же аялдын сүрөтүнүн астына коюлат.
2. Кайсы бир ресурстун сүрөтү тартылган карточка жок болсо, аны тартуу үчүн бош карточкалар болушу керек.

Материалдар: Ресурстардын сүрөттөрү жана сандар чагылдырылган карточкалардын эки топтому. Же чыбыктар, майда таштар, жалбырактар, жыгачтын таарындылары, дандар жана башка материалдар.

Ресурстар картасын документтештирүү

Жердин аталышы <i>Айыл өкмөтү же айыл</i>		Күн	
Катчынын аты-жөнү		Катшыуучулардын саны	
Фасилитатордун (-лордун) аты-жөнү		Эркектердин саны	
Колдонулуучу ыкма	Ресурстар карточкалары	Эркектердин саны	

Жаккан нерселер?

Кандай нерселер кыйынга турду?

Кошумча маалымат же силер байкаган же атайын басып көрсөткүчөр келген өзгөчө нерселер:

АББ семинары өтүлүүчү жер _____ Өтүлгөн күнү _____

Катчынын аты-жөнү _____

Натыйжалар: Орчундуу суроолорго берилген жооптор:

Аялдар кээбнч кандай ресурстарды пайдаланышат?

Эркектер кээбнч кандай ресурстарды пайдаланышат?

Аялдар да, эркектер да кандай ресурстарды пайдаланышат?

Ошол ресурстардын пайдаланылышын кимдер көзөмөлдөйт? Эмне үчүн?

Ресурстардын кандайча колдонула тургандыгын ким чечет?

Маанилүү деп эсептеген кандай нерселерди байкадылар же көрдүрүр?

Кырдаалды кандай баалап, кандай тыянакка келдиңер?

Колдонулган жана көзөмөлдөнгөн ресурстар карточкаларынын сүрөттөрүнүн көчүрмөсүн тиркеп коюуну унутпагыла!

АББ 2 куралы: Мекемелер үчүн Венн диаграммасы

Сөрттөмөсү:

Венн диаграммасы айылдагы мекемелердин (уюмдарды, топторду жана таасирдүү адамдарды), ошондой эле айыл тургундарынын коомдоштукта кандай маанилүү орунду ээлеп тургандыгын чагылдырат. Мындан тышкары, аталган диаграмма ушул топтордо гендер жана байкерчилик маселелеринде кимдер катыша тургандыгын түшүндүрөт. Мекемелер ортосундагы мамилелер диаграммасы ошол мекемелердин ортосундагы байланыш менен кызматташтык канчалык деңгээлде тыгыз экендигин көрсөтөт.

Максаттары:

- Жергиликтүү коомдоштукта жигердүү иштеген ички жана тышкы мекемелерди аныктоо;
- Жергиликтүү мекемелерде кимдер катышып жаткандыгын гендер жана байкерчилик/ турмуш деңгээли боюнча аныктоо;
- Ар кандай мекемелердин ортосундагы байланышты, кызматташтыкты, маалымат алмашуу жана кызмат көрсөтүүлөрдү аныктоо.

Негизги суроолор:

- Жергиликтүү коомдоштук менен же анын ичинде кандай мекемелер иштешет?
- Айыл тургундары кайсы мекемелерди абдан маанилүү деп эсептешет, эмне үчүн?
- Кайсы мекемелер гендердик маселелер менен иштешет?
- Кайсы топтор өнүгүү маселелери менен иштешет?
- Кайсы мекемелер биргелешип иш алып барышат?
- Аялдар менен гана же эркектер менен гана иштеген мекемелер барбы?
- Белгилүү бир мекемелердин кызматтарын алуудан баш тартышкан же алардын мүчөлүгүнөн чыгып калган топтор же адамдар барбы?
- Кыз-келиндердин бардык кызматтарды пайдалануу мүмкүнчүлүктөрү бирдейби же белгилүү бир мекемеге же кызматка тыюу салынганбы?
- Жергиликтүү коомдоштуктун мүчөлөрү тышкы мекемелер жөнүндө кантип билишти? Маалымат кандай жол менен алынат?

Процеске кантип катыштыгы болот:

1. Эгер убакыт бар болсо, аялдар менен эркектерден турган өз-өзүнчө фокус топторду түзүп алгыла. Топко турмуш-шарты оор адамдар да кошулушу керек.
2. Ошондой эле керектүү материалдардын бардыгы бар экендигин текшерип алгыла. Көнүгүүнү 1) чыбык менен жерге чийип же 2) ЧОҢ ак кагазды, калемди жана маркерлерди колдонуп аткарсанар болот. Эгер кагаз менен иштейбиз деп чечсеңер, катышуучулар чийген тегеректердин көлөмүн өзгөртүү үчүн карандашты колдонсоңор ыңгайлуу болот.
3. Катышуучуларга мекемелер боюнча Венн диаграммасынын үч максатын түшүндүрүп бергиле (жогоруда көрсөтүлгөн).
4. Катышуучулар өз айылында кандай мекемелер бар экендигин жана башка жерлердеги кандай мекемелер менен иштеше тургандыгын айтып беришет.

Ошондой эле алар коңшулаш комитеттер сыяктуу расмий эмес топтор тууралуу да ойлонуп көрүшү керек. Катышуучуларга төмөнкү суроолорду берип көрсөңөр болот:

- Адамдар бири-бирине кандай жолдор менен жардам беришет?
 - Жергиликтүү мекемелердин кайсылары экология маселелери (суу, жайыт, айыл-чарба жерлери); экономикалык маселелер (сактоо, насыя, айыл-чарба, мал чарбачылык); социалдык маселелер (саламаттыкты сактоо, сабаттуулук, дин, каада-салт, билим берүү, спорт) менен алектенет?
 - Саясий топтор же партиялар барбы?
 - Айылда маанилүү чечимди ким кабыл алат?
5. Айыл тургундарынын бири айтылган мекемелерди жазып алып, алардын ар бирине бирден символ берип чыгат.
 6. Катышуучулар кагаздын так ортосуна же жерге чоң тегерек чийишет. Тегерек алардын коомдоштугун чагылдырат.
 7. Алар ар бир мекеменин маанилүүлүгүн талкуулашат. Мекемелердин ичинен эң маанилүүсү чоң тегерек түрүндө тартылса, анча маанилүү эместери жергиликтүү коомдоштукту чагылдырып турган чоң тегеректин ичиндеги кичинекей тегерекчелер түрүндө берилет. Демек, мекемелердин тегеректери канчалык чоңураак болсо, ошончолук көбүрөөк таасир (оң, терс) тийгизишет. Айылдын тышында тартылгандар жергиликтүү мекемелер

эмес жана айылдан канчалык алыс жайгашса, жергиликтүү коомдоштуктун ага тийгизген таасири да ошончолук азыраак болот. Ал эми алар коомдоштукта маанилүү роль ойношсо, терегектин ичине тартылат. Мекеме тегеректин борборуна канчалык жакын жайгашса, жергиликтүү коомдоштукка ошончолук көбүрөөк тийиштүү болуп, көбүрөөк таасирге ээ.

8. Ар бир мекеменин аталышы же символу болушу керек.
9. Катышуучулар ар кандай мекемеге кандайча тийиштиги бар экендигин талкуулашат. Андан соң катышуучулар тийиштүү тегеректерге ар бир мекеменин жергиликтүү коомдоштукка тийгизген оң (+) же терс (-) таасирин, ошондой эле мекемелердин оң таасирин күчөтүү үчүн кандай мүмкүнчүлүктөр бар экендигин жазып чыгышат.
10. Фасилитатор жана Катчы бардыгын кунт коюп угуп, Катчы мекемелердин эмнеси маанилүү же анчейин маанилүү эместигин жана кандай таасир тийгизе тургандыгын жазып алып турушу керек.
11. Кыскача жыйынтыктоо: жергиликтүү коомдоштук менен мекемелердин ортосундагы байланыштын/кызматташтыктын деңгээли тегерекчелердин аралыгы менен көрсөтүлөт. Жергиликтүү коомдоштук менен көп байланышпаган мекемелер коомдоштуктун чоң тегерегинен алысыраак жайгашышы керек. Ал эми катышуучулар менен тыгыз байланышып, кызматташып турган мекемелер тегеректин так ортосуна; коомдоштуктун тышындагы мааниси чоң мекемелер коомдоштуктун тегерегинин сырткы сызыгын кесип өтүп, ал эми анчейин маанилүү эместер коомдоштуктун тегерегинин сырткы сызыгына тийбейт. Башка мекемелердин бардыгынын ортосундагы байланыш картадагы тегеректердин аралыгы менен көрсөтүлөт:

Алыс жайгашкан тегеректер:

Жергиликтүү коомчулукка таптакыр таасир этпейт же таасири аз;

Бири-бирине жакын жайгашкан тегеректер:

Алсыз байланыш

Бири-бирине тийип турган тегеректер:

Аздыр-көптүр кызматташтык

Бири-биринин үстүндө жаткан тегеректер:

Тыгыз кызматташтык

12. Катышуучулар мекемелердин кайсылары аялдарды гана, же эркектерди гана кабыл ала тургандыгын айтышат. Аялдарга гана же эркектерге гана кызмат көрсөткөн мекемелер же топтор барбы? Тегеректерди эркектер же аялдар үчүн колдонулган жалпы символ менен белгилеп, сүроолорду көрсөтүңүз.
13. Катышуучулар турмуш-шарты начар адамдар кайсы мекемелерде катышпай тургандыгын жана анын себебин талкуулашат. Белгилүү бир мекемелердин коомдун аярлуу (муктаж) адамдары үчүн көрсөтпөй калган кызматтары барбы? Ошол мекемелер аярлуу (муктаж) адамдар үчүн колдонулган символдор менен белгиленет. Ушундай мекемелерден же кызматтардан четтеп калган дагы башка адамдар барбы деп сурасаңар болот.
14. Катышуучулардан кайсы мекемелер гендердик теңчилик же кыз-келиндердин укуктары боюнча иш алып барышат деп сурагыла. Алар ушундай маселелер менен кандайча иштей тургандыгын сурагыла. Айтылган мекемелерди жалпы символ менен белгилегиле.

15. Эгер катышуучулар жигердүү иштеп жатышкан болсо, топ өз мандаты жана жергиликтүү коомдоштуктун муктаждыктары үчүн өтө маанилүү болгон мекемелердин күчтүү жана алсыз жактарын, ошондой эле аларга мындан да майнаптуу иш алып барганга тоскоол болгон нерселерди талкуулап, жазып турат.

16. Андан соң ушул колдонулган курал башка түркүн-түрлүү куралдардын бирөөсү гана экендигин жана анын жардамы менен жергиликтүү калк өз көйгөйлөрүн жакшыраак түшүнүп, майнаптуураак чече ала тургандыгын айтып өткүлө.

Керектелүүчү материалдар: Катчыга Венн диаграммасы үчүн документтер баракчасын, ушул куралдын баракчасын жана картаны көчүрүү үчүн А4 же андан чоңураак көлөмдөгү ак кагаз (сегиз А4 баракчасын бириктирип А1 баракчасын даярдасаңар болот же флипчарт колдонула).

Эгер жерге тарта турган болсоңор: жер жумшак болуп, чыбыктар же символдор үчүн ар кандай буюмдар талап кылынат.

Эгер кагазга тарта турган болсоңор: ЧОҢ ак кагаз, карандаштар жана маркерлер

Убакыт: 1,5–2 саат

Кеңештер: Эгер катышуучулар бул куралды түшүнө албай жатышса, алардын ордуна жөнөкөй мисалды тартып, көрсөтүп же түшүндүрүп берсеңер туура болот.

Документационный лист институциональной диаграммы Венна

Жердин аталышы Айыл өкмөтү же айыл		К ² н	
Катчынын аты-ж ² н ²		Катышуучулардын саны	
Фасилитатордун (-лордун) аты-ж ² н ²		Эркектердин саны	
Колдонулуучу ыкма	Мекемелер ² ч ² н Венн диаграммасы	Эркектердин саны	

Жаккан нерселер?

Кандай нерселер кыйынга турду?

Кошумча маалымат же силер байкаган же атайын басып к²рс²тк²т²р келген ²зг²ч² нерселер:

АББ семинары өтүлүүчү жер _____ Өтүлгөн күнү _____

Катчынын аты-жөнү _____

Натыйжалар: Орчундуу суроолорго берилген жооптор:

1. Жергиликтүү коомдоштук менен же анын ичинде кандай мекемелер (уюмдар/топтор/адамдар) иштешет?
2. Айыл тургундары кайсы мекемелерди абдан маанилүү деп эсептешет?

Бардык мекемелерди маанилүүлүк боюнча атап чыккыла: (эң маанилүүлөрү биринчи аталат)

№	Мекеменин аталышы	Мекеменин түрү (БУУ, жеке тармак, диний)	Негизги аракеттер
1			
2			
3			
4			
5			
6			
7			
8			
9			
10			
11			
12			
13			
14			
15			

3. Беш эң маанилүү мекемеден элдер кандай пайда көрөшөт? Эң маанилүү мекемелерди өз-өзүнчө түшүндүрүп бергиле:

1. Аталышы: Түрү:

Максаты:

Коомдоштукка келтирген пайдасы:

2. Аталышы: Түрү:

Максаты:

Коомдоштукка келтирген пайдасы:

3. Аталышы: Түрү:

Максаты:

Коомдоштукка келтирген пайдасы:

4. Аталышы: Түрү:

Максаты:

Коомдоштукка келтирген пайдасы:

5. Аталышы: Түрү:

Максаты:

Коомдоштукка келтирген пайдасы:

4. Кайсы мекемелер гендердик теңчилик жана/же кыз-келиндердин укуктары менен мүнөздөлүктөрүн көзөйтүү жаатында иш алып барат? Алардын ар бири кандай ыкмалар менен иштейт?

1.

2.

3.

5. Кайсы уюмдар чогуу иш алып барышат жана кантип?

A.

B.

C.

6. Кайсы топтор аялдарга гана же эркектерге гана арналган? Кайсы мекемелер эркектерге гана же аялдарга гана кызмат көрсөтүшөт?

Эркектер гана:

Аялдар гана:

7. Кандай топтор же адамдар белгилүү бир мекемелерден же алардын кызматтарынан четтеп калды (турмуш-шарты оор, аялдуу топтор, диний, этностук топтор ж.б.)?

Кырдаалды кандай баалап, **кандай тыянакка** келдиңер?

Мекемелер боюнча **Венн диаграммасынын көчүрмөсүн тиркеп** коюуну унутпагыла!

03

АББ 3 – КУРАЛЫ: СОЦИАЛДЫК КАРТА

СӨРӨТТӨМӨСӨ:

Айылдын (же кварталдын) социалдык картасын айыл тургундары түзүшүп, анда айылдагы социалдык түзүмдөр менен мекемелер түшүрүлөт. Ошону менен катар, картадан үй-бүлөлөрдөгү социалдык жана экономикалык айырмачылыктарды байкоого да болот.

Максаттары:

- *Айылдагы* социалдык түзүмдөр, этностук, диний, байлык жана материалдык жетиштүүлүк деңгээлиндеги ж.б. айырмачылыктар жөнүндө билүү;
- Кимдин кайда жашай тургандыгы жөнүндө билүү;
- Социалдык мекемелер жана жергиликтүү калктын аталган мекемелерге карата көз-караштарын билүү;
- Гендердик теңчилик жетиштүү деңгээлде сакталган же анча сакталбаган үй-бүлөлөр тууралуу билүү.

Негизги суроолор:

1. Социалдык жактан өз ара иштешүү жана социалдык кызматтар боюнча *айылдын* болжолдуу чектери кандай?
2. *Айылда* канча үй-бүлө/түтүн бар жана алар кайда жайгашкан?
3. Айылдагы үй-бүлөлөрдүн/түтүндөрдүн же адамдардын саны өсүүдөбү же кыскаруудабы (миграциянын себебинен)?
4. *Айылда* кандай социалдык түзүмдөр жана мекемелер бар?
5. *Айылда* кандай диний топтор бар? Алар жалпы-жонунан мусулмандар болгону менен, көпчүлүгү негизги суниттер агымында болбошу мүмкүн. Башка диний топтор *айылдын* кайсы бөлүгүндө жашашат?
6. *Айылда* кандай этностук топтор бар? Башка этностук топтор *айылдын* кайсы бөлүгүндө жашашат?
7. Башында аялдар турган үй-чарбалары барбы жана алар кайда жайгашкан?
8. Башкаларга салыштырмалуу гендердик теңчилик бар («Гендердик теңчилик» түшүнүгү тууралуу Гендердик теңчилик бөлүмүнүн 5-сессиянан карап чыксаңар болот) үй-бүлөлөрдү атап бере аласыңарбы (башында аялдар турган үй-бүлөлөрдү эмес, күйөөсү да, аялы да теңдеш жашаган үй-бүлөлөрдү атап бергиле)? Үй-бүлөдөгү гендердик теңчиликтин бирден бир белгилердин бири-үй-бүлөдөгү аял адамдын билимдүүлүгү, экономикалык жана социалдык укуктарга ээ болуу мүмкүнчүлүгүнүн жалпы үй-бүлө тарабынан эмес, анын күйөөсү тарабынан берилиши(күйөөсү эмгекке жарамсыз болгондуктан, үй-бүлөнү багуу милдетин өзүнө алган аялдардын үй-бүлөлөрүн атабагыла). Кеминде 3төн кем эмес жана 10дон ашпаган үй-бүлөнү атап бергиле. Ал үй-бүлө-

лөрдүн туугандык жайы барбы? Сурамжылоого катышып жаткандардын ою боюнча, кайсы үй-бүлөдө гендердик теңчилик көбүрөөк эсепке алынган (жана эмне үчүн)?

9. Эми тескерисинче, башка үй-бүлөлөргө салыштырмалуу гендердик теңчилик жок патриархаттык үй-бүлөлөрдү атап бергиле. Кеминде 3төн кем эмес жана 10дон ашпаган үй-бүлөнү атагыла. Алардын туугандык жайы барбы? Сурамжылоого катышып жаткандардын ою боюнча, кайсы үй-бүлөдө гендердик теңчилик салыштырмалуу эсепке алынган эмес (жана эмне үчүн)?

Кантип фасилитация жүргүзүү керек:

1. Катышуучулар *айылдын* картасын тартышып, анда **бардык** үй-бүлөлөрдү көрсөтүшөт. Картага биринчи кезекте *айылдын* ичиндеги жолдорду жана маанилүү жерлерди көрсөтүп коюшса да болот. Бир же эки символду колдонуп, акыркы үч жылда кызын ала качып кеткен үй-бүлөлөрдү да көрсөтүү керек.
2. Андан кийин акыркы жылдары турмушу оңолгон же начарлаган үй-бүлөлөрдүн жалпы санын келтирип, талкуулагыла. Эгер кандайдыр бир өзгөрүүлөр болсо, алар кандай себептер менен шартталганын, ушундан улам кандайдыр бир үй-бүлөдө же бүтүндөй коомдоштукта көйгөй келип чыктыбы же жокпу деп суроо узатсаңар болот.
3. Мындан тышкары, картада кандайдыр бир социалдык кызмат көрсөткөн институттар, имараттар жана жерлер же жергиликтүү жашоочулар чогулуп турган жайлар көрсөтүлүшү керек. Мисалы: мектептер, *чайканалар*, мечиттер, ФАПтар, *аксакалдар соттору*, жергиликтүү коомдоштуктун административдик жайлары, жергиликтүү калктын лидерлери, жергиликтүү дүкөн, бала бакча, эл көп чогулган жерлер, суу алган жерлер ж.б.
4. Катышуучулар *айылында* кандай этностук топтор жашай турганын талкуулап, картадан көрсөтүп бериши керек. Андан кийин жалпы символ менен этностук азчылыктардын топтору жашаган үй-чарбаларын белгилегиле.
5. Катышуучулар *айылында* кандай диний топтор жашай турганын талкуулап, картадан көрсөтүп бериши керек. Андан кийин жалпы символ менен диний азчылыктардын топтору жашаган үй-чарбаларын белгилегиле.
6. Топ картадан башында аялдар турган үй-бүлөлөрдү символ менен белгилеп чыгышат. Башында аял турган үй-бүлөлөрдүн мүнөздөмөлөрүн топтун бардык мүчөлөрү бирдей жана туура түшүнгөндүгүнө өзгөчө көңүл бургула!
7. Эгер убакыт жетиштүү болсо, төмөндөгү куралдар баракчасында сүрөттөлгөн материалдык **байлык боюнча категорияларга** **бөлүштүрүү** куралын колдонула!
8. Картанын силердеги көчүрмөсүндө картада колдонулган ар кандай белгилердин жана символдордун чечмелениши жазылгандыгын текшергиле.

Керектелүүчү материалдар: Документтештирүү баракчасы, картанын көчүрмөсүн түшүрүү үчүн ак кагаз, калем саптар.

Эгер жерге тарта турган болсоңор: жердин жумшак болушу, чыбыктар же символдор үчүн ар кандай буюмдар талап кылынат.

Эгер кагазга тарта турган болсоңор: ЧОҢ ак кагаз, түстүү калемдер жана маркерлер.

Керектелүүчү убакыт: 1,5-2 саат

Кеңештер:

- Социалдык картанын максаты бардык катышуучулар үчүн түшүнүктүү болушу керек. Андыктан катышуучулар бардык нерсени туура түшүнүп жаткандыгын текшерип туруу маанилүү. Мисалы, катышуучулар тарабынан жакыр үй-бүлө тамак-аш жактан гуманитардык жардам алып турган үй-бүлө деп кабыл алынышы мүмкүн, бул албетте чоң жаңылыштык. **Аларга силер да, башка адамдар да эч кандай жардам бербей тургандыгын тешендиргиле.** Андан соң, көптөгөн ар кандай куралдардын/инструменттердин арасында жерги-

ликтүү калктын өз көйгөйлөрүн жакшыраак түшүнүп, майнаптуураак чечүүгө жардам бере турган бир гана курал бар экендигин айтып өткүлө.

- Эгер катышуучулар бул куралды түшүнө албай жатышса, алардын ордуна жөнөкөй мисалды тартып, көрсөтүп же түшүндүрүп берсеңер болот.
- **Окуунун жеринде кимдир-бир кандайдыр бир оюн билдирсе, ага башка катышуучулар макулбу, каршыбы же ага кошумча оюн билдире каалагандар барбы деп бардык айтылган ойлорду бышыктап туруу зарыл.**
- Катчы талкуунун орчундуу учурларын жана башка маанилүү маалыматты кагазга түшүрүп турушу керек.
- Ресурстар картасынан айырмаланып, социалдык карталарга мыктылап даярданган фасилитация (көмөктөшүү) талап кылынат. **Айрым темаларды (этностор, ваххабилер, салафилер сыяктуу диний топтор ж.б.) талкуулоодо астейдил мамиле талап кылына тургандыгын эске алып койгула. Эгер катышуучулар мындай темаларды талкуулоону каалабаса, талкуулайбыз деп МАЖБУРЛАБАЙ, кийинки темага өтүү туура болот.** Эгер мындай темалар айрым катышуучулар үчүн маанилүү болсо, алар менен өзүнчө жолугуп сүйлөшсөңер болот.
- Картада **бардык** үй-бүлөлөрдүн көрсөтүлгөндүгүн текшергиле. Эгер катышуучулар кандайдыр бир үй-бүлөлөрдү картага түшүргүлөрү келбесе, өзүңөргө жазып алып, себебин аныктагыла.

Социалдык картасын документтештир баракчасы

Жердин аталышы Айыл өкмөтү же айыл		Көн	
Катчынын аты-жөнү		Катышуучулардын саны	
Фасилитатордун (-лордун) аты-жөнү		Эркектердин саны	
Колдонулуучу ыкма	Социалдык карта	Эркектердин саны	

Жаккан нерселер?

Кандай нерселер кыйынга турду?

Кошумча маалымат же силер байкаган же атайын басып көрсөткөн келген өзгөчө нерселер:

АББ семинары өтүлүүчү жер _____ Өтүлгөн күнү _____

Катчынын аты-жөнү _____

Натыйжалар: тѳмѳндѳгѳ сүроолорго жооп бергиле:

Эскертѳ: төмөндө оозеки айтылган жоопторду жазып алгыла. Эсиңерде болсун, оозеки жоопторду жазып алуу менен социалдык картаны түзбөй коюуга болбойт.

1. Социалдык жактан өз ара иштешүү жана социалдык кызматтар боюнча айылдын болжолдуу чектери кандай? Айылда бейтапкана же милиция бөлүмү барбы? Райондук деңгээлдеги социалдык кызматтар барбы?

2. Айылда канча үй-бүлө/түтүн бар жана алар кайда жайгашкан?

3. Айылдагы үй-бүлө/түтүндөрдүн же адамдардын саны өсүүдөбү же кыскаруудабы (миграциянын себебинен)?

4. Айылда кандай социалдык түзүмдөр жана мекемелер бар?

5. Айылда кандай диний топтор бар? Алар жалпы-жонунан мусулмандар болгону менен, көпчүлүгү негизги суниттер агымында болбошу мүмкүн. Башка диний топтор айылдын кайсы бөлүгүндө жашашат?

6. Айылда кандай этностук топтор бар? Башка этностук топтор айылдын кайсы бөлүгүндө жашашат?

7. Башында аялдар турган үй-бүлөлөр барбы жана алар кайда жайгашкан?

8. Башкаларга салыштырмалуу гендердик теңчилик бар («Гендердик теңчилик» түшүнүгү тууралуу Гендердик теңчилик бөлүмүнүн 5-сессиянан карап чыксаңар болот) үй-бүлөлөрдү атап бере аласыңарбы (башында аялдар турган үй-бүлөлөрдү эмес, күйөөсү да, аялы да теңдеш жашаган үй-бүлөлөрдү атап бергиле)? Үй-бүлөдөгү гендердик теңчиликтин бирден бир белгилердин бири – үй-бүлөдөгү аял адамдын билимдүүлүгү, экономикалык жана социалдык укуктарга ээ болуу мүмкүнчүлүгүнүн жалпы үй-бүлө тарабынан эмес, анын күйөөсү тарабынан берилиши (күйөөсү эмгекке жарамсыз болгондуктан, үй-бүлөнү багуу милдетин өзүнө алган аялдардын үй-бүлөлөрүн атабагыла). Кеминде 3төн кем эмес жана 10дон ашпаган үй-бүлөнү атап бергиле. Ал үй-бүлөлөрдүн туугандык жайы барбы? Сурамжылоого катышып жаткандардын ою боюнча, кайсы үй-бүлөдө гендердик теңчилик көбүрөөк эсепке алынган (жана эмне үчүн)?

Башкаларга салыштырмалуу Гендердик теңчилик БАР үй-бүлөлөр

1.	2.
3.	4.
5.	6.
7.	8.
9.	10.

9. Эми тескерисинче, башка үй-бүлөлөргө салыштырмалуу гендердик теңчилик жок патриархаттык үй-бүлөлөрдү атап бергиле. Кеминде 3төн кем эмес жана 10дон ашпаган үй-бүлөнү атагыла. Алардын туугандык жайы барбы? Сурамжылоого катышып жаткандардын ою боюнча, кайсы үй-бүлөдө гендердик теңчилик салыштырмалуу эсепке алынган эмес (жана эмне үчүн)?

Башкаларга салыштырмалуу Гендердик теңчилик ЖОК үй-бүлөлөр

1.	2.
3.	4.
5.	6.
7.	8.
9.	10.

Дагы кандай нерселерди байкадылар?

Кырдаалды кандай баалап, кандай тыянакка келдиңер?

Социалдык картанын көчүрмөсүн тиркеп коюуну унутпагыла!

АББ 4-куралы: Материалдык жетиштүүлүк/турмуш деңгээли боюнча категорияларга бөлүштүрүү

Максаты:

1. Коомдоштуктагы адамдардын теңсиздикке жана материалдык жетиштүүлүк деңгээли боюнча айырмачылыктарга карата мамилелери кандай экендигин изилдөө;
2. Байлык жана материалдык жетиштүүлүк (жергиликтүү) көрсөткүчтөрүн жана критерийлерин аныктоо жана түшүнүү;
3. Үй-бүлөлөрдүн коомдоштуктагы абалын картага түшүрүп, аларды кийинчерээк чогулган башка маалыматтар менен салыштыруу.

Ыкмалар:

1. Категорияларга бөлүштүрүү
2. Картага түшүрүү

Негизги маалымат берүүчүлөрдө тандоо:

Тапшырманы коомдоштукту жакшы билген **бир нече маалымат берүүчүлөр** менен аткарыла. Мугалимдер, *айыл башчысы* же *фельдшер* ылайыктуу талапкерлер болушу мүмкүн. Ал эми өзүнүн жеке максатын көздөгөн, мисалы, бай фермер же БӨУнун лидери сыяктуу адамдарды маалымат берүүчүлөр катары кароого болбостугун эсиңерге алгыла. Андан соң ушул колдонула турган курал жергиликтүү калк өз көйгөйлөрүн жакшыраак түшүнүп, аларды чечүүгө жардам бере турган жалгыз курал экендигин айтып өткүлө.

Фасилитатор:

АББ командасынын эки мүчөсү

Негизги суроолор:

1. Жергиликтүү жашоочулар байлык, материалдык байгерчилик жана теңсиздик дегенди кандай түшүнүшөт? *Муктаж* деген сөздүн аныктамасы кандай?
2. Жергиликтүү коомдоштукта кандай социалдык-экономикалык топтор бар жана ал топторго кимдер кирет?

Кадамдар:

1. Жергиликтүү коомдоштуктагы үй-бүлөлөрдүн бардыгына номер коюп, тизмелеп (социалдык картадагы маалыматты колдонула), ал эми өзүнчө карточкага ар бир үй-бүлө башчысынын аты-жөнүн жана үй номерин жазып чыккыла. Эскертүү: бул тапшырманы аткарууда учурунда, *айыл өкмөтүндө* иштеген социалдык кызматкерден бардык үй-бүлөлөрдүн тизмесин алып, эки тизмени салыштырып көрсөңөр болот. Эки тизменин ор-

тосундагы айырмачылыктарды социалдык кызматкер жана жергиликтүү жашоочулар менен бөлүшсөңөр болот. Сабактын жүрүшүндө бул айырмачылыктарды талкууга албагыла.

2. Айылды жана анын жашоочуларын жакшы билген маалымат берүүчү адамдар карточкаларды алып, өзүлөрүнүн жеке критерийлери боюнча материалдык байкерчилигине жараша бөлүштүрүп чыгат.
3. Карточкаларды бөлүштүрүп бүткөн соң, алардан карточкалардын ар бир топтомунун категориясын жана топтомдордун ортосундагы айырмачылыктарды сурагыла. Карточкаларды категорияларга бөлүштүргөн маалымат берүүчү адамдарга бул маалыматтардын купуялуулугу тууралуу эскертип, жергиликтүү жашоочулардын арасында терс көз караштар пайда болбошу үчүн, категорияга бөлүштүрүлгөн кайсы бир конкреттүү үй-бүлөлөрдү талкууга албагыла.
4. Категорияларга бөлүштүрүү көнүгүүсүнөн алынган жергиликтүү критерийлердин жана көрсөткүчтөрдү санап чыккыла.

Материалдык жетиштүүлүктү документтештирүү

Жердин аталышы Айыл өкмөтү же айыл		Күн	
Катчынын аты-жөнү		Катышуучулардын саны	
Фасилитатордун (-лордун) аты-жөнү		Эркектердин саны	
Колдонулуучу ыкма	Негизги маалымат берүүчүлөрдүн чакан тобунда материалдык жетиштүүлүк боюнча категорияларга бөлүштүрүү	Эркектердин саны	

Жаккан нерселер?

Кандай нерселер кыйынга турду?

Кошумча маалымат же силер байкаган же атайын басып көрсөткүчөр келген өзгөчө нерселер:

АББ семинары өтүлүүчү жер _____ Өтүлгөн күнү _____

Катчынын аты-жөнү _____

Натыйжалар: тэмдиги суроолорго жооп бергиле:

Жергиликтүү жашоочулардын материалдык жетиштүүлүк деңгээли боюнча айырмачылыктарга жана коомдоштуктагы теңсиздикке болгон мамилеси кандай? Бул топтогу Үй-бүлөнүн салыштырмалуу абалы кандай?

Социалдык -экономикалык топтор	Бул топтун жергиликтүү кырсыктан чыгарылышы	Үй-бүлөнүн №

Дагы кандай нерселерди байкадылар?

Кырдаалды кандай баалап, кандай тыянакка келдиңер?

Үй-бүлөлөрдүн номерленген тизмесинин жана социалдык картасынын көчүрмөсүн, Үй-бүлөлөрдүн номерлерин тиркеп коюну унутпагыла!

04

ИШ ЖӨЗӨНДӨГӨ КӨНӨГӨӨ

(4А жана 4 В сессиялары жамат менен богон 4 сааттык ишти талап кылат)

Эскертүү: Бул сессия А жана В деген эки бөлүмдөн турат. Бардык фасилиаторлор АББын «Фокус топтогу талкуулар» деген 5-куралы жана «Жарым-жартылай түзүмдөлгөн маектешүү» деген 6-куралын колдонушу керек. «Кирешелер жана чыгашалар матрицасы» деп аталган 7-куралды жана «Күнүмдүк аракеттер сааттары» деген 8-куралды колдонууда, команда эки топко бөлүнүп, ар бирине же 7-курал же 8-курал берилиши керек.

4А СЕССИЯСЫ

АББ 5-куралы: Фокус топтогу талкуулар: Гендердик теңчиликти орнотуудагы кыйынчылыктар менен мөмкүнчүлүктөр

Эскертүү: Бул куралда үй-бүлөдөгү зомбулук сыяктуу астейдил мамилени талап кылган тема козголушу мүмкүн. Команданы жергиликтүү коомдоштуктагы сессияларга даярдоо үчүн, алгач аларды теңме-тең принциби боюнча иштеген топтун ичинде өтүп, андан соң анын ар бир мүчөсүнөн бул маселени анын туугандарынын арасында талкуулоого болобу же жокпу деп аныктап алуу керек. Ушул жерден эске сала кетүүчү нерсе, үйүндө аялына кол көтөргөн эркектер бул теманы талкуулагысы келбей, тез туталанып кетиши мүмкүн. Демек, туугандарды этият тандагыла. Эгер бул куралды жергиликтүү жашоочулардын арасында колдонуу ыңгайсыздыкты жаратса, ар кандай муундагы (силердин, ата-энеңердин жана чоң апа/чоң ата-ңардын) үй-бүлө мүчөлөрүн сурамжылоо менен, башка куралдарды колдонууда топтолгон маалыматтарга кошумча алардын ой-пикирлери, каада-салттары жана жүрүм-турумдары тууралуу маалымат кошо аласыңар болот. Андан соң ушул колдонула турган курал жергиликтүү калк өз көйгөйлөрүн жакшыраак түшүнүп, аларды чечүүгө жардам бере турган жалгыз курал экендигин айтып өткүлө.

Максаттары:

1. Жергиликтүү жашоочулар «гендердик теңчилик» деген түшүнүктү кандай түшүнө тургандыгын аныктоо.
2. Үй-бүлөлөрдүн жана жергиликтүү коомдун ичинде гендердик теңчиликти орнотууга жана бул түшүнүккө эмне үчүн каршы боло тургандыгын аныктоо.
3. Гендердик теңсиздик көрүнүштөрүнө каршы күрөшүү үчүн үй-бүлөлөрдө жана жергиликтүү коомдоштукта кандай механизмдер бар экендигин аныктап, түшүнүү. Мындай көрүнүштөргө кыз ала качуу, тымызын сүйлөшүп туруп үйлөндүрүп коюу, эрте никеге туруу жана үй-бүлөдөгү кыз-келиндерге каршы зордук-зомбулук кирет. Үй-бүлөдөгү зомбулук – астейдил мамилени талап кылган тема болгондуктан, катышуучулар ага даяр болмоюнча, аны козгобогула.
4. Гендердик теңчиликти орнотуу, кыз ала качуу, тымызын сүйлөшүп үйлөндүрүп коюу, эрте никеге туруу жана үй-бүлөдөгү кыз-келиндерге каршы зордук-зомбулук көрсөтүү сыяктуу көрүнүштөрдү жоюу үчүн жергиликтүү коомдоштуктун, үй-бүлөнүн деңгээлинде жана айрым адамдар үчүн кандай ресурстар талап кылына тургандыгын аныктоо.

Ыкмалар:

1. Топ арасында жарым-жартылай түзүмдөлгөн маектешүү
2. Категорияларга бөлүштүрүү
3. Матрица

Фокус топторду тандоо:

Эркектер жана аялдар менен өз-өзүнчө жолугуп, алардын жыныстык жактан айырмачылыгына негизделген гендердик айырмачылыктарды аныктоо.

Фасилитатор:

Эки АББ тобу

Негизги суроолор:**Гендердик теңчилик:**

1. Жергиликтүү коомдоштуктагы гендердик теңсиздиктин кесепеттери кандай болушу мүмкүн? Бул кесепеттерди 1ден 10го чейинки сандар менен баалап чыккыла. 10 – кыйла маанилүү көйгөйдү, ал эми 1–анча маанилүү эмес көйгөйдү жана 1ден 10го чейинки башка сандар калган көйгөйлөрдү билдирет. Мындай көйгөйлөргө кыз ала качуу, тымызын сүйлөшүп туруп үйлөндүрүп коюу, эрте никеге туруу жана үй-бүлөдөгү кыз-келиндерге каршы зордук-зомбулук көрсөтүү кирет жана алар муну менен гана чектелбейт.

Гендердик маселе/көйгөй	Категорияларга бөлүштүрүү	Кимге таасир этти	Жергиликтүү аталышы	Адам укуктарына/мыйзамдарга тиешелүүлүгү

2. Ушул көйгөйлөрдүн себептери эмнеде жана аларды чечүү үчүн кандай аракеттер көрүлөт деп ойлойсуңар? Көйгөйлөрдүн, алардын себептеринин жана аларды чечүү боюнча жергиликтүү коомдоштуктун жана үй-бүлөлөрдүн көргөн аракеттеринин матрицасын чийгиле. Гендердик теңчилик жок болгон ар бир учурга карата ушул суроону бергиле. Ар бир көйгөйдүн чыныгы себептерин аныктоо үчүн анын түпкү маани-маңызын түшүнүүгө аракет жасагыла. Үй-бүлөнүн көйгөйгө жана анын себептерине болгон мамилесин кылдат карап чыккыла.

Гендердик маселе/көйгөй	Аны шарттаган себеп	Төпкө себеби	Көрүлүп турган аракет	Ким аракет кылып жатат?

3. Гендердик теңчилик маселелери боюнча үй-бүлөлөрдө кандай чечимдер кабыл алынууда? Мындай чечимдерди кимдер кабыл алууда? Үй-бүлөдө ресурстар кандайча бөлүштүрүлөт? Үй-бүлөнүн ичинде кээ бир мүчөлөрдүн муктаждыктары менен каалоолору башкалардыкына салыштырмалуу артыкчылыктуу деп эсептелеби? Үй-бүлөдө айрым мүчөлөрдүн муктаждыктары (тамак-аш, кийим-кече, турак-жай, мектепке керектүү буюмдар) башкалардын каалоолоруна (жеңил унааны оңдоп-түзөө, той өткөрүү, достор менен эс алуу ж.б.) караганда жогору коюлабы?

4. Жергиликтүү коомдоштукка, үй-бүлөгө жана жеке адамга ар биринин муктаждыктарын майнаптуу канааттандыруу үчүн кандай ресурстар талап кылынат?

Кыз ала качуу:

5. Ушул жылга жана мурунку эки жылга көз чаптырып көрсөк, кыз ала качуу көрүнүшү канчалык деңгээлде көнүмүш адатка айланып, канчалык көп кайталанып турат?

6. Кыз ала качуу жосунуна кимдер катышат? Кызды ала качышы мүмкүн болгон тараптын социалдык абалы кандай?

7. Кыз ала качуунун себептери кандай деп ойлойсуңар? Эскертүү: 'Биздин салтыбыз ушундай» деген жүйөөлүү себеп эмес. Никеге туруунун «сүйлөшүп жүрүп», тымызын үйлөнүү сыяктуу башка ыкмалары да бар. «Калың төлөгөнгө караганда арзарынаак ыкма»

же «үй-бүлө алыскы айылда оор турмушта жашагандыктан, аякка ким турмушка чыкмак эле?» же «уулум жалкоо же ичет, ага ким өз каалоосу менен турмушка чыкмак эле?» же «жигиттин энеси да убагында өзүнүн каалоосу менен турмушка чыккан эмес (ала качылган) жана ошонун айынан мүнөзү начар болуп калгандыктан, андай кайнене менен ким жашагысы келмек эле?» деген жооптор чыныгы себеп болушу мүмкүн.

8. Кыз ала качкан үй-бүлөдө ким:

I. кызды ала качуу жөнүндө чечим кабыл алат?

II. кайсы кызды кайдан ала качууну чечет?

III. кызды ала качууну уюштурат?

IV. кызды ала качат?

V. кызды ала качууга каршы чыгат?

9. Кызды ала качкан, кызды ала качууга шыктандырган, кызды ала качууда катышкан, кызды ала качуу көрүнүшүнө көзүн жумган, ошондой эле кыз ала качууга жол берген, колдоо көрсөткөн жана аны коргогон адамдар бул көрүнүштү:

I. кыргыздардын көчмөн турмушуна байланыштырат (жигит менен кыз атка минишип, кыз качып, жигит аркасынан кубалайт. Жигит кызды кубалап жетип, кызга камчы чаптырбай же мараага жеткирбей жетип, өөп калышы керек. Натыйжада, жигит өзүнүн күчтүүлүгүн көрсөтөт, ал эми кыз макул болуп, багынып берет).

II. никеге турууга бир дагы тарапты мажбурлоого болбойт деген мусулман салттарына жана Куранга байланыштырат;

III. Кыргыз Республикасынын Конституциясынын Жазык кодексинин 155-беренеси жана эл аралык адам укуктары менен байланыштырат булардын баары кызды зордоп ала качууга жана/же кыздын эркин тандоо укугун басмырлоого жол бербейт.

10. Жарандардын көпчүлүгү, мамлекеттин 1991-жылдан берки Конституциясынын бардык версияларында (жетимиш жыл бою өкүм сүрүп келген мурунку Советтер Союзунун саясий тутумунан түп-тамырынан бери айырмаланган) каралган демократиялык баалуулуктарына таптакыр карама-каршы келген кыз ала качуу сыяктуу көрүнүштү баалуулук катары көрүп, аны колдошсо, коом менен мамлекет кандайча иш алып бара алат?

11. Кыз ала качуунун жергиликтүү деңгээлдеги кесепеттери кандай? Төмөнкү суроолорду талкуулагыла:

I. эки тараптын тең макулдугу менен түзүлгөн үй-бүлөдөгү зомбулук көрүнүштөрүнүн көбөйүшү, эгер болсо;

II. он жыл мурун эки тараптын тең макулдугу менен эмес, кыз ала качуу жолу менен никеге турушкан үй-бүлөлөрдүн арасындагы ажырашуулардын көбөйүшү, эгер болсо;

- III. эркине каршы турмушка чыккан аялдар менен өз эрки менен турмуш курган аялдардын ортосундагы жер үлүшүнө күйөөсү менен теңме-тең катталган аялдардын ортосундагы сандык жактан айырма;
 - IV. эркине каршы турмушка чыгып, балдарын таштап кеткен аялдардын көбөйүшү;
 - V. миграциянын өсүшү жана/же аялдары менен сүйлөшпөстөн, ала качып алып, үй-бүлөсүн таштап кеткен эркектердин көбөйүшү;
 - VI. өз эрки менен турмушка чыккан, балким, жогорку билими бар аялдардын жана эркине каршы турмуш курган аялдардын үй-бүлөгө кошкон салымындагы айырма;
 - VII. эркине каршы турмуш курган кыздар менен өз эрки менен турмуш курган кыздардын арасындагы өз өмүрүнө кол салган учурлардагы айырма.
12. Кыз ала качууда катышкан, шыктандырган жана бул көрүнүштү коргогон адамдардын мамилеси өзгөрүшү мүмкүнбү? Кыз ала качуу жосуну үчүн 10 жыл эркинен ажыратуу жазасы каралган Жазык кодексинин 155-беренеси майнаптуу колдонулуп, кыз ала качууну уюштуруп же көмөктөшкөн же кызды мажбурлап кармап турган адамдарды жазалоо чарасы карала турган болсо, адамдар кыз ала качуудан баш тартышат деп ойлойсуңарбы?

13. Учурда кызды ала качып, ал жигиттин үйүндө бир түн түнөп калып, эртеси ата-энесинин үйүнө кайтып келсе уят деп эсептелет. Ал эми кыз кылмышкерге, түрмөгө камалган адамга турмушка чыгып же келинин ала качууну уюштургандыгы үчүн кылмышкер катары айыпталган кайнене менен жашаганы уят эмеспи?

14. Силер же силердин айылдаштарыңар кыз ала качууга каршы кандайдыр бир чараларды көрө алабы, эгер көрө алса, кимдер кандай чараларды көрө алат жана качан? Учурда коомдоштук ресурстарга (мисалы, жергиликтүү милиция) муктаж эмеспи?

Гендердик теңчиликти орнотуудагы тоскоолдуктар менен мукунчулуктарды талкуулоо боюнча фокус-топтордун документтик баракчасы

Жердин аталышы Айыл өкмөтү же айыл		Көн	
Катчынын аты-жөнү		Катышуучулардын саны	
Фасилитатордун (-лордун) аты-жөнү		Эркектердин саны	
Колдонулуучу ыкма	Жарым-жартылай тизимдигин топтошуп маектешүү, Категорияларга бөлүштүрүү, Матрица	Эркектердин саны	

Жаккан нерселер?

Кандай нерселер кыйынга турду?

Бул сессиянын натыйжасы кандай болот деп ойлойсузар? Эмнелер өзгөрүлөт?

АББ семинары өтүлүүчү жер _____ Өтүлгөн күнү _____

Катчынын аты-жөнү _____

Кырдаалды кандай баалап, кандай тыянакка келдиңер?

Көйгөйлөрдүн, алардын себептеринин жана көрүлгөн иш-аракеттердин матрицасынын көчүрмөсүн (көйгөйлөрдү чечүү механизмдерин) тиркеп коюну унутпагыла!

АББ 6-куралы: Жарым-жартылай түзүмдөлгөн маектешүү: Белгилер бир ый-бөлүлөрдүн негизинде гендердик өзгөчөлүктөрдү изилдөө

Максаттары:

1. Социалдык картада (АББ 3-курал) **гендердик теңчилик жактан кыйла өнүккөн** үй-бүлөлөр катары белгиленген үй-бүлөлөрдүн мүчөлөрү башкаларга караганда гендердик теңчиликте эмне үчүн көбүрөөк колдой тургандыгын түшүнүү. Бул кандайдыр бир экономикалык, социалдык жана башка артыкчылыктар менен шартталбайбы? Эгер ушундай болсо, анын пайдалуу жактары кандай?
2. Социалдык картада (АББ 3-курал) **гендердик теңчилик жактан анча өнүкпөгөн** үй-бүлөлөр катары белгиленген үй-бүлөлөрдүн мүчөлөрү башкаларга караганда гендердик теңчиликте эмне үчүн анча колдобой тургандыгын түшүнүү. Бул кандайдыр бир экономикалык, социалдык жана башка кемчиликтер менен шартталбайбы? Кандай кемчиликтер болушу мүмкүн?
3. Гендердик теңчиликте орнотууда үй-бүлөлөр жана жергиликтүү коомдоштук туш боло турган тоскоолдуктар менен мүмкүнчүлүктөрдү аныктоо.

Ыкмалар:

1. Жарым-жартылай түзүмдөлгөн маектешүү
2. Категорияларга бөлүштүрүү
3. Байкоо салуу

Ый-бөлүлөрдү тандап алуу:

1. Картада көрсөтүлгөн үй-бүлөлөрдүн ичинен гендердик теңчилик жактан кыйла өнүккөн жана анча өнүккөн эмес үй-бүлөлөрдү тандап алгыла (3төн 10го чейин).

2. Жергиликтүү жашоочулар гендердик теңчилик жактан «кыйла» өнүккөн жана «анча» өнүккөн эмес деп атаган үй-бүлөлөр көрсөтүлгөн карточкаларды тандап алгыла (социалдык картаны түзүү көнүгүүсү). Ар бир карточкалар топтомунан дагы бирден карточка сууруп алгыла. Изилдөө төрт үй-бүлөнүн бирөөсүндө жүргүзүлөт, эгер алар суроолорго жооп берүүгө даяр болушса. Эгер кандайдыр бир үй-бүлө катышууну каалабаса, башка карточканы тандап алгыла, ал эми өз отчетуңарда биринчи үй-бүлө катышууну каалабагандыгы тууралуу белгилеп койгула.

Эскертүү: Респонденттерди алардын берген жоопторунун купуялыгы сакталат деп ишендиргиле. Фасилитаторлор тандалаган төрт үй-бүлө менен маектешип чыгат.

Фасилитатор:

Эки АББ тобунун мүчөлөрү

Негизги суроолор:

1. Бул үй-бүлөдө кимдер жашайт? *(апасы, атасы, балдары, чоң ата/чоң апа, таята/таене сыяктуу туруктуу багуудагы адамдар, убактылуу багуудагы адамдар, майып адамдар). Балдардын курагын жазып койгула.*

2. Өткөн жылы үй-бүлөңөрдүн айрым мүчөлөрү аларга социалдык жана экономикалык жактан таасир эткен кандай көйгөйлөргө туш болду? Эгер бир эле маалда бир нече респондент менен маектешип жатсаңар, суроолорду алардын ар бирине өз-өзүнчө берип, маектешкениңер оң (кыздар, аялдар, уландар, чоң кишилер). *(Кимге кандай көйгөй таасир эткенин, эркектер менен аялдардын, кыздар менен боз уландардын көйгөйлөрү бирдей деңгээлде каралгандыгын аныктагыла. Мисалы, уул баланы университетте окутууга каражаттын жоктугу көйгөй катары каралып, ал эми кыз баланын университетте окута албай калуу көйгөй катары каралбагандыгы. Эгер мурунку сабактарда аныкталган көйгөйлөр бул сабакта эскертилбесе, үй-бүлөдөн ошол көйгөйгө туш болдуңарбы же жокпу деп сурагыла!)*

3. Ушул көйгөйлөрдүн себептери эмнеде деп ойлойсуңар жана аларды чечүү үчүн кандай аракеттерди көрдүңөр? *(Гендердик теңчиликке байланыштуу көйгөйлөрдүн ар бири боюнча ушул суроону бергиле. Маектешип жаткан адамды таарынтып албастан, ар бир көйгөйдүн чыныгы себептерин аныктоо үчүн анын түпкү маани-маңызын сураштырып, түшүнгөнгө аракет кылгыла. Үй-бүлөнүн ушул көйгөйдү жана анын себептерин чечүү үчүн кандай аракеттерди жасаганын кылдат териштирип чыккыла.*

4. Мындай көйгөйлөр экинчи кайталанбашы үчүн, үй-бүлөлүк деңгээлде кандай чараларды көрдүңөр? Мындай көйгөйлөрдүн кайталанышына жол бербеш үчүн, үй-бүлөгө кандай ресурстар талап кылынат?

Көйгөй	Себеп	Аракет	Талап кылынган ресурс

Белгилер бир ый-бөлөлөрдө 2төлөөчү жарым-жартылай тээмдөлгөн маектештернн документтештирер баракчасы

Жердин аталышы Айыл өкмөтү же айыл		Кн	
Катчынын аты-жөнү		Катышуучулардын саны	
Фасилитатордун (-лордун) аты-жөнү		Эркектердин саны	
Колдонулуучу ыкма	ый-бөлөлөрдө 2төлөөчү жарым-жартылай тээмдөлгөн маектештер	Эркектердин саны	

Жаккан нерселер?

Кандай нерселер кыйынга турду?

Кошумча маалымат же силер байкаган же атайын басып көрсөткүчөр келген өзгөчө нерселер:

АББ семинары өтүлүүчү жер _____ Өтүлгөн күнү _____

Катчынын аты-жөнү _____

Дагы кандай нерселерди байкадылар?

Кырдаалды кандай баалап, кандай тыянакка келдиңар?

4Б СЕССИЯСЫ**АББ 7-куралы: Кирешелер жана чыгашалар матрицасы**

СӨРӨТТӨМӨСӨ: Кирешелер жана чыгашалар матрицасы – ар кандай кирешелер жана чыгашалар булактарынын салыштырмалуу маанилүүлүгүн аныктап, өлчөөгө мүмкүндүк берген курал. Бул курал белгилүү бир адамдардын тобунун кирешелери канчалык деңгээлде ишенимдүү же, тескерисинче, начар экендигин аныктоого жардам берет. Чыгымдар матрицасы аркылуу үй-бүлөнүн жалпы кирешесинин канча бөлүгү алардын негизги керектөөлөрүн (тамак-аш, суу, кийим-кече, турак-жай, ден-соолук, билим берүү) канааттандырууга жумшала тургандыгын аныктоого болот. Ошондой эле өзүнчө топтоо үчүн же жумушка талап кылынган куралдарды, жер семирткичтерди жана башка материалдарды сатып алууга акча ашып же ашпай тургандыгы аныкталат.

Максаты: Үй-бүлөлөрдүн киреше булактарын (акчалай жана натуралай түрдө) жана акча каражаттары гендердик айырмачылыкка жана үй-бүлөнүн киреше деңгээлине жараша кандайча сарптала тургандыгын аныктоо.

Кимдер менен: Эки аралаш фокус-тобу (эркектер менен аялдар): биринчи топто маселелер гендердик өңүттө каралат, экинчисинде – үй-бүлөнүн киреше деңгээли боюнча.

Керектелүүчү убакыт: 2 саат

Негизги суроолор:**Кирешелер матрицасы:**

1. Коомдоштуктагы негизги киреше булактары кайсыларе (акчалай жана натуралай түрүндө)?
2. Кимдердин киреше булактары чектелген?
3. Кимдердин киреше булактары көп?
4. Муктаж үй-бүлөлөрдүн киреше булактарын бай үй-бүлөлөрдүн киреше булактары менен салыштырып көргүлө.
5. Аялдардын киреше булактары эркектердикине караганда кандай?

Чыгашалар матрицасы:

1. Бир жылдын ичинде чыгашалар кандайча бөлүштүрүлөт?
2. Көпчүлүк жашоочулардын жалпы чыгашалары кандай?
3. Ар бир социалдык топтун кирешелеринин кандай бөлүгү тамак-аш, кийим-кече, турак-жай, ден-соолук жана билим берүү сыяктуу негизги керектөөлөрдү канааттандырууга жумшалат?
4. Кимдер акча топтой алышат?
5. Кимдер айыл-чарба шаймандарын, куралдарын жана каражаттарын, ошондой эле ишинин майнаптуулугун арттыруу үчүн керектүү материалдарды сатып алуу үчүн акча топтошот?
6. Аялдардын чыгымдары эркектердикине салыштырмалуу кандай?

Кантип фасилитация жөргөзүү керек:**Кирешелери ар кандай болгон топ үчүн:**

1. Фокус топтун катышуучуларына киреше кайдан келет жана ал кандайча сарптала тургандыгы тууралуу билгиңер келгендигин түшүндүрүп бергиле. Эң негизгиси, силер үчүн алардын кирешелеринин көлөмү эмес, кирешелерин кандай булактардан таба тургандыгы маанилүү экендигин тактап айткыла.
2. Катышуучулардан киреше булактарын атап берүүнү сурагыла. Катышуучулар акчалай жана натуралай формада, ошондой эле бартердик алмашуу аркылуу алынган киреше булактарын санап беришсин.

3. Киреше матрицасын жерге же чоң кагазга тартып баштагыла.
4. Киреше булактарын матрицанын жанык огу боюнча жайгаштыргыла. Топтун катышуучулары ар кайсы киреше булактарын ар кандай символдор менен белгилешсе болот.
5. 50 чакан таш чогулткула (балдар жардам беришсе болот). Бул таштар жергиликтүү калктын бир жылда топтогон жалпы кирешеси деп түшүндүргүлө.
6. Катышуучулар 50 ташты колунда жоктор, орточо кирешелүү жана байлар деген 3 топко бөлүштүрүшөт.
7. Катышуучулар үч топтун өкүлүн тандашып, аларга таштардын үч тобу бөлүп берилет.
8. Үч топтун өкүлү матрицанын тик огу боюнча турушат.
9. Үч топтун өкүлү тийиштүү киреше булактары боюнча кезектешип тизе башташат. Таштар калбай калмайынча тизе беришет.
10. Ар бир социалдык-экономикалык топтогу ар бир киреше булагындагы таштардын санын эсептеп, жыйынтык чыгаргыла.
11. Ушул эле аракетти чыгашалар боюнча да жасагыла. Шарттуу белгилер катары колдонула турган колдо бар материалдардын жардамы менен жаңы матрица чийгиле. Топтун катышуучулары бардык чыгашаларын, ошондой эле топтогон акчаларын атап чыгышат.
12. Эми үч топтун өкүлдөрү өз таштарын кайра чогултуп, аларды акчаларын кандай сарп-ташса, ошондой жайгаштырып чыгышат.
13. Ушул көнүгүү/курал жергиликтүү жашоочуларга учурдагы көйгөйлөрүн жакшыраак түшүнүп, аларды чечүүгө жардам бере турган эң негизги курал экендигин түшүндүрүп өткүлө.

Гендердик айырмачылыктар боюнча топко

1. Жогорудагы көнүгүүдөгүдөй эле матрицанын жанык огу боюнча аялдар менен эркектерди эки катарга тизгиле. Катышуучулар кирешелер булактарын кайрадан атап беришсин.
2. Кайрадан 50 таш чогултуп, аялдар менен эркектерге теңме-тең бөлүп бергиле (25 таштан). Өкүлдү тандап, бөлүштүрө баштагыла.

Кеңештер:

Кирешелер менен чыгашаларды талкуулоо өтө астейдил мамилени талап кылат. Көпчүлүк адамдар мындай темаларды ачык талкуулагысы келбейт. Эң негизгиси, силерге алардын канча акча тапканы эмес, кирешелерди кандайча бөлүштүрө тургандыгы кызыктыраарын түшүндүрүп кеткиле. Дагы бир этият мамилени талап кылган учур, фокус топтун катышуучуларынан таштарды колунда бар, орточо кирешелүү жана колунда жок үй-бүлөлөрдүн ортосунда бөлүштүрүүнү сурануу. Таштардын жалпы саны чектелүү болушу керек. Андыктан 50 ташты колдонууну сунушталат.

Материалдар: Шарттуу белгилер катарында колдонула турган материалдар жана таштар.

Кирешелер жана чыгашалар матрицасынын документ баракчасы

Жердин аталышы <i>Айыл өкмөтү же айыл</i>		Көн	
Катчынын аты-жөнү		Катышуучулардын саны	
Фасилитатордун (-лордун) аты-жөнү		Эркектердин саны	
Колдонулуучу ыкма	Кирешелер жана чыгашалар матрицасы	Эркектердин саны	

Жаккан нерселер?

Кандай нерселер кыйынга турду?

Кошумча маалымат же силер байкаган же атайын басып көрсөткүчөр келген өзгөчө нерселер:

АББ семинары өтүлүүчү жер _____ Өтүлгөн күнү _____

Катчынын аты-жөнү _____

Натыйжалар: тэмдэндөгү суроолорго жооп бергиле:

Коомдоштуктагы негизги киреше булактарын атап бергиле (акчалай жана натуралай т-р-дө).

Кимдердин киреше булактары чектелген? Тешендиреп бергиле.

Кимдердин киреше булактары кеп? Тешендиреп бергиле.

Муктаж эй-бэлэл-рдүн киреше булактары колунда бар эй-бэлэл-рдөкөн караганда кандай?

Аялдардын киреше булактары эркектердикине караганда кандай?

Бир жылдын ичинде чыгалашар кандайча бөлүштүрүлөт?

Көпчүлүк жашоочулардын жалпы чыгашалары кандай?

Ар бир социалдык топтун кирешелеринин кандай бөлүгү тамак-аш, кийим-кече, турак-жай, ден-соолук жана билим берүү сыяктуу негизги керектүүлөрдү канааттандырууга жумшалат?

Кимдер акча топтой алышат?

Кимдер айыл-чарба шаймандарын, куралдарын жана каражаттарын, ошондой эле ишинин майнаптуулугун арттыруу үчүн керектүү материалдарды сатып алуу үчүн акча топтошот?

Аялдардын чыгымдары эркектердикине салыштырмалуу кандай?

Маанилүү деп эсептеген кандай нерселерди байкадылар же көрдүрүр?

Кырдаалды кандай баалап, кандай тыянакка келдиңер?

Кирешелер жана чыгашалар матрицасынын көчүрмөсүн тиркеп коюну унутпагыла!

АББ 8-куралы: Көндүмдүк иш-аракеттер сааты

Сүрөттөмөсү: Күнүмдүк иш-аракеттер сааты бир күн ичинде аткарылган иш-аракеттерди көрсөтүп турат. Бул курал ар кандай социалдык топтордогу жумуш жүгүн салыштырып баалоодо өзгөчө майнаптуу курал. Сааттарды салыштыруу менен, ким баарынан узак иштейт, ким айрым гана/же бир эле убакта бир нече иштерге көңүл бурат, ким бир күндө бир катар тапшырмаларды аткарат, же ким баарынан көп эс алат жана уктайт деген сыяктуу маалыматтарды көрсөтөт.

Максаттары: Бир күндө ким кандай иштерди, канчалык көлөмдө аткара тургандыгын аныктоо.

Кимдер менен: Аялдардан жана эркектерден турган фокус топтор; эгер убакыт болсо кыздар менен уландар үчүн да фокус топторду уюштурсаңар болот.

Керектелүүчү убакыт: 1 саат

Негизги суроолор:

1. Ар бир адам убакытын кандай бөлүштүрөт?
2. Аялдардын күн тартиби эркектердикинен кандайча айырмаланат?
3. Кимисинин жумушу көп?
4. Кимисинин эс алууга жана көңүл ачууга убакыты бар?
5. Кыз-келиндер отун жана суу ташууга бир күндө канча саат коротушат?

Кантип фасилитация жөргөзүү керек:

1. Аялдар менен эркектерге өз-өзүнчө фокус топторду уюштурула. Ар бир топтогу адамдар ар кандай социалдык-экономикалык топтордон болушу керек.
2. Алар бир күндө кандай иштерди жасай тургандыгын айтып бериши керек.
3. Эркектер менен аялдардын топтору өз сааттарын даярдашат. Кечээ эмне кылдыңар жана жылдын ушул маалында адатта эмне менен алек болосуңар сыяктуу суроодон баштасаңар болот. Же болбосо, күн сайын канчада ойгоносунар деп сурасаңар да болот.
4. Кечээ күнү жасаган бардык иштерин сүрөт түрүндө тартып, ар бир ишке канча убакыт корогонун көрсөткүлө. Ал үчүн айлана түрүндөгү сааттын циферблатын тарткыла. Бир эле маалда аткарылган иштерди (мисалы, балдарды кароо жана тамак жасоо) циферблатын бир эле бөлүгүндө көрсөтсөңөр болот.
5. Сүрөт тартылып бүткөндөн кийин, фокус-топтун катышуучуларына көрсөтүлгөн иштер боюнча суроолоруңарды бергиле.
6. Учурдагы жыл мезгилин көрсөтүлсүн (мисалы, кыш).
7. Эгер убакыт болсо, катышуучулар жылдын башка мезгилиндеги бир күнүн чагылдырган жаңы саатты тартып беришсе болот.
8. Сааттарды салыштыргыла.
9. Катышуучулардын жасаган иштери жана алардын көлөмдөрүн талкуулап жатканда негизги суроолорду берип тургула.
10. Бул көнүгүү/курал жергиликтүү жашоочуларга учурдагы көйгөйлөрүн жакшыраак түшүнүп, аларды чечүүгө жардам бере турган бирден бир курал экендигин түшүндүрүп өткүлө.

Сааттын сүрөтүн кагазга түшүрүп алууну унутпагыла. Саатта топтун/адамдын аты, ошондой эле жыл мезгили көрсөтүлүшү керек.

Материалдар: Флип-чарт, түстүү маркерлер жана сызгыч.

Кеңештер: Алгач, фасилитатор өзүн кечээги күнүн кандай өткөргөндүгүн тартып көрсөтсө болот.

Кагазга чоң айлананы тартып, канчада ойгонгонун, канчада жатканын жана алардын ортосунда кандай иштерди жасаганын көрсөтөт. Майда-барат иштерди көрсөтүүнүн кажети жок, бирок сүрөттө негизги жумуш, үйдө жасаган оокаттар, балдарды кароо сыяктуу күнүмдүк иштер сөзсүз камтылышы керек.

Көнүмдүк иш аракеттер сааттарынын документ баракчасы

Жердин аталышы <i>Айыл өкмөтү же айыл</i>		Көн	
Катчынын аты-жөнү		Катышуучулардын саны	
Фасилитатордун (-лордун) аты-жөнү		Эркектердин саны	
Колдонулуучу ыкма	Көнүмдүк иш-аракеттер сааты	Эркектердин саны	

Жаккан нерселер?

Кандай нерселер кыйынга турду?

Кошумча маалымат же силер байкаган же атайын басып көрсөткүң келген өзгөчө нерселер:

АББ семинары өтүлүүчү жер _____ Өтүлгөн күнү _____

Катчынын аты-жөнү _____

Натыйжалар: тэмдэгдг суроолорго жооп бергиле:

Ар бир адам убакытын кандай бөлөштөрт?

Аялдардын кэн тартиби эркектердикинен кандайча айырмаланат?

Кимисинин жумушу кеп? Эмне чечен?

Кимисинин эс алууга жана кээл ачууга убакыты бар? Эмне чечен?

Кыз-келиндер отун жана суу ташууга бир кэнд канча саат коротушат?

Маанилээ деп эсептеген кандай нерселерди байкадыар же крдээр?

Кырдаалды кандай баалап, кандай тыянакка келдиңер?

Сааттардын көчүрмөсүн тиркеп коюну унутпагыла!

«Менин коопсуз жана бейпил мектебим» курсунун алкагында Токмок шаарындагы №6 мектептеги иреттүү иш-чараларды планын ишке ашыруу практикасы жөнүндө

Сушанло Алия жана Асия, тең насаатчылар, 9-класс

«Менин коопсуз жана бейпил мектебим» курсун биздин мектептин алкагында ишке ашыруу бизге чоң мүмкүнчүлүктөрдү берди. Андан тышкары, биз балдар менен «Гендер», «Кыздарды зордоп ала качуу», «Эрте никеге туруу жана анын терс кесепеттери», «Команда түзүү», «Эдвокаси», «Өзүн өзү өлтүрүү» темалары боюнча кызыктуу жана таанып-билүү материалдарынын курсун өттүк, бизде алынган билимдерди жана көндүмдөрдү практикада колдонуунун сейрек мүмкүнчүлүгү жаралды. Силер кантип деп сурашыңар мүмкүн. Ага иреттүү иш-аракеттердин планын ишке ашыруу аркылуу деп жооп бермекчибиз.

Тилекке каршы, биздин мектепте 8-9-класстын окуучуларынын арасында эрте күйөөгө тийүү учурлары көп болууда. Биз дагы командабыз менен мындай терс тенденденцияга көңүлүңө карап, кол куушуруп отүргүбүз келген жок. Ошондуктан биз тобу-

буз менен чогулуп, мектеп коомчулугуна эрте турмушка чыгуунун терс жактары тууралуу кантип маалымат жеткирерибизди иштеп чыктык. Биз өзүбүздүн планды иштеп чыктык. Биздин алгачкы кадамыбыз жаш кыздар эмнеге күйөөгө чыккысы келгенин жана күйөөгө эрте тийип алуунун саламаттыкка да, аңсезимге да кескин кесепеттери болорун билерин аныктоо үчүн анкета жүргүзүү болду. Анкетадан кийин, биз командабыз менен алынган маалыматтарды иштеп чыктык, ошентип биз эмнеге көбүрөөк басым жасаарыбызды билип алгандан кийин, ошого ылайык иш жүргүздүк. Анкета жүргүзүүдөн алынган маалыматтарга ылайык, мектеп окуучуларынын версиясы боюнча эрте турмушка чыгуунун себеби эмне болуп эсептелинерин аныктадык: сурамжылоого катышкан 197 окуучунун:

- 131 (66%) окуучу, бул сүйүүдөн улам болгон нике деп ырасташты
- 30 (15%) окуучу эрте турмушка чыгуу менен финансылык көз карандысыздыкка ээ болуусу деп жаңылыш ырасташты
- 20 (10%) эрте бойго бүтүп калуу себебинен улам десе,
- 16 (8%) суралгандар «ата-энелер мажбурлагандан» улам эрте никеге турушарын айтышты.

Класстык саат өткөн учурда «Менин коопсуз жана бейпил мектебим» колдонмосундагы материалдарды, ошондой эле видеоматериалды пайдаланууну чечтик. Ошентип, биз окуучуларды эрте турмушка чыгуунун кесепеттери жөнүндө айтып, андан көрө окуусун улантып, жигердүү социалдык жашоо өткөрүп, өз карьерасын курууну ойлонуп, ошого аракет кылса, турмуштагы өзүнүн татыктуу ордун таба алат эле. Биздин мектептин алкагында уюшулуп, эрте күйөөгө тийүүнү токтотууга багытталган бардык иш чараларды бардык мектептерде өткөрсө болот. Ошондуктан бардык тең насаатчыларды ишти колго алып, эртерээк баштоого чакырабыз! Эрте никеге туруу—бул өзүбүзгө жасаган кастык эмеспи!

05

АББ 9-КУРАЛЫ: ЖЕРГИЛИКТ?? КООМДОШТУКТАГЫ СЕМИНАР

Эскерт??: Ушул колдонмонун максаттарынын негизинде төмөнкү маалыматтарды силер тууган-туушкандарыңардын же жоро-жолдошторуңардын алдында буга чейин өтүлгөн класстан тышкары сессияларда аткарылган иштер жөнүндө отчет берүүдө колдоносүңар. Бирок бул жерде берилген нускамалар аркылуу АББнын жүрүшүндө жасалган иштин натыйжаларын жергиликтүү жашоочулардын алдында да тааныштырып өтүүгө мүмкүн болгондой кылып ылайыкташтырылган. Ошондой эле бул көнүгүү/курал жергиликтүү жашоочуларга учурдагы көйгөйлөрүн жакшыраак түшүнүп, аларды чечүүгө жардам берген бирден бир курал экендигин түшүндүрүп өткүлө.

Максаттары:

1. Жергиликтүү коомдоштукту баалоонун негизги жыйынтыктары жана корутундулары менен тааныштыруу
2. Жергиликтүү коомдоштукка баалоонун негизги натыйжалары менен таанышып чыгуу мүмкүнчүлүгүн берүү;
3. Кийинки көрүлө турган аракеттерди, жергиликтүү коомдоштуктун жана анын мүчөлөрүнүн ролдору менен милдеттерин макулдашып, талкуулоо.

Ыкмалар:

1. Презентация
2. Топтошуп талкуулоо

Максаттуу топ:

Жергиликтүү жашоочулар менен жалпы жыйналыш өткөрүп, жолугушууда бирдей сандагы аялдар менен эркектер, бардык социалдык-экономикалык жана курактык топтун өкүлдөрү катышуусун камсыздагыла. Ошондой эле жолугушууда айыл башы жана аксакалдар сотунун мүчөлөрү сыяктуу кадыр-барктуу адамдардын катышуусу маанилүү.

Фасилитаторлор:

Бардык АББ тобунун мүчөлөрү

Презентация аяктагандан кийинки негизги суроолор:

1. Жергиликтүү коомчулук баалоонун негизги натыйжаларын кандай кабыл алышты?
2. Жергиликтүү коомдоштук баалоонун жүрүшүндө аныкталган көйгөйлөрдү колдо бар ресурстар менен чечип баштоо үчүн кандай аракеттерди көрө алат?

Жергиликтүү көйгөйлөрдө чечүү аракеттеринин матрицасы

№	Көйгөй	Көйгөйдү чечүү аракеттери	Жергиликтүү коомдоштукта ким лидер?	Жергиликтүү коомдоштукта ким жардам берип жатат?	Аракеттер качан көрүлө баштайт?	Жергиликтүү деңгээлде талап кылынган ресурстар жана аларды камсыз кылган булактар кайсылар?

Жол-жобо:

- АББ командасынын лидери акыркы күндөрү жасалган иштер жөнүндө айтып берет.
- АББ командасынын бардык мүчөлөрү (фасилитаторлор жана катчылар) АББ көнүгүүлөрүнүн жүрүшүндө алынган негизги натыйжалар жана корутундулар менен тааныштырышат. Негизги корутундулар менен жыйынтыктар негизги маселелер, негизги натыйжалар, жергиликтүү коомдоштуктун күчтүү жана алсыз жактары, тышкы мүмкүнчүлүктөр менен коркунучтар, тыянактар сыяктуу маалыматтар камтылган баалоо матрицасы түрүндө көрсөтүлүшү керек.
- Бардык натыйжалар көрсөтүлгөндөн кийин, катышуучуларды 4 топко бөлүштүрүү керек:
 - Жергиликтүү коомдоштуктун лидерлери, Айыл өкмөтүнүн жамааты, Айылдык кеңештин мүчөлөрү
 - Чоң кишилер
 - Аялдар
 - Жаштар (өспүрүмдөр, жыйырма жаштагылар)
- Ар бир топ АББнын натыйжалары менен корутундуларын өз ара талкуулап, аныкталган көйгөйлөрдү учурдагы ресурстар базанын (адам ресурстары, каржы, жаратылыш, социалдык, институционалдык ж.б.) алкагында чечүү үчүн (жергиликтүү коомдоштуктун лидерлери, чоң кишилер, аялдар жана жаштар тарабынан) кандай аракеттерди көрүүгө боло тургандыгын аныктап алышы керек. Ал үчүн АББ командасы мүмкүн болушунча топ мүчөлөрүнүн баарын катышууга тартуу жана SWOT талдоонун ар кандай элементтерин колдонуу (жергиликтүү коомдоштуктун күчтүү жана алсыз жактары) менен фасилитация жүргүзүшөт. Мисалы, жергиликтүү коомдоштук кандай алсыз жактарын (кемчиликтерин) жоюп, кандай күчтүү жактарына (артыкчылыктарына) көбүрөөк көңүл бурушу керек? Тышкы мүмкүнчүлүктөрдү кандай пайдаланып, ал эми тышкы коркунучтарды кантип азайтууга болот? Социалдык колдоо көрсөтүү кызматкерлери бул учурда кандай роль ойношот?

5. Ар бир топ өзүнүн жыйынтыктары менен тыянактарын жалпы жыйналышта бөлүшөт. Андан соң ар бир топ ким кандай иштерге жооп берип, көрсөтүлгөн аракеттер качан көрүлө тургандыгы чагылдырылган иш-аракеттер матрицасын көрсөтүшөт.

6. Кызыкдар адамдар же өтүнүүчүлөр ыраазычылыгын билдирип өтүшөт.

Материалдар:

1. Түзүлгөн сабактар боюнча «Негизги суроолор, негизги тыянактар, SWOT-талдоосунун натыйжалары жана корутундулары» көрсөтүлгөн флипчарттар (жыйналышка чейин алдын-ала даярдап алуу керек).
2. Топтордогу талкууларды жана кабыл алынган милдеттенмелерди документтештиргөн флипчарттар.

Жергиликтүү коомдоштуктагы семинардык документ баракчасы

Жердин аталышы Айыл өкмөтү же айыл		Күн	
Катчынын аты-жөнү		Катышуучулардын саны	
Фасилитатордун (-лордун) аты-жөнү		Эркектердин саны	
Колдонулуучу ыкма	Презентация, Топтук талкуулар	Эркектердин саны	

Жаккан нерселер?

Кандай нерселер кыйынга турду?

Кошумча маалымат же силер байкаган же атайын басып көрсөткүчөр келген өзгөчө нерселер:

АББ семинары өтүлүүчү жер _____ Өтүлгөн күнү _____

Катчынын аты-жөнү _____

Натыйжалар: түзүлгөн суроолорго жооп бергиле:

Жергиликтүү коомдоштуктун лидерлери:

АББнын негизги жыйынтыктары жана корутундулары боюнча жорумдар

Жергиликтүү коомдоштуктун лидерлери аныкталган кыйгыйлардагы учурдагы ресурстар базасынын (адам ресурстары, каржы, жаратылыш, социалдык, институционалдык ж.б.) алкагында чечүүгө чечкен кандай аракеттерди көрө алат?

Жергиликтүү коомдоштуктун көчтүү жактарын баса белгилеп көрсөтүү:

Жергиликтүү коомдоштуктун алсыз жактарын жоюу:

Гендердик теңчиликти орнотуу жана кыз-келиндердин мөмкүнчүлүктөрү менен укуктарын көбөйтүү жаатында социалдык өзгөрүүгө камсыз кылуу үчүн тышкы мөмкүнчүлүктөрдө көбүрөөк пайдалануу:

Гендердик теңчиликти орнотуу жана кыз-келиндердин мөмкүнчүлүктөрү менен укуктарын көбөйтүү жаатындагы социалдык өзгөрүүгө келтирилген тышкы коркунучтарды азайтуу:

Чоң кишилер:

АББнын негизги жыйынтыктары жана корутундулары боюнча жорумдар:

Чоң кишилер аныкталган кыйгыйлардагы учурдагы ресурстар базасынын (адам ресурстары, каржы, жаратылыш, социалдык, институционалдык ж.б.) алкагында чечүүгө чечкен кандай аракеттерди көрө алат?

Жергиликтүү коомдоштуктун көчтүү жактарын баса белгилеп көрсөтүү:

Жергиликтүү коомдоштуктун алсыз жактарын жоюу:

Жергиликтүү коомдоштукту өзгөчтүрүүгө чечкен тышкы мөмкүнчүлүктөрдө колдон келсе көбүрөөк пайдалануу:

Жергиликтүү коомдоштуктун өнөгүүсүнөн тоскоолдук жаратуучу тышы коркунучтарды кыскартуу:

Аялдар:

АТБнын негизги жыйынтыктары жана корутундулары боюнча жорумда

Аялдар аныкталган кыйгыйлардагы учурдагы ресурстар базасынын (адам ресурстары, каржы, жаратылыш, социалдык, институционалдык ж.б.) алкагында чечүүнү кандай аракеттерди көрө алат?

Жергиликтүү коомдоштуктун көчтүү жактарын баса белгилеп көрсөтүү:

Жергиликтүү коомдоштуктун алсыз жактарын жоюу:

Жергиликтүү коомдоштукту өнөктөрүнүн тышкы мөмкүнчүлүктөрдө колдон келсе көбүрөөк пайдалануу:

Жергиликтүү коомдоштуктун өнөгүүсүнөн тоскоолдук жаратуучу тышкы коркунучтарды кыскартуу:

Жаштар:

АББнын негизги жыйынтыктары жана корутундулары боюнча жорумдар:

Жаштар аныкталган кыйгыйлардагы учурдагы ресурстар базасынын (адам ресурстары, каржы, жаратылыш, социалдык, институционалдык ж.б.) алкагында чечүүнү кандай аракеттерди көрө алат?

Жергиликтүү коомдоштуктун көчтүү жактарын баса белгилеп көрсөтүү:

Жергиликтүү коомдоштуктун алсыз жактарын жоюу:

Жергиликтүү коомдоштукту өнөктөрүнүн тышкы мүмкүнчүлүктөрдү колдон келсе көбүрөөк пайдалануу:

Жергиликтүү коомдоштуктун өнөтүүсүнүн тоскоолдук жаратуучу тышкы коркунучтарды кыскартуу:

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары (айыл башы, айыл өкмөтү, айылдык кеңеш)

АББнын негизги жыйынтыктары жана корутундулары боюнча жорумдар:

Айыл башы, айыл өкмөтү, айылдык кеңеш аныкталган кыйгыйлордун учурдагы ресурстар базасынын (адам ресурстары, каржы, жаратылыш, социалдык, институционалдык ж.б.) алкагында чечүүнүн кандай аракеттерди көрө алат?

Жергиликтүү коомдоштуктун көчтүү жактарын баса белгилеп көрсөтүү:

Жергиликтүү коомдоштуктун алсыз жактарын жоюу:

Жергиликтүү коомдоштукту өнөктөрүнүн тышкы мүмкүнчүлүктөрдү колдон келсе көбүрөөк пайдалануу:

Жергиликтүү коомдоштуктун өнөтүүсүнүн тоскоолдук жаратуучу тышкы коркунучтарды кыскартуу:

Дагы кандай нерселерди байкадылар?

Кырдаалды кандай баалап, кандай тыянакка келдилер?

Социалдык өзгөрүүлөр театры

04

Киришүү	111
Образ жаратуу	116
Спектаклдарды даярдоо	119
Спектаклды даярдоо жана коюу	122
Спектакль коюу	124

КИРИШ??

Бул бөлүм аркылуу «Менин коопсуз жана бейпил мектебим» долбоорунун катышуучуларынын аткаруучулук жөндөмдөрүн изилдеп, аныктоого болот. Мындан тышкары, ар бир адам өз ой-пикирин кенен билдирип, чыныгы турмушка жакын кырдаалдарды ойноо мүмкүнчүлүгү берилген форумду түзгөн театр ыкмасы тууралуу айтылат. Демек, катышуучулардын аткаруучулук жөндөмдөрү гана байкалбастан, алар өзүн башка бирөөнүн ордуна коюп, анын абалын «жон териси» менен сезгенди үйрөнүшөт. Натыйжада, катышуучулардын дүйнө таанымы, күн мурунтан орноп калган көз-караштары өзгөрүп, буга чейинки жүрүм-турумдары жөнүндө башка өңүттөн ой жүгүртүп калышат. Ошентип, бул бөлүмдүн башкы максаты – аткаруучулук жөндөмдөрдү гана өздөштүрүү эмес, күнүмдүк турмушта кыйчалыш кырдаалдарды чечүүгө жардам берген шыктарды үйрөнүү. Жалпылап айтканда, бул бөлүмдүн негизги максаты – социалдык өзгөрүүлөрдү шарттоо. Социалдык жактан майнаптуу боло турган театр методологиясынын негизинде «Социалдык өзгөрүүлөрдүн театрын» иштеп чыгып, жүзөгө ашыруу ою жаралган.

Бул ой бразилиялык Августо Боалдын 1971-жылы иштеп чыккан «Басынгандардын театры» деген үлгүсүнө негизделет. Бул үлгүнү Боаль болгону эки жылдын ичинде өркүндөтүп, ал кийинчерээк дүйнө жүзүнө «Форум театр» деген аталыш менен тараган. Мындан тышкары, «Көрүнбөгөн театр», «Имидж театры» жана «Мыйзам чыгаруу театры» деген башка формалар да бар. Ошентип, «Социалдык өзгөрүүлөр театры» Боалдын ойлоруна негизделип, аны «Диалог оюну» деп да атасак болот. «Социалдык өзгөрүүлөр театры» бир катар оюндардан туруп, анын катышуучулары оюн аркылуу бири-бири менен диалог жүргүзүшүп, өз жөндөмдөрүн өстүрүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болушат. Бирок бул оюндар белгилүү бир тартипте өтүп, катышуучулар эрежелерди так сакташы керек. Ошол эле маалда аларга чыгармачыл демилгелери жана ойлору менен эркин бөлүшө алышат. «Социалдык өзгөрүүлөр театрында» тартип менен эркиндиктин ортосунда тең салмактуулук сакталып, катышуучуларга өмүр бою пайдасы тие турган социалдык ык-амалдарды өздөштүрүшөт. «Социалдык өзгөрүүлөр театры» тартипти гана талап кылбастан, катышуучулардын курчап турган чөйрөсүн өзгөртүп, алардын мектебин коопсуз жана бейпил кыла турган социалдык ык-амалдарды да үйрөтөт. Кириш сөзүбүздү Августо Боалдын «тартипсиз социалдык жашоо болбойт, ал эми эркиндиксиз жашоо болбойт» деген учкул сөзү менен жыйынтыктайлы. Бул бөлүм Y-PEER жаштар тармагынын колдоосу менен жазылган.

Бөлүмдүн планы:

Пре-тест

1-сессия: Киришүү

2-сессия: Образ жаратуу

3-сессия: Спектаклдарды даярдоо

4-сессия: Спектаклды даярдоо жана коюу

5-сессия: Спектакль коюу

Пост-тест

Глоссарий

Пре-тест:

1. Театрдагы спектаклда роль ойноп, катышып көрдүңөр беле?

☐

Ооба

☐

Жок

2. Эгер катышсаңар, спектаклдын мааниси/максаты кандай эле?

3. Эгер катышсаңар, жигердүү роль ойнодуңар беле?

4. «Социалдык өзгөрүүлөр театры» дегенди уктуңар беле?

☐

Ооба

☐

Жок

5. Театр социалдык турмушту өзгөртө алат деп ойлойсуңарбы?

☐

Ооба

☐

Жок

01

КИРИШ

Максаты: Катышуучуларды бири-бири менен тааныштыруу, ар кандай ролдор менен тааныштырып чыгуу, театрдын билим берүү жаатында ойногон ролу менен тааныштыруу, негизги эрежелерди белгилеп алуу жана театрдагы катышуучуларды окуткан көнүгүүлөрдөн баштоо

Убактысы: 2 саат

Сессиянын жүрүшү:

№	Аталышы	Убакыт
1	Ысымды ыргак боюнча атоо оюну	20 мүн.
2	Театрдын билим берүү жаатында ойногон ролу менен тааныштыруу жана негизги эрежелер	20 мүн.
3	«Бас-Токто» көнүгүүсү	20 мүн.
4	«Ооба, бирок...» көнүгүүсү	20 мүн.
5	Кол алышуучулардын мааниси	20 мүн.
6	Мерчимди жабуу	20 мүн.

Ушул семинардагы негизги ролдор:

1. Фасилитатор
2. Байкоочу
3. Катышуучулар
4. Джокер

Эскертүү: Төмөнкү көнүгүүлөрдү баштоодон жана бир катышуучу башка катышуучуларга көз салуудан мурун, өзүн тааныштырып өтүшү керек. Сессиялардын жүрүшүндө башкаларды жетектеген адам «фасилитатор» деп аталат.

Демек, сессияларды талаптагыдай өткөрүү үчүн «фасилитаторго» лидерчилик, адамдар менен тез тил табыша алуу шыктары жана тийиштүү билим талап кылынат.

Мындан тышкары, ар бир сессиянын жүрүшүнө бир катышуучуга башкаларга байкоо салып, бардык нерсени жазып туруу милдети жүктөлөт. Биринчиден, ал адам сессиянын жүрүшүнө байкоо салып, кандайдыр бир нерселерди өркүндөтүү боюнча сунуш берип, экинчиден, семинарды жакшыртуу үчүн ар кандай сессияларды талдап, документтештирип турат. Мындай милдет жүктөлгөн адам «байкоочу» деп аталат.

1-күнүгү: Ысымды ыргак боюнча атоо оюну

Максаты: Катышуучуларга бири-бири менен таанышууга жардам берүү

Убактысы: 20 мүнөт

Күнүгүнүн жөрүшү:

Топ айланага туруп, 1-2, 1-2-3 деген ыргак менен кол чабышат. Бир ыргакка келип алгандан кийин, фасилитатор ар бир катышуучу айлананын ортосуна бир-бирден чыгып кол чапкандын ордуна, бүтүндөй тулку-бою менен кыймылдап, ыргак менен өз аты-жөнүн атайт деп түшүндүрөт. 1 дегенде катышуучу аты-жөнүн айтып, кандайдыр бир кыймыл жасайт, 2 дегенде калган топ аны кайталайт. Андан соң баары 1-2-3 деген ыргак менен ал адамдын атын жана жасаган кыймылын үч жолу кайталашат. Эми айлананын ортосундагы адам өз ордуна барып туруп, айлананын ортосуна кийинки катышуучу чыгып, оюн бардык катышуучулар аты-жөнүн айтып бүтмөйүнчө улана берет.

Фасилитатор үчүн нускама:

Фасилитатор болуп өткөн көнүгүү боюнча өз ой-пикири менен бөлүшүп, көнүгүү аяктагандан кийин кол чаап кубаттап турушу керек. Мындан тышкары, чыр-чатактуу кырдаалдын келип чыгышына жол бербеш үчүн, көнүгүүнүн жүрүшүнө кылдат көз салып турушу керек. Эгер чыр-чатакты шарттай турган маселелер келип чыкса, байкоочу аларды жазып алышы керек.

Күнүгүнүн соңунда берилүүчү суроолор:

- Көнүгүүнүн жүрүшүндө **кандай** ойлор менен сезимдерге дуушар болдуңар?
- Көнүгүүгө катышып **кандай** тыянакка келдиңер?
- Бул оюндун мектептеги, университеттеги же коомдоштуктагы турмушка **кандайдыр бир деңгээлде** тиешеси барбы?

Түшүндүрүү: катышуучулар айланага туруп, кол чабышат. Бир катышуучу айлананын ортосуна туруп, кандайдыр бир кыймыл жасап, өз аты жөнүн айтат.

2-күнүгү: Театрдын билим берүү жаатында ойногон ролу менен тааныштыруу жана негизги эрежелер

Максаттары: Театрды билим берүү жаатында билим берүү куралы катары колдонууга боло тургандыгын кыскача чагылдырып берүү. Топтун ичинде бир катар негизги эрежелерди белгилеп алуу

Убактысы: 20 мүнөт

Күнүгүнүн жөрүшү:

Фасилитатор катышуучуларга «Социалдык өзгөрүүлөр театры» жөнүндө кыскача маалымат берээрден мурун, аларга Б-К-Ү баракчаларын таратып берет. Бул учурда Б тамгасы «Мен эмнени билем» дегенди түшүндүрөт, б.а. катышуучулар «Социалдык өзгөрүүлөр театры» тууралуу эмнелерди билгенин айтып беришет. К – «Эмнени билгим келет». Бул суроого жооп берүү үчүн, катышуучулар семинардан күткөн нерселерин жана эмнелерди үйрөнгүсү келгенин жазышат. Ү – «Семинардан эмнелерди үйрөндүм» дегенди билдирет. «Социалдык өзгөрүүлөр театрынын» соңунда катышуучулар ушул акыркы сессиянын суроолоруна жооп берүү үчүн кайрадан Б-К-Ү баракчаларын алышат.

Катышуучуларды бул көнүгүү менен тааныштыруу үчүн, фасилитатор бул семинарда театрды билим берүү материалынын негизинде түзүүгө мүмкүнчүлүк берген куралдар карала тургандыгы жөнүндө айтып бериши керек. Бул жогоруда аталган чыр-чатакты талдоонун жыйынтыгында аныкталган маселелерди чечүүчү куралдардын бири.

Фасилитатор катышуучуларга сессиялардын жүрүшүндө алынган билим, алардын өз мектептериндеги кырдаалды өзгөртүп, коопсуз жана бейпил чөйрөнү орнотууга жардам берет

деп түшүндүрүп бериши керек. Ушул жерден биргелешип катышуу ыкмаларын баса белгилей кетүү зарыл, себеби алар адамдарды социалдык жактан кыйла жигердүү болуп, башкаларга астейдил мамиле жасоого үндөйт. Биргелешип катышуу ыкмалары колдонула турган театрдын алкагында ар бир катышуучу өз ой-пикирин кенен билдирип, башкалардыкын сыйлай турган форум түзүлөт.

Так ушул жерден театрдын билим берүү жаатындагы тарыхы тууралуу төмөнкү фактыларды айтып өтүп, катышуучуларга колдонулуп жаткан ык-амалдын контекстин түшүнүүгө жардам берүү керек:

- Театр – сезимдерди билдирүүнүн жана кандайдыр бир окуяны баяндап берүүнүн дүйнө жүзү боюнча кеңири тараган ыкмасы. Демек, театр ар кандай маданияттардын башын бириктирүүчү майнаптуу курал десек жаңылышпайбыз.
- Театр аркылуу жаңылыктарды жайылтып, адамдарга билим берүүгө да болот.
- Жаштар лекцияларга караганда, өзгөчө, театр аркылуу көбүрөөк билим ала алышат.
- Театр угуучулардын бүйүрүн кызытып, катышуучуларга каралып жаткан маселеге көбүрөөк көңүл бурганга жардам берет.

Андан соң фасилитатор негизги эрежелердин маанилүүлүгүн түшүндүрүп берет, башкача айтканда, мындай эрежелер катышуучуларга семинардын жүрүшүндө өз оюн ээн-эркин билдирүүгө жардам берет. Катышуучулар эки же үч негизги эреже сунуштап, аларды флипчартка жазып коюу керек. Мисалы, негизги эрежелерге бир учурда бир гана адам сүйлөйт, башкалардын ой-пикирин сыйлоо жана купуялыкты сактоо (бөлмөдө айтылган нерсе бөлмөнүн ичинде эле калат) сыяктуу эрежелер кирет. Катышуучулар ар биринин ар кандай билим деңгээлин жана тажрыйбасын, ошондой эле маданий айырмачылыктарды сыйлай билиши керек. Сессия учурунда бардык мобилдик телефондор өчүрүлөт. Кийинчерээк катышуучулар негизги эрежелер боюнча бирдиктүү чечимге келип, өзара макулдашып, кимдир-бирөө эрежелерди буза турган болсо, ушул негизги эрежелерди жетектемеге алышат.

Эскертме: Оюндардын жана көнүгүүлөрдүн бардыгы «Социалдык өзгөрүү театрынын» объектерине тийиштүү. Катышуучулар атайын актерлор же актёрчулукка эч кандай тиешеси жок адамдар болушу мүмкүн. Сунушталган көнүгүүлөрдүн башкы максаты – ар бир катышуучуну инсан катарында өсүп-жетилүүсүнө жардам берип, өзүнүн жөндөмдөрүн жаңы ыкмалар менен көрсөтүүгө мүмкүндүк берүү. Ушуну менен, катышуучулар өзүлөрүнө жана башка адамдарга башка өңүттөн көз жүгүртүшүп, бири-бирин угууда жана бири-бири менен иштешүүдө астейдил мамиле жасай башташат. Ушул кадамдар жасалгандан кийин, театрды социалдык өзгөрүүлөр каражаты катары колдонсо болот. Ар бир оюндун өзүнүн кубаттуу символикасы бар. Алар чыныгы турмуштун метафоралары болуп, ар бир адам аларды өзүнүн жеке турмуштук тажрыйбасынын негизинде ар башкача түшүнөт.

Жумуш мейкиндигин даярдоо нускамасы.

Билм түмөнкүдөй болушу керек:

- кенен, ачык, таза жана жылуу;
- катышуучулардын арасында коопсуз жана ишенимдүү маанай орношу керек;
- туура эмес сүйлөп алам деп коркпой, өзүн ыңгайлуу сезе ала тургандай маанай болушу керек;
- жаңы ойлорду жаратууга мүмкүн боло тургандай маанай орношу керек;
- ар кандай сезимдерди билдирүүгө мүмкүн боло тургандай маанай орношу керек;
- ошондой эле катышуучулар каршы пикирин да ээн-эркин билдире алышы керек.

3-күнүгү: Бас-Токто

Максаттары: Катышуучулардын арасындагы кысынууну жоюу. Топтун башын бириктирүү

Убактысы: 20 мүнөт

Көнгөгү жореш:

Фасилитатордун айтымы менен катышуучулар ары-бери баса башташат. Андан соң аларга «бас» жана «токто» деген буйрук берилет. Бир нече мүнөттөн кийин, бул буйруктардын маанилери алмашат б.а. «бас» деген сөз «токто» дегенди, «токто» деген «бас» дегенди билдирет. Көнүгүүнү кызыктуураак кылуу үчүн, маанилери алмашкан дагы башка буйруктарды берсеңер болот «атыңды айт/секир» (атыңды катуу айт/секир), «колдор/тизелер» (колдорду көтөрүп/тизелерге тийип койгула) жана «мурун/белим» (мурунуңарды кармап/белиңерге тийип койгула).

Бул оюнду ойногон катышуучулар көнүгүүнүн алдында дене-боюн жазып, сергип алышат. Мындан тышкары, катышуучулар бири-биринин жаңылыштыктарын көрүп, каткырып күлүшүп, ортодогу кысынып-тартынуу акырындык менен жоюлат, ошондой эле бардык катышуучулар бирдей деңгээлде жаңылыштык кетирип алышы мүмкүн экендигин сезишип, алардын ортосундагы биримдик бекемдейт.

Фасилитатор 2ч2н нускама:

Фасилитатор катышуучуларды кубаттап, алар өзүлөрүн ээн-эркин жана ыңгайлуу сезе ала тургандай маанай жаратууга аракет жасашы керек.

4-көнгөгү: Ооба, бирок...

Максаты: Басынтуу түшүнүгү менен тааныштыруу

Убактысы: 20 мүнөт

Көнгөгү жореш:

Топту жуп-жуп кылып бөлүштүргүлө. Жуптун бирөөсү А болсо, экинчиси Б болот. А басынтуучунун милдетин, Б басынуучунун милдетин аткарат. Жуптар кимиси А, кимиси Б болоорун өз-ара чечип алышат (бир нече мүнөттөн кийин ролдорун алмаштырып алышса болот). Мындан тышкары, жуптар импровизацияны баштаардан мурун, чыр-чатактын сценарийин өзара макулдашып алышы керек.

Чыр-чатактуу кырдаалдын мисалы:

Керектөөчү (басынуучу) эки жума мурун жаныбарлар дүкөнүнөн бир балык сатып алган болот. Сатылып алынган балык көп өтпөй өлүп калгандыктан, ал кайра дүкөнгө келип акчасын кайтарып берүүнү доолай баштайт. Сатуучу (басынтуучу) төмөнкүдөй жооп бериши мүмкүн: Ооба, жаман болуптур, бирок балыктардын өмүрү кыска болот да. Керектөөчү чыр-чатакты андан ары улантып, сатуучу болсо анын айткандарын четке кагып, каяша жоопторду бере берет.

Катышуучулар бул көрүнүштү ойноп бүтүшкөндөн кийин, өзүлөрүн кандайдыр бир деңгээлде басынгандай сезишет. Бул учурда фасилитатор «Аракетти токтоткула» деген кийинки көрсөтмөнү берсе болот. Бул көрүнүштү сөз менен эмес, кыймыл-аракет менен бүтүрүү керек, ушуну менен катышуучулар болгон тулку-бою менен кыймылдашып, оюндагысын кандайдыр бир кыймыл же жаңсоо менен билдире алышат.

Мисалы: Басынган адам шүмүрөйүп туруп калса, басынткан адам колдорун белине алып, маашырланып мыйыгынан жылмайып турат.

Фасилитатор 2ч2н нускама:

Фасилитатор бардык жуптардын катышып жаткандыгын, ошондой эле убакытка көз салып турушу керек. Катышуучулар чыр-чатактуу кырдаалды чече албай же «аракетти бүтүрө» албай кыйналып жатышса, аларга нускамаларды бере алышат. Мисалы, ар бир жуп башкаларды туурабастан, сценарийди өзүлөрү каалагандай өзгөртө алышат. Мындан тышкары, фасилитатор кырдаалды күч менен чечүүгө жол берилбей тургандыгын эскертип өтүшү керек, себеби бүтүндөй семинарда зордук-зомбулукка жол берилбейт.

Көнгөгүндө соңунда топтун ичинде талкуулана турган суроолор:

- Көнүгүүнүн жүрүшүндө **кандай** ойлор менен сезимдерге дуушар болдуңар?
- Көнүгүүгө катышып **кандай** тыянакка келдиңер?
- Бул оюндун мектептеги, университеттеги же коомдоштуктагы турмушка **кандайдыр бир деңгээлде** тиешеси барбы? Топтор күн сайын басынтууга дуушар болушу мүмкүн деп ойлойсуңарбы?

5-көнгөгү: Кол алышуулардын мааниси

Максаттары: Үстөмдүк жана мамилелердин динамикасын изилдөө. Дене-бой тилин изилдөө

Убактысы: 20 мүнөт

Көнгөгүндө жүрүш:

Бул көнүгүүнү аткаруу үчүн топтун арасынан өз ыктыяры менен бир жуп чыгышы керек. Алар бири-бири менен кол алышып, ошол бойдон катып калышат. Фасилитатор калган катышуучулардан ушул жуптун ортосундагы мамиле кандай жана кимиси көбүрөөк үстөмдүк кылат деп ойлойсуңар деп сурайт. Бир нече мүнөт өткөндөн кийин, жаңы ыктыярчылар чыгып, алар жаңыча кол алышып туруп калышат. Калган катышуучулар аларды да талкууга алышат.

Фасилитатор 4чүн нускама:

Фасилитатор талкуунун оң маанайда жүрүшүн камсыздоо менен катышуучуларга кол алышуунун ар кандай элементтерин талдоого жардам бериши керек.

6-көнгөгү: Мерчимди жабуу

Максаты: Ар бир семинардын же кайталоонун акырында колдонула турган жөрөлгөнү үйрөтүү

Убактысы: 20 мүнөт

Көнгөгүндө жүрүш:

Бул учурда катышуучулар ой жүгүртүшүп, сессиянын жүрүшүндө кандай жаңы билимдерге ээ жана кандай сезимдерге дуушар болушкандыгы менен бөлүшө алышат. Мындан тышкары, биринчи сессия аяктагандан кийин, фасилитатор катышуучулардан басынтуу деген сөздүн маанисин, басынууга туура келген учурлар болду беле жана кандай адамдар/топтор басынууга дуушар болушу мүмкүн деген сыяктуу суроолорду сурашы керек. Катышуучулар көбүнчө күнүмдүк турмушта туш келген кырдаалдар тууралуу ой жүгүртүшөт.

Фасилитатор 4чүн нускама:

Бул учурда фасилитатор бардык катышуучуларга ыраазычылыгын билдирип, кийинки семинар тууралуу маалымат берүү менен бирге семинардын соңунда катышуучулардын кызыккан суроолоруна жооп берүү үчүн бөлмөдө бир аз кармалып калышы керек.

Катышуучулар 4чүн нускама:

Катышуучулар ар бир сессия тууралуу ойлонуп, төмөнкү эки суроого жооп бериши керек:

1. Семинардын жүрүшүндө кандай жакшы тажрыйбаларды байкай алдым?
2. Бул тажрыйбалар мага канчалык деңгээлде жардам бере алат же бул тажрыйбаларга өзүм канчалык салым кошо алдым?

02

ОБРАЗ ЖАРАТУУ

Максаты: катышуучулардын ойлору менен тажрыйбаларынын негизинде көйгөйлөрдү чечүүгө багытталган кандай сценарийлерди түзүүгө боло тургандыгын көрсөтүп берүү

Убактысы: 2 саат

Сессиянын жүрүшү:

№	Аталышы	Убакыт
1	Мерчимди ачуу (саламдашуу, мурунку сессия боюнча суроолорду берүү)	20 мүн.
2	«Кандай сезимге дуушар болом...» көнүгүсүү	20 мүн.
3	«Кируу-чыгуу» көнүгүсүү	20 мүн.
4	«Төрт адамдан турган бир топ» көнүгүсүү	40 мүн.
5	Мерчимди жабуу	20 мүн.

1-көңүлгө: Мерчимди ачуу

Максаттары: Катышуучулар менен саламдашуу. Мурунку сессия жөнүндө ой жүгүртүү. Жаңы өтүлө турган сессия тууралуу маалымат берүү

Убактысы: 15 мүнөт

Көңүлгө жана жерге:

«Социалдык өзгөрүүлөр театры» сессияларын баштоодон мурун, мерчимди ачып алууну адат кылып алуу керек. Фасилитатор бардык катышуучулар менен саламдашып, алардын маанайын сурайт. Мындан тышкары, учурда кандай нерселер жөнүндө ойлонуп жаткандарын да сураса болот. Кийинки кадам катары, буга чейин болуп өткөн сессиялар тууралуу суроолорду берип, катышуучулардын эсинде кандай маалыматтар калгандыгын суроо керек (айрыкча, «Театрдын билим берүү жаатында ойногон ролу менен тааныштыруу жана негизги эрежелер» бөлүмү жөнүндө).

Бул учурда фасилитатор катышуучуларды жаңы өтүлө турган сессия менен тааныштырып, мурунку сессиядагы басынтуу түшүнүгүнөн кийин, эми «Социалдык өзгөрүүлөр театрын» аткаруу үчүн дене-бой кыймылдарына өтө тургандыгын учкай айтып өтөт. Ошентип, «Басынгандардын театрынын» дагы бир курамдык бөлүгү «Образдар театры» тууралуу кеп болмокчу.

Түшүндүрүү: Катышуучулар отургучтарга тегерете отурушат. Окутуучу же фасилитатор Интерактивдүү театрдын тарыхын баяндап берет.

2-күнүгү: Кандай сезимге дуушар болом...

Максаты: Образдарды өркүндөтүү жөндөмүн машыктыруу

Убактысы: 10 мүнөт

Күнүгүгүнүн жөрүшү:

Фасилитатордун айтуусу менен катышуучулар айлана түрүндө отурушат. Катышуучулар кезектешип, бир-бирден айлананын ортосуна чыгып, турмушунда кандай сезимдерди баштарынан өткөргөнүн айтып беришет (бакыт, кайгы ж.б.). Катышуучу сезимдерди үнүн катуу чыгарып айткандыктан, калган катышуучулар ал сезимди кебете-кешпирлерин бузуп туурап турушат.

Фасилитатор үчүн нускама:

Фасилитатор жасалган көнүгүү боюнча өз ой-пикирин айтып турушу керек, себеби сезимдерди ар ким ар башкача билдирет.

3-күнүгү: Кирүү-чыгуу

Максаты: Аткаруучулук жана чыгармачыл шыктарды өркүндөтүү

Убактысы: 15 мүнөт

Күнүгүгүнүн жөрүшү:

Фасилитатордун айтуусу менен катышуучулар жуп-жуптарга бөлүнүп, жуптун бирөөсү А жана экинчиси Б болот. Бул көнүгүү эки көрүнүшкө бөлүнөт.

Биринчи көрүнүш:

А деген адам өзүн кандайдыр бир жерде жүргөндөй элестетет (мисалы, үйдө, кеңседе, уякта). Б дагы А айткан жерди элестетет, бирок башында солгун формада. Бир аздан кийин А күтүүсүздөн ошол жерден кетем дей баштайт, Б ар кандай сөздөр жана кыймылдар менен аны кетирбегенге аракет кылат.

Экинчи көрүнүш:

Б деген адам кандайдыр бир жердин тышында жүрүп (мисалы, бейтапкана, мектеп), ичине кире албай жаткан болот. Эми А ар кандай сөздөр жана кыймылдар менен Бны ал жерге киргизбегенге аракет кылат.

Бул жуп көнүгүүнү аткарып бүткөндөн кийин, айланага барып кошулуп, алардын ордуна кайра жаңы жуп чыгып, өзүлөрүнүн көрүнүшүн көрсөтө башташат.

4-күнүгү: Төрт адамдан турган бир топ

Максаты: «Образдар театры» менен тааныштыруу. Дене-бой тилин өркүндөтүү

Убактысы: 40 мүнөт

Күнүгүгүнүн жөрүшү:

Фасилитатордун айтымы менен, катышуучулар төрт адамдан турган топторго бөлүнүшөт (же болбосо, беш адамдан турушса деле болот). Катышуучулардын бири топтун лидери болуп, өз тобун уюштура баштайт. Бул көнүгүүдө эч кандай сөздөр айтылбай, катышуучулар жанындагы башка катышуучулардын нускамаларын аткарышат. Басынган адамдын элесин чагылдырган образ жаратуу керек (мурунку сессияда талкуулангандай). Алсак, кандайдыр бир элести чагылдырган образды көрсөтүүдө катышуучулар жай жана жумшак кыймылдашып, жанындагы катышуучу күткөн позада катып калышат же басынган кырдаалды көрсөтүү үчүн калган катышуучулар кайталай турган позаны ар кандай мимикалар менен чагылдырып бе-

рет. Топтун лидери өз тобун уюштуруп жатканда такыр сүйлөбөшү керек. Көнүгүү жасалып бүткөндөн кийин, фасилитатор топтордун лидерлерин чакырып, бүтүндөй топко көрсөтүлө турган кайсы элести тандоо керек экендигин кыскача талкуулап, андан соң ал элестин мүмкүн болгон маанилери талкууланат. Ошентип, катышуучулар алгач элести аныктап алышып, андан соң эмнени көрүп тургандыгын жана көргөн нерсесин чечмелеп беришет (мисалы, кимдир-бирөөнүн башка бир адамга үстөмдүк кылып жаткандыгын чагылдырууга болот).

Фасилитатордун айтуусу менен, катышуучулар элести «күчөтүшөт». Башкача айтканда, элести жараткан адам эми аны идеалдаштырып, чыр-чатакты чечүү жолун көрсөтүп бериши керек. Фасилитатор кайрадан талкууну баштап, топтун лидери өтмө элести табуу үчүн көрүнүштү кайрадан жаратат (чыр-чатак менен идеалдуу элестин ортосундагы өзара келишүү).

Фасилитатор элестин (образдын) ичине кирип, катышуучулардын бирөөсүнүн ийинине тийет. Ал катышуучу кандай ролду ойноп жатышкандыгын бир нече сап менен айтат. Элести бир нече жол менен чечмелөө үчүн, топ талкууну кайра улантышы керек.

Көнүгүү уланып, фасилитатор мезгил-мезгили менен үч жолу кол чаап турат. Фасилитатор кол чапкан сайын, катышуучулар жалпы элестин ичинде кыймылга келишип, көрсөтүлө турган ойду чагылдырып беришет.

5-күнүгүү: Мерчимди жабуу

Максаттары: Мерчимди жабуу жөрөлгөсүн улантуу. Мурунку сессияны жыйынтыктап, ачык суроолорго жооп берүү.

Убактысы: 15 мүнөт

Күнүгүүнүн жөрөлгөсү:

Эми катышуучулар буга чейин жасалган көнүгүүлөрдү жыйынтыктап, өз ой-пикирлери жана сезимдерин башка катышуучулар менен бөлүшүшөт.

Катышуучулар үчүн нускама:

Катышуучулар ар бир сессия тууралуу ойлонуп, төмөнкү эки суроого жооп беришет:

1. Семинардын жүрүшүндө кандай жакшы тажрыйбаларды байкай алдым?
2. Бул тажрыйбалар мага канчалык деңгээлде жардам бере алат/бул тажрыйбаларга өзүм канчалык салым кошо алдым?

03

СПЕКТАКЛЬ КОЮУ

Максаты: Театрда спектакль коюу**Убактысы:** 2 саат**Сессиянын жөрөшө:**

№	Аталышы	Убакыт
1	Мерчимди ачуу	20 мүн.
2	Кыска пьеса коюу	25 мүн.
3	Спектаклдын идеясын жазуу: Каармандардын таржымалын түзүү	25 мүн.
4	Спектакль коюу	30 мүн.
5	Мерчимди жабуу	20 мүн.

1-күнүгү: Мерчимди ачуу**Максаттары:** Катышуучулар менен саламдашуу. Мурунку сессия жөнүндө ой жүгүртүү. Жаңы өтүлө турган сессия тууралуу маалымат берүү**Убактысы:** 20 мүнөт**Күнүгүнүн жөрөшө:**

Мурунку сессияларда айтылып өткөндөй, «Социалдык өзгөрүүлөр театрынын» семинарлары мерчимдин ачылышы менен башталышы керек.

Фасилитатор бардык катышуучулар менен саламдашып, алардын маанайын сурайт. Мындан тышкары, учурда кандай нерселер жөнүндө ойлонуп жаткандарын да сураса болот. Ошондой эле мурунку сессияларды бышыктап, катышуучулар эсинде калган маалыматтар менен бөлүшүшү керек. Ушул тапта фасилитатор алдыда боло турган сессия тууралуу маалымат берип, анда театрдагы спектакль жөнүндө айтыла тургандыгын эскертип өтүшү керек.

2-күнүгү: Кыска пьеса коюу**Максаты:** Чакан спектакль коюу шыктарын машыктыруу**Убактысы:** 25 мүнөт**Күнүгүнүн жөрөшө:**

Катышуучулар спектакль тууралуу ойлорду топтоо үчүн беш адамдан турган топторго бөлүнөт. Катышуучулар кандай маселени аткара тургандыгын тандап жатканда, өз мектебинде

өтүлгөн мурунку семинардын алкагындагы «чыр-чатакты талдоо» көнүгүүсүнүн материалдарын колдонушса болот. Мындан тышкары, катышуучулар өзүлөрүнүн жеке турмушунда кабылган чыр-чатактуу кырдаалдар (мисалы, гендердик теңсиздик, зордук-зомбулук, гомофобия, социалдык теңсиздик ж.б.), ошондой эле өз мектептериндеги көйгөйлөр тууралуу ойлору менен бөлүшүп өтүшсө болот.

Топтор өз ара макулдашып алышкандан кийин, катышуучулар отургучтарга айланга отуруп, топтолгон маселелерди талкуулаганга өтүшөт.

Фасилитатор 2ч2н нускама:

Фасилитатор талкууну кагазга түшүрүп, көтөрүлгөн маселелерди тизмелеп турушу керек. Ошол эле учурда талап кылынган темаларды башкарып, көрсөтмө берип турушу керек.

Эскертүү! Бул көнүгүү өзгөчө мааниге ээ, себеби ал алдыда боло турган оюндун негизин түптөп берет. Демек, бардык катышуучулар теманы өнүктүрүү үчүн кандай нерселерди өзгөртүү керек экендиги тууралуу ой-пикирлери менен бөлүшүшү керек.

Бир чечимге келишкенден кийин, топтун сценарий боюнча ойлору маалым болот. Ошентип, сценарийди төмөнкүдөй кадамдар боюнча түзүү керек:

1. Негизги ой: Топтор көрүүчүлөр менен биргелешип чечкиси келген көйгөй.
2. Басынтуучу менен басынган адамдын каалоолорунун кагылышуусу.
3. Басынган адамдын физикалык жана вербалдык аракеттери. Алгач, оң маанайда башталып, терс жагына бузулуп, басынтуучуга жеңилип берет.

3-күнүгү: Спектаклдын идеясын жазуу: Каармандардын таржымалын түзүү

Максаты: Каармандардын таржымалын кантип түзүүнү үйрөтүү

Убактысы: 25 мүнөт

Күнүгүгүнүн жөрүшү:

Мурунку сессияда катышуучулар спектакль үчүн идея ойлоп табышы керек болгон, эми бул сессияда алар ошол идеяны кагазга түшүрүшөт.

Башкача айтканда, буга чейин айтылган ойлордун негизинде окуя жазыш керек болот.

Биринчиден, каармандардын чоо-жайын тактап алуу керек. Катышуучулар фасилитатордун айтуусу менен ар бир каармандын таржымалын түзүп чыгышат. Мындай таржымалга каармандын аты-жөнү, курагы, башка каармандар менен болгон мамилеси, этностугу, маданияты, билими, дене-бой зомбулугу, эмоционалдык жактан басынтуу көрүнүштөрү сыяктуу маалыматтар кирет.

Болжол менен 10 мүнөт өткөндөн кийин, катышуучулар окуя жазып башташып, аталган тапшырманы 10 мүнөттүн ичинде бүтүрүшү керек.

4-күнүгү: Спектакль коюу

Максаты: Катышуучуларга сессия учурунда үйрөнгөн куралдардын жардамы менен каармандын образын иштеп чыгып, чыныгы спектаклды коюу мүмкүнчүлүгүн берүү

Убактысы: 30 мүнөт

Күнүгүгүнүн жөрүшү:

Эми катышуучулар фасилитатордун айтуусу менен, бүтүндөй топтун алдында өз спектаклдарын көрсөтүшөт.

Ар бир презентациядан кийин, талкуу болуп, катышуучулар аткаруучулук жөндөмдөрүнүн такталганы же аларга каармандын таржымалынын пайдасы тийгени же тийбегендиги же күтүлгөндөй сезимдерди баштарынан өткөргөндүгү же өткөрбөгөндүгү тууралуу сүйлөшүшөт. Фасилитатор катышуучуларга өз көз-карашын билдирип, кубаттап турушу керек.

5-күнүгү: Мерчимди жабуу

Максаты: Ушул сессияда алынган билимдерди жыйыныктоо

Убактысы: 20 мүнөт

Көнгөгөңгөнүн жүрүшү:

Кайра ойлонууга кез келди. Эми катышуучулар буга чейин жасалган көнүгүүлөрдү жыйынтыктап, өз ой-пикирлери жана сезимдерин башка катышуучулар менен бөлүшүшөт.

Катышуучулар үчүн нускама:

Катышуучулар ар бир сессия тууралуу ойлонуп, төмөнкү эки суроого жооп бериши керек:

- 1 Семинардын жүрүшүндө кандай жакшы тажрыйбаларды байкай алдым?
- 2 Бул тажрыйбалар мага канчалык деңгээлде жардам бере алат/бул тажрыйбаларга өзүм канчалык салым кошо алдым?

СПЕКТАКЛДЫ ДАЯРДОО ЖАНА КОЮУ

Максаттары: Катышуучулар даярдаган спектаклды жеткире иштеп чыгуу. Катышуучуларды спектаклды жакшырта турган репетиция техникалары менен тааныштыруу

Убактысы: 2 саат

Сессиянын жөрөшө:

№	Аталышы	Убакыт
1	Мерчимди ачуу	15 мүн.
2	Репетиция техникалары	90 мүн.
3	Мерчимди жабуу	15 мүн.

1-күнүгө: Мерчимди ачуу

Максаттары: Катышуучулар менен саламдашуу. Мурунку сессия жөнүндө ой жүгүртүү. Жаңы өтүлө турган сессия тууралуу маалымат берүү

Убактысы: 15 мүнөт

Күнүгөнүн жөрөшө:

Мурунку сессияларда айтылып өткөндөй, «Социалдык өзгөрүүлөр театрынын» семинарлары мерчимдин ачылышы менен башталышы керек.

Фасилитатор семинарды бардык катышуучулар менен саламдашып, алардын маанайы тууралуу суроо менен баштайт. Мындан тышкары, учурда эмне жөнүндө ойлонуп жаткандарын да сураса болот. Ошондой эле мурунку сессияларды бышыктап, катышуучулар эсинде калган маалыматтар менен бөлүшүшү керек. Андан соң фасилитатор алдыда боло турган сессия жана анын мазмуну тууралуу маалымат берет.

2-күнүгө: Репетиция техникалары

Максаты: Чыныгы турмушка жакын жана жергиликтүү калкка негизделген спектаклдарды иштеп чыгуу

Убактысы: 90 мүнөт

Күнүгөнүн жөрөшө:

Фасилитатор белгиленген максаттар боюнча ар кандай репетиция техникаларын колдонсо болот. Төмөндө репетициянын ар кандай техникалары келтирилген.

Бардык техникаларды бир аз «көбүртүп-жабыртып» колдонуу керек. Калган катышуучулар талкууга байкоо салып, каралган техникалар спектаклга пайдасы тийип же тийбей турганды-

гын талкуулашат. Талкуудан кийин, топ машыгууну улантып, талкуунун тыянактарын жүзөгө ашырышат. Кийинки репетиция болжол менен 20 мүнөткө созулат.

«Инсценировка спектакль»

Репетиция убакыты: 20 мүнөт

Бул техника актерлордун театралдык шыктарын өркүндөтөт. Бул техниканын башкалардан айырмасы, актерлор үн чыгарбай, бир дагы сөз айтпастан, ооздорун гана кыймылдатып ойношот. Калган катышуучулар болсо аларга байкоо салып отуруп, көрүнүш көрсөтүлүп бүткөндөн кийин, аны кандайча түшүнгөнүн айтып беришет. Бул техниканын максаты – катышуучулар спектаклды көрүп отурушуп, окуянын сюжетин түшүнбөй калган аткаруучулук кемчиликтерди байкоо.

«Эргүүнү жаныбарлардан алуу»

Репетиция убакыты: 20 мүнөт

Көпчүлүк учурларда адамдардын кыймыл-аракети жаныбарлардыкына окшошуп кетет. Бул өзгөчө техниканы колдонуу үчүн, катышуучулар каармандын мүнөзүнө окшош кандайдыр бир жаныбарды элестетип, ошону туурап ойноп бериши керек.

Түшүндүрүү: Сахнада төрт актер төрт жаныбардын ролун ойнойт, мисалы, бирөөсү маймылдын, экинчиси арстандын, дагы бири жыландын жана коёндун.

«Башка жанр»

Репетиция убакыты: 20 мүнөт

«Социалдык өзгөрүүлөр театрынын» белгилүү бир көрүнүшү опера, комедия сыяктуу башка жанрда ойнолушу керек. Ушуну менен актерлор өз ролдорун жаңы ыкмалар жана формалар менен ойноп беришет.

«Эмоция»

Репетиция убакыты: 20 мүнөт

Адамдын турмушунда бир эле маалда ар кандай сезимдер аралашкан учурлар болот. Бул техниканын жардамы менен актер сезимдерди айырмалап, окуянын сюжети боюнча ар кандай сезимдерди билдириш керек болсо, ошонун ичинен бирөөсүнө басым жасай алат.

Мисалы, актер сүйүүнү билдирген сөздөр жана кыймылдар менен зордук-зомбулук көрүнүшүн ойной албайт. Ушул көнүгүүдө катышуучунун аткаруучулук шыктары жакшырат.

Фасилитатор үчүн нускама:

Ар бир техникадан кийин, фасилитатор колдонулган техника катышуучулардын аткаруучулук шыктарына кандай таасир эткенин сурап, чогуу талкуулашат. Мындан тышкары, фасилитатор катышуучуларга талкууланып жаткан маселе боюнча өз ой-пикирин билдирип турушу керек.

3-көнүгүү: Мерчимди жабуу

Максаты: Ушул сессияда үйрөнгөн нерселерди жыйыныктоо

Убактысы: 15 мүнөт

Көнүгүүнүн жөрүшү:

Кайра ойлонууга кез келди. Эми катышуучулар буга чейин жасалган көнүгүүлөрдү жыйынтыктап, өз ой-пикирлери жана сезимдерин башка катышуучулар менен бөлүшүшөт.

Катышуучулар үчүн нускама:

Катышуучулар ар бир сессия тууралуу ойлонуп, төмөнкү эки суроого жооп бериши керек:

1. Семинардын жүрүшүндө кандай жакшы тажрыйбаларды байкай алдым?
2. Бул тажрыйбалар мага канчалык деңгээлде жардам бере алат/бул тажрыйбаларга өзүм канчалык салым кошо алдым?

СПЕКТАКЛДЫ КОЮУ

Максаты: Спектаклды коюу

Убактысы: 2 саат

Сессиянын жөрөшө:

№	Аталышы	Убакыт
1	Мерчимди ачуу	15 мүн.
2	Спектаклды коюу	90 мүн.
3	Мерчимди жабуу	15 мүн.

1-күнүгүчү: Мерчимди ачуу

Максаттары: Катышуучулар менен саламдашуу. Мурунку сессия жөнүндө ой жүгүртүү. Жаңы өтүлө турган сессия тууралуу маалымат берүү

Убактысы: 15 мүнөт

Күнүгүчүнүн жөрөшө:

Фасилитатор семинарды бардык катышуучулар менен саламдашып, алардын маанайы тууралуу суроо менен баштайт. Мындан тышкары, учурда алар эмне жөнүндө ойлонуп жаткандарын да сураса болот. Ошондой эле мурунку сессияларды бышыктап, катышуучулар эсинде калган маалыматтар менен бөлүшүшү керек. Андан соң фасилитатор алдыда боло турган сессия жана анын мазмуну тууралуу маалымат берет.

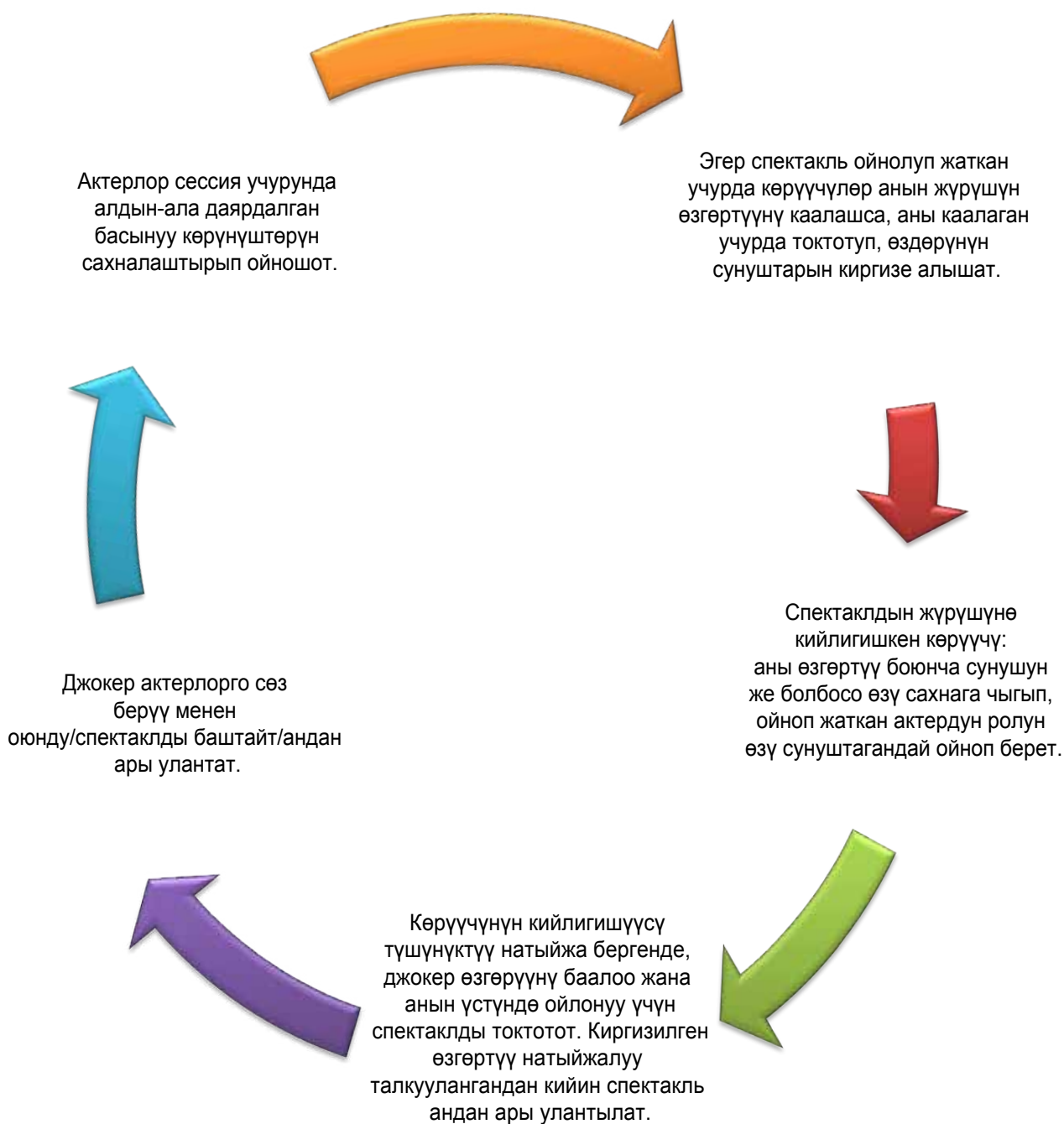
2-күнүгүчү: Спектаклды коюу

Максаттары: Мурунку сессияларда алынган билимдерди жүзөгө ашыруу. Спектакль коюу

Убактысы: 90 мүнөт

Күнүгүчүнүн жөрөшө:

Фасилитатор угуучулар менен саламдашып, актерлорду тааныштырып, бул сессиянын жүрүшүндө «джокердин» милдетин аткара тургандыгын түшүндүрүп өтөт. Джокер театрдын түпкү маани-маңызын сүрөттөп, театрдын катышуучулук формасы менен катышпаган формасынын ортосундагы негизги айырманы түшүндүрөт. Алдыда боло турган сессияда угуучулардын бүйүрүн кызыткан интерактивдүү катышуучулук форма колдонулат.

Спектакль бразилиялык театр режиссеру Августо Боалдын социалдык көйгөйлөрдү көркөм чыгармачылык жол менен чечүү ыкмасы болгон «Форум театрынын» чатырынын астында коюлат.

Бул өзгөчө театрдын эң негизги элементи – көрүүчүлөрдүн арасынан чыккан актер. Жогоруда айтылып өткөндөй, эң негизгиси, театр көрүүчүлөрдүн сезимталдыгын ойгото алышы керек. Башкача айтканда, көрүүчү спектаклдагы кандайдыр бир көрүнүштүн таасирин күчөтүү үчүн бул же тигил жерин бир аз башкача ойнойт элем деп ойлонгондо гана, көрүүчүлөр анда чындап катыша алат.

Ошентип театр менен көрүүчүлөр эки жол менен өзара аракеттенишет. Биринчи учурда, көрүүчүлөр түздөн-түз кийлигишип, кол көтөрүп «Токто» деп туруп, бул же тигил нерсени эмне үчүн башкача жасамак экендигин түшүндүрүп берет. Ошентип, биринчи кадам

– **вербалдуу (сүйлөп) кийлигишүү**

Бул учурда актерлор белгилүү бир көрүнүштү көрүүчүнүн сунушун эске алып ойноп беришет.

Өз ара аракеттешүүнүн кийинки формасында, көрүүчү бир аз башкача формада катышат. Көрүүчүлөр вербалдуу (сүйлөп) кийлигишүүдөн тышкары,

– **физикалык жол менен кийлигише алышат**

Тактап айтканда, көрүүчү өз сунушун айтып гана койбостон, сахнага басып келип, актерлорго белгилүү бир көрүнүштү кандай ойнош керек экендигин кыймыл-аракет менен көрсөтүп берет.

Эскертүү! Кийлигишүүлөрдү джокер тескеп турат. Эске сала кетүүчү нерсе, джокер күч колдонулган аракеттерге жол бербейт. Мындан тышкары, көрүүчүлөрдүн сунуштары чыныгы турмушка жакын болуп, джокерге жагышы керек.

Ар бир коюлган оюндан кийин, сахнага джокер чыгып, көрүүчүлөр менен талкууну башташ керек. Джокер көрүүчүлөрдөн спектаклдын көйгөйлүү темасын түшүнүшкөндүгүн же жоктугун сурап турат. Мындан тышкары, коомдун ичинде ушул сыяктуу көйгөйлөр барбы, спектаклды көрүп жатышканда каармандарга боор тартуу сезими болдубу сыяктуу суроолорду да берет. Джокердин максаты – ой жүгүртүү процессине түрткү берүү үчүн мүмкүн болушунча көбүрөөк көрүүчүлөрдү сөзгө тартуу. Талкуу бөлүгү бүткөндөн кийин, актерлор спектаклды дагы бир жолу коюшуп, көрүүчүлөр аны бир кыйла көбүрөөк кунт коюп көрүшү керек болот. Бул жолу да көрүүчүлөр спектаклга кийлигишип, төмөнкү аракеттерди жасаса болот:

Мисалы, көрүүчүлөрдүн арасында белгилүү бир көрүнүшкө макул болбой тургандар же айтыла турган ойду кыйла таасыныраак чагылдыруу үчүн, ошол көрүнүштү жакшыраак аткарсан (же ошол жерин өзгөртсө) болмок дегендер болсо, үнүн катуу «Токто!» деп кыйкырса болот. Спектаклды токтоткон адам белгилүү бир көрүнүштү канткенде башкачараак ойноого боло тургандыгы тууралуу ою менен бөлүшүп, актерлор анын сунушун эске алып, ошол көрүнүштү кайрадан ойноп бериши керек (вербалдуу (сүйлөп) кийлигишүү). Ошондой эле, ушул сыяктуу кийлигише турган адам сахнага басып келип, ролду өзү ойноп көрсөтүп берсе болот (физикалык кийлигишүү).

Спектакль учурунда джокерге берилүүчү нускамалар

Актерлор ойноп жатканда, джокер да сахнада турушу керек (спектаклга жолтоо болбош үчүн сахнанын четинде), себеби мындай учурда ал аткаруучуларды эмес, көрүүчүлөрдү көрүп, спектаклга кийлигишкиси келген адамды дароо байкай алат. Көрүүчүлөрдүн арасынан кимдир-бирөө «токто!» деп кыйкыраары менен, джокер анын аты-жөнүн жана кандай сунуш киргизгиси келип жаткандыгын сурайт.

Кийлигишүүдөн соң, джокердин айтуусу менен, актерлор белгилүү бир көрүнүштү кайра ойноп, каармандардын бири аны көрүүчүнүн сунушу боюнча аткарып берет. Көрүнүш кайрадан ойнолуп бүткөндөн кийин, ал кайрадан токтотулуп, көрүүчүлөр, айрыкча, спектаклды токтотуп, өз ою менен бөлүшкөн көрүүчү менен талкууланып, актерлордун сунушталган ойду жеткиликтүү аткарып бере алгандыгын же албагандыгын аныктоо керек. Же, спектаклга кийлигишкен көрүүчү ролду өзү ойноп берсе, айтыла турган ойду жеткире алгандыгын аныктоо керек.

Акыры, джокер көрүүчүлөрдөн ушул маселени башкача жол менен чечүүгө болот дегендер барбы деп сурайт. Эгер мындан ары кийлигише турган көрүүчүлөр жок болсо, спектакль, көрүүчүлөрдүн арасынан «Токто!» деген кыйкырык чыкмайынча улана берет.

Байкоочу үчүн нускама:

5-сессияда Байкоочу сыяктуу жаңы роль кошулат. Байкоочунун милдети бүтүндөй сессияны кагазга түшүрүп, документтештирип туруу. Алар спектакль жүрүп жатканда келип чыккан

маселелерди б.а. көрүүчүлөр жигердүү катыша алыштыбы же жокпу, спектаклды жакшыртуу мүмкүнчүлүктөрүн көрө алыштыбы же жокпу, көрүүчүлөрдүн жана актерлордун арасында кандай көйгөйлөр чыгып жатты сыяктуу учурларды жазып алып турат. Бул тапшырманы аткаруу үчүн, байкоочу спектаклди документтештирүү үчүн бардык мүмкүн болгон ыкмаларды (аудиожазуу, видеого тартуу, сүрөткө тартуу, кагазга жазып алып түрүү ж.б.) колдонсо болот.

Форумдан кийин

Джокер актерлорго ойноп беришкендигине жана көрүүчүлөргө катышып беришкендигине ыраазычылыгын билдирип, спектаклды бүтүрөт. Ушул жерден баса белгилей кетүүчү нерсе, катышуучулар «Социалдык өзгөрүүлөр театрында» үйрөнгөн шыктарды эстеп калып, жашоосун кыйла кызыктуу кылуу үчүн чыныгы турмушта пайдаланышы керек.

3-күнүгү: Мерчимди жабуу

Максаты: Ушул сессияда алынган билимдерди жыйыныктоо

Убактысы: 15 мүнөт

Күнүгүнүн жөрүшү:

Кайра ойлонууга кез келди. Эми катышуучулар буга чейин жасалган көнүгүүлөрдү жыйынтыктап, өз ой-пикирлери жана сезимдерин башка катышуучулар менен бөлүшүшөт.

Катышуучулар үчүн нускама:

Катышуучулар ар бир сессия тууралуу ойлонуп, төмөнкү эки суроого жооп бериши керек:

1. Семинардын жүрүшүндө кандай жакшы тажрыйбаларды байкай алдым?
2. Ушул тажрыйбалар мага канчалык деңгээлде жардам бере алат/ушул тажрыйбаларга өзүм канчалык салым кошо алдым?

Пост-тест:

1. «Социалдык өзгөрүүлөр театры» сессиясынан кандай маанилүү сабактарды алдыңар, эмнени үйрөндүңөр?

2. Тобуңар алган тажрыйбаларды мектепти кыйла коопсуз жана бейпил кылуу үчүн кандайча пайдалана алышат?

3. Алынган тажрыйбаларды күнүмдүк турмушта кандайча пайдаланасыңар?

4. Августо Боалга театрдын ушундай формасын иштеп чыгууга эмне түрткү берген?

5. «Социалдык өзгөрүүлөр театрынын» түпкү мааниси/максаты кандай?

6. «Социалдык өзгөрүүлөр театры» аркылуу социалдык өзгөрүүлөрдү орнотууга болобу?

☐

Ооба

☐

Жок

7. Ушул сыяктуу спектаклда кайра катышкыңар келеби?

Ооба

Жок

Глоссарий

Актер/тренер – импровизация аркылуу сценарийлерди жазганда катышкан, өзү теңдүүлөргө арналган спектаклдардагы каармандардын ролун ойногон жана фасилитатордун милдетин аткарган адам. Актерлор/тренерлер театралдык жана импровизациялык техникаларды жигердүү мүнөздө үйрөнүшөт.

Антогонист – протагонисттин кызыкчылыктарына карама-каршы келген башкы каарман.

Аудитория, көрүүчүлөр – театралдык көрүнүштү көрүп отурушкан адамдардын тобу.

Байкоочу – 5-сессияда кошула турган адам. Ал бүтүндөй процессти документтештирип, ал боюнча отчет берип, баалоого мүмкүнчүлүк берет.

Демеханизация – актерлорго денесине «кайра кирип», ар кандай кыймылдарды жасоого мүмкүнчүлүк берген бир катар оюндар жана көнүгүүлөр. Демеханизация аркылуу автоматташтырылган ой жүгүртүүдөн чыгып, жаңы мүмкүнчүлүктөрдү табууга болот.

Джокер – 5-сессияны жөнгө сала турган адам. Ал бүтүндөй процесске жооптуу болуп, көрүүчүлөрдүн кийлигишүү аракеттерине көз салып, талкууларды баштайт.

Импровизация – Жөнөкөй тил менен айтканда эч кандай сценарий даярдабай туруп аткаруу. Актерлор импровизация шыктарын жакшыртуу үчүн куралдарды окуп чыгышып, ал эми топтор спектаклды жакшыртуу үчүн атайын даярдалган планды карманышат. Бирок импровизацияда сценарийлер жатталбайт.

Каармандардын таржымалы – актер/тренер жараткан каармандардын таржымалы. Каармандардын таржымалында каармандын сценарийде берилген фактылары, ошондой эле сценарийде камтылбаган башка фактылары каралат. Таржымалда каармандын үй-бүлөсү, жашоо шарты, жактырган жана жактырбаган нерселери, күнүмдүк иштери ж.б.у.с. чоо-жайы жазылат.

Кийлигишүү – «Социалдык өзгөрүүлөр театрынын» спектаклында көрүүчүлөрдүн арасынан бир адам чыгып, протагонистти алмаштырып, спектаклдын жыйынтыгын оң жагына өзгөртүүгө аракет кылган учур.

Конфликт – «Социалдык өзгөрүүлөр театрынын» алкагындагы спектаклдын эң негизги элементи. Конфликт протагонист менен антагонисттин кызыкчылыктарынын кагылышуусу, ошондой эле ар кандай кызыкчылыктардын ортосунда өзара эпке келишүү кырдаалы.

Образдар театры – үн-сөзсүз аткарыла турган бир катар көнүгүүлөр. Бул учурда катышуучулар өз сезимдерин белгилүү бир кыймылды жасап катып калган дене-бой тили менен көрсөтүп берет. Ушул катып калган образдар бир катар кыймылдар жана интерактивдүү көнүгүүлөр аркылуу «тирилет».

Протагонист – «Социалдык өзгөрүүлөр театрынын» спектаклындагы башкы каарман.

Фасилитатор – семинардын жана спектаклдын алып баруучусу. «Социалдык өзгөрүүлөр театрында» фасилитатор көрүүчүлөргө эрежелерди белгилеп, көрүүчүлөрдүн протагонистти алмаштыруу аракетин тескейт, ошону менен катар көрүүчүлөр сунуштаган бардык чечимдерди биргелешип талкуулайт.

Форум театр – көрүүчүлөрдүн кийлигишүүсү менен көйгөйлүү сценарийди алгач көрсөтүп, андан соң ойноп берүү, кандайдыр бир чараларды көрүү жана натыйжаны оң жагына өзгөртүү аракеттери менен коштолгон интерактивдүү театр формасы.

Орто мектептердин окуучулары, айрыкча кыздар өз коомунда өзүн кооптуу сезет

Өз коомунда, мектепте жана үйдө жогорку класстын окуучуларынын арасында жеке коопсуздукту кандай түшүнөрүн аныктоо үчүн, ООН-женщины уюмунан такшалмадан өтүп жаткан Шукрия Назридод жана Гульзира Камытжанова «Менин коопсуз жана бейпил мектебим» долбооруна Кыргызстан боюнча катышкан 14 жаштан 17 жашка чейинки курактагы 90 тең насаатчынын арасында сурамжылоо жүргүздү.

Эреже катары, ар бир адамдын жеке проблемасы эле эмес, социалдык дагы проблемасы болуп эсептелген балдардын жеке коопсуздугуна жана алардын зомбулукту кабыл алуусуна өтө аз көңүл бурулуп келген.

Өзүнүн жеке коопсуздугу боюнча студенттердин көз карашы азыркы коомдо эмнелер болуп жатканына негизделет, мисалы, этникалык кыргыздардын арасындагы ар бир үчүнчү аял эркине каршы ала качып кеткенден кийин турмушка чыгат. Бул өспүрүм кыздардын жана 20 жаштагы турмуш кура элек күндөлүк жашоосунда чагылдырылат. Көчөгө чыгуу чоң проблема болуп калды. Жаш кыздар өзүн кооптуу абалда сезип, мени качан ала качып кетишет деп коркуп жүрөт: «Азыркы учурда түнкү убак абдан кооптуу, анткени эч кимге ишенип болбойт. Кечки бдан кийин биз дайыма бирөө менен жүрөбүз, мисалы дүкөнгө барганда. Айрыкча караңгы киргенде ата-энем мени такыр көчөгө чыгарбайт» – деп, жооп берди суралган кыздардын бири. Экинчи кызы: «Бир жолу бир нече бала үйүбүздүн жанындагы дүкөндүн алдында туруп алышып, бир кызды күчтөп машинага салышып, бир жакка кетип калышты. Биз аны карап, катып эле калыптырбыз. Чынын айтканда, мен көчөгө чыкканда өзүмдү коопсуз сезе албайм, анын үстүнө мен айткандай окуялар күндүз эле болуп жатпайбы. А кечки алтыдан кийин көчөгө чыккандан корком, бул убактан кийин такыр эле чыкпайм десем болот. Жигиттер уят сөз айтышып, тийишип, ар нерсе ыргытышат, уурдап кетиши да мүмкүн. Бул мен үчүн өтө коркунучтуу».

Мындай окуялар кыздардын үйүндө камалып отурушуна алып келет. Алар көчөгө жалгыз чыккандан күндүз дагы коркушат. Дагы бир окуучу кыз өзүнүн уурдалып анан зордукталган кошуна кызы тууралу айтып берди. «Андан кийин кошуна кыз алган жараатынан жана стресстен жапа чегип, өзүн өзү өлтүргөн. Бул кылмышты иликтөө укук коргоо органдары тарабынан тиешелүү түрдө иликтенбей калды»–деп кошумчалады окуучу кыз.

Окуучу кыздардан ушундай кылмыш иши болсо, милицияга кайрылат белеңер деп сураганда, алар милицияга ишенбээрин, анткени алар коррупциялашып кеткенин, алар ишти дароо эле жаап саларын, же ишти такыр эле ачпай коерун айтышты. Бул тынчсыздануу Кыргыз Республикасында алардын коопсуздугу жана туруктуулугу үчүн жооптуу болгон укук коргоо органдары жөнүндө жаштардын пикири болуп эсептелет.

Сурамжылоонун натыйжасы боюнча беш адамдын төртөөсү өзүн мектебинде коопсуз сезет, бирок фокус-топтордогу талкуунун натыйжасы жана жекече өткөрүлгөн интервьюлар кыздардын артынан болуп жаткан аңдуулар, опузалар жана денесине зыян келтирүүлөр, ошондой эле жеке буюмдарды уурдоолор мектептин ичинде дагы, тышында дагы болуп жатканын көрсөттү. Кыздардын бири: «Мектепте балдар кыздарды таш менен урушат, айрыкча мен жакка көп ыргытышат. Алар бизди тилдешет, суу чачышат, ошондуктан көп учурда мектепке деле баргым келбейт». «Баалуу буюмдар баштыгыбыздан уурдалып кетет. Менин класшташым уюлдук телефон сатып алган, кийинки күнү эле уурдатып жиберди» – деп белгиледи кыздардын бири. Ушундан улам көптөр мектеп күзөтчүлөрүн алып, видеокамера орнотуп, коопсуздукту көзөмөлдөө керектигин айтып чыгышты. «Эгер мектептерде камера болсо, анда тоноо, мушташуу жана артынан аңдуу сыяктуу укук бузган көрүнүштөр болбойт, аларды көзөмөлгө алса болот, биз дагы өзүбүздү бир кыйла коопсуз сезип, өзү буюмдарыбызды тыныгуу учурунда класска таштап чыкмакпыз»– деп, белгиледи жогорку сунушту айткандар.

Фокус-топтогуларда талкуунун жүрүшүндө окуучулар кээде мугалимдер аларга карата зомбулук кыларын айтышты: «Бизде кээ бир мугалимдер кыздарды урушат. Бир жолу агайыбыз

бир нече окуучуну класска камап салган. Окуучулар терезеден секирип чыгып, кача башташты. Кээ бирлери бүтүн кокустатып алды»—деп билдирди бирөөсү. Экинчиси: »Менин классташ кызым класска макияж жасатып келиптир. Мугалим аны бет талаштыра уруп жиберип, чачынан чоюп жуунманы көздөй түрттү. Биз катып эле карап калдык»—деди. Мындан мугалимдер да өз кезегинде окуучулардын коопсуздук жөнүндө түшүнүгүнө терс таасир тийгизип жатканын, андан кийин окуучулардын мектепке баргысы келбей каларын айта кетсек болот.

Сурамжылоонун натыйжаларына таянсак, окуучулардын көпчүлүгү үйүндө өзүн коопсуз сезишет жана үй-бүлө мүчөлөрү аны жакшы көрөт. Ошентсе да, интервьюнун натыйжалары үйдөгү башкача абал жөнүндө көрсөттү. Респонденттердин бири: «Менин ата-энемдин көп жолку урушуна күбө болдум. Мен атамдын апамды сабап жатканын көрүп канча жолу коркуп ыйладым. Ошондо кийин күйөөмө эч качан мындай кылдырбайм деп сөз бергем» дейт. Дагы бир респондент: «Менин атам апамды сабаганын көп көрдүм. Мен абдан кайгырчумун. Ата-энелер балдарынын көзүнчө эч качан урушпашы керек, анткени бул аларга жаман тиет»—деген оюн айтса, башкасы «Кыргызстанда күч колдонуп зомбулук көрсөтүү кеңири жайылып кетти», ушундан улам балдар муну кадимки эле көрүнүш катары кабыл алып калышты» — дейт. Эгер бала атасы апасын уруп жатканын көрсө, аны кадимки көрүнүш катары кабыл алып, ал кийн муну өз турмушунда улантат. Суралгандардын үчтөн бир бөлүгү сабакка үй-бүлөдөгү проблемалардан улам келе албай жатканын билдирсе, жарымына жакыны үйдө тагылган милдеттеринен улам сабакты калтырып жатканын айтышты.

Жыйынтык жана сунуш

Окуучулардын жеке коопсуздугун кабыл алуусу гендердик жактан дифференциацияланган болуп эсептелет. Жекече интервьюлардын жана фокус-топтордогу талкуулардын натыйжасында, кыз-респонденттер алар көчөгө жалгыз чыккандан коркушарын, анткени кылмышкерлердин кылтагына оңой илинип алардын олжосуна айланып каларын айтышкан.

Коопсуздук чараларын күчөтүү өкмөт жактан да, мектеп менен ата-энелер тараптан да болушу керек, ошондой эле милиция дагы элди коргоо биринчи милдети экенин коомчулукка далилдеш үчүн жигердүү иштерди алып барышы шарт.

Катышуучулардын санынын аздыгы проблеманын маңызын гана көрүп, аны чечүүнүн конкреттүү жолдорун табууга мүмкүнчүлүк ачпайт. ООН Жеңиш уюму үчүн изилдөө маанилүү болуп эсептелет: каржылоо өлкө аймагында масштабдуу иликтөө жүргүзүүгө бөлүнгөн. Мунун негизинде БУУ жана мамлекет гендердик өз ара мамилелерди жана гендердик теңчиликти жакшыртуу боюнча программаларды иштеп чыга алат.

Эрте кош бойлуулук көйгөйүн биздин коомдо кантип чечсек болот

Себеби	Эрте кош бойлуулуктун терс кесепеттери
Чоң сүйүү	Күндөлүк тиричиликтин түйшүгү сүйүү мамилесин муздатып, жаш жубайлар турмуш деген кайнап жаткан казанды өздөрүнүн көздөрү менен көрө баштайт. Айталы, күндөлүк тиричилик камкордуктары, материалдык жактан камсыздоо жана өзүңө жана окууга каражат менен убакыттын жетишсиздиги—мунун баары жаштарга бетме-бет чыга келет. А СИЛЕР – кечеги балдар мындай мүшкүлгө даярсыңарбы? Жана өнөгүңөргө/сүйлөшүп жүргөн адамыңарга канчалык деңгээлде ишенесиңер? Жаш жигит менен үч-төрт ай сүйлөшүп эле ал тууралуу толук биле албайсыңар да.
Финансылык көз карандысыздыкка ээ болуу	Статистика көрсөткөндөй, жакырчылык өспүрүм кыздарды эрте күйөөгө чыгууга мажбурлайт, турмушка чыгар менен финансылык көз карандысыздыкка ээ болобуз деп ойлошот. Бирок көпчүлүк учурда практика көрсөткөндөй, баш кошуу менен өзүнүн каржылык булагы жок, күйөөсүнөн экономикалык жактан көз каранды болот. Эгерде күйөөсү окуучу же студент болуп калса, анда эреже катары жаш үй-бүлөнүн алдында маселе пайда болот—окуусун таштап, жан багуу үчүн жүмүш издейт.
Ата-энелер мажбурлайт	Эрте үй-бүлө куруу диний ынанымдагы үй-бүлөдө тарбиялангандардын адеп-ахлактык проблемасы болуп эсептелет. Ата-энелер кызын ыймандуу, таза бойдон күйөөгө тийишин каалап, эрте турмушка узатууга шашылат. Бирок бул нике эреже катары мамлекеттик органдарда катталбайт. Жаш жубайлар «нике» жөнүндө күбөлүк менен бирге кыстырма кагазды алышат. Анда мусулман салты боюнча никеге туруп жаткан эркектер менен аялдардын укуктары жана милдеттери толук жазылат. Күбөлүк алуунун жөнөкөйлөтүлгөн системасы көптөрдү кызыктырат, бирок жаш келин никеге туруунун диний ырымдарын аткарган учурда дагы кандайдыр бир адилеттүүлүгү менен айырмаланбайт жана мамлекеттик каттоосуз ал чогуу топтогон мүлкүнүн кайсы бир мүлкүнө да ээ боло албайт. Эгер жаш келиндин боюна бүтүп калса жана никени мамлекеттик каттоодон өткөргөсө, баланын туулгандыгы тууралуу күбөлүгүндө «Атасы» деген графада атасынын фамилиясы жана аты көрсөтүлбөйт. Ажырашып кетсе, ал балага атасынан эч кандай жардам ала албайт.
Жыныстык жактан эрте жетилүү – эрте кошбойлуу болуунун натыйжасы катары	Жаш колуктулар үчүн эрте турмушка чыгуу эрте бойго бүтүүнү түздөнтүз түшүндүрөт, бул албетте 19 жашка чейинки жаш кыздардын өлүмүнүн жайылган түрү болуп саналат. Эрте никеге туруу, өзгөчө кыздар үчүн эмоциялык жана физикалык жактан зыян болуп эсептелет. 15-16 жашта күйөөгө тийүү менен кыздар жыныстык жашоого, эне болууга али даяр болбойт, кыз өзү чоң көрүнгөнү менен психикасы менен мүнөзү али калыптана элек болот. Ошондуктан үй-бүлөлүк жашоо ал үчүн туташ стресс, анын кесепетинде ал баланы толук кандуу төрөй албай же аны такыр эле жоготуп алышы мүмкүн. Бизге белгилүү болгондой кыздын организми 20 жашка чейин калыптанып, жетилип жүрүп отурат. Бала төрөөчү органдардын жетилбегени – эрте төрөттүн башкы кемчилиги. Мунун натыйжасы: мөөнөтүнөн эрте төрөө коркунучу 2 эсе көбөйөт. Бул куракта кошбойлуу болгон аялзатына жетишерлик азыктануу талап кылынат, анын организми түйүлдүктүн организмдин камсыз кыла албайт жана балдары жетишсиз заттардан улам тубаса патология менен төрөлүшү мүмкүн. Андан тышкары, статистика көрсөткөндөй 10 үй-бүлөлүк жуптун ичинен 8 жаш аял күйөөсү тарабынан зомбулукка тушугат. Жаш кыз, жаңы үй-бүлөгө келүү менен, өзүнүн пикирин жана эрежесин коргой албайт жана каалабай турган учурда да эч качан «ЖОК» деп айта албайт. Бул проблеманын опурталдуу жагы—эрте баш кошуу менен кыздар чоң турмушка аралашууга зарыл болгон билим алуу укугунан ажырайт.

1. Мектеп курагындагылардын баары эле эрте баш кошуунун кесепеттери жонундө биле бербейт. Биздин биринчи милдет мектеп коомчулугу бул проблеманын кесепеттери, себептери, фактылары жана тенденцияларын аныктоо. Мектебинердеги бул проблеманын онугу тенденциясы жонундө, мектеп администрациясына сөзсүз түрдө кабарланышы керек, анткени бул проблема боюнча мектеп директорунан же социалдык педагогдон тийиштүү маалымат алып калышыңар мүмкүн. Силердин коомчулуктагы мектеп окуучуларынын арасында бул проблеманын себептери жана кесепеттери жонундө кабардар болуусуна токтолсок, анда 7-8-9-10-11-класстын окуучуларынын арасында сүрамжылоо жүргүзүү зарыл. Аныкталган себептердин негизинде, мектеп директорунун, социалдык педагогдун, психологдун, жашы жете электердин иштери боюнча инспектордун, ошондой эле окуучулардын ата-энелерин катышуусунун негизинде себебин аныктап, чечүүнүн жолдорун талкуулоо шарт. Бул иш чаралар мектеп окуучуларын аталган проблеманын терс кесепеттери тууралуу маалымдоого багытталып, тең насаатчылар окууну улантуу менен жаш кыздар туура жолду тандап, келечекте финансылык жактан көзкарандысыз жашоого өбөлгө түзөрүн айтып түшүндүрүү керек.

2. Иш чаранын программасы бул проблеманын максаттуу аудиториясына жана «аныкталган» себептерге жараша иштелип чыгат жана алар иш чара катышуучуларына маалымдалышы керек. Мисалы:

3. Мектеп окуучуларынын ата-энелери үчүн иш чара балдардын (эресеге жеткенге чейин) бактысына алар жоопкер болорун жана эрте баш кошуунун кесепеттери тууралуу маалыматты камтышы керек. Ошондой эле үй-бүлөлүк кодекске ылайык ата-энелердин укугу баланын кызыкчылыгынан тыш ишке ашырылбашы керек (т.а. ата-энелер жаш кызды каалабаса да мажбурлап күйөөгө берүүгө).

4. Жогорку класстын окуучулары үчүн видеороликтерди көрсөтүү же тегерек столду уюштуруу менен топтук талкуу уюштурулуп, ага социалдык педагогдор жана мед. кызматкерлер, ошондой эле жашы жете электердин иштери боюнча инспектордун катышуусу менен өтөт, анткени так ушул инспектор баш кошууга аракет кылып жаткан жаш баланын ата-энеси менен сүйлөшөт. Бирок эске алып койчу нерсе, бардык иш чаралар мектеп администрациясынын, биринчи кезекте мектеп директорунун колдоосу менен өткөрүлүшү керек.

5. Бир катар иш чараларды өткөргөндөн кийин, ошол иш чаралар мектеп окуучуларынын «эрте баш кошуу» деген түшүнүгүнө канчалык таасир бергенин текшерүү үчүн кайрадан сүрамжылоо жүргүзүү керек.

6. Бул кампаниянын алкагындагы жыйынтыктоочу кадам болуп «Эрте баш кошууга» каршы колдор топтолуп, мектеп дубалына илинүүчү чоң кереге тактаны илүү эсептелет.

МАЗМУНУ

БУУ кѳнѳ жана Эл аралык тынчтык кѳнѳ	4
1-бѳлѳм. Биздин мектептеги конфликттерди талдоо	6
1-сессия. Конфликттин негиздери	10
2-сессия. Конфликтти анализдѳѳ (талдоо)	14
3-сессия. «Конфликттин дарагы» ыкмасы	19
4-сессия. «Конфликттин картографиясы» ыкмасы	23
5-сессия. Конфликт боюнча маалымат топтоонун ыкмалары	28
2- бѳлѳм. Медиация	38
1-сессия. Конфликтологиядагы медиациянын негиздери	41
2-сессия. Медиация процесси. Медиациядагы 5 кадам	45
3 -бѳлѳм. Айылдагы биргелешип баалоо (АББ)	53
1-сессия. Саресеп салуу жана жалпы принциптер; АББга даярдануу: Кѳнѳмдѳк баалоо жана пландаштыруу жыйналышы	56
2-сессия. Колдонулуучу куралдар жана ыкмалар: Ресурстар картасы; Ресурстар карточкалары; Венн диаграммасы	65
3-сессия. Социалдык карта; материалдык жетиштѳлѳгѳ/турмуш деѳгѳэли боюнча категорияларга бѳлѳштѳрѳѳ	79
4-сессия. Иш жѳзѳндѳгѳ кѳнѳгѳѳ: Фокус топтук талкууну жана Жарым-жартылай тѳзѳмдѳлѳгѳн маектешѳѳнѳ ѳткѳрѳ турган 2 топ; кирешелер жана чыгашалар матрицасы; кѳнѳмдѳк аракеттер сааттары – баары теѳ документтештирилиши керек	87
5-сессия. Жергиликтѳ коомдоштуктагы семинар; алынган тажрыйба кийинчерѳк бѳтѳндѳй топко кѳрсѳтѳлѳт	102
4-бѳлѳм. Социалдык ѳзгѳрѳлѳр театры	108
1-сессия: Киришѳѳ	111
2-сессия: Образ жаратуу	116
3-сессия: Спектаклдарды даярдоо	119
4-сессия: Спектаклды даярдоо жана коюу	122
5-сессия: Спектакль коюу	124

Эскертүүлччү менен

Гюнтер Геральд, Акулова Салия,
Джээнбекова Марал, Кульшманова Амина,
Мусаев Акбий, Хаслвантер Катя

**МЕНИН КООПСУЗ ЖАНА
БЕЙПИЛ МЕКТЕБИМ**

Офсет кагазы. Формат 60×84 $\frac{1}{16}$.
Көлөмү 8,5 б.т. Нускасы 200 даана.

«V.R.S. Company» ЖЧК басмаканасында басылды
Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Кулатов көчөсү, 8/1
E-mail: vrs-co@mail.ru